

JAZ, MI IN DRUGI podobe mojega sveta

Vodnik po stalni razstavi Slovenskega etnografskega muzeja

JAZ, MI IN DRUGI
podobe mojega sveta

Vodnik po stalni razstavi Slovenskega etnografskega muzeja

Naslov publikacije

Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta

Vodnik po stalni razstavi Slovenskega etnografskega muzeja

Izdal in založil:

Slovenski etnografski muzej, zanj Bojana Rogelj Škafar

Avtorji besedil:

Andrej Dular, Marko Frelj, Daša Koprivec, Bojana Rogelj Škafar, Polona Sketelj, Inja Smerdel, Nadja Valentinčič Furlan, Tjaša Zidarič, Janja Žagar, Nena Židov

Urednica:

Janja Žagar

Uredniški odbor:

Andrej Dular, Gorazd Makarovič, Nena Židov

Jezikovni pregled:

Vilma Kavšček

Oblikovanje in priprava za tisk:

Eda Pavletič

Tisk:

Collegium Graphicum

Ljubljana, 2013

Število natisnjenih izvodov:

1000

Izid knjige je omogočilo:

Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

39(=163.6)(083.824)

069(497.4Ljubljana)SEM:39

SLOVENSKI etnografski muzej

Jaz, mi in drugi : podobe mojega sveta : vodnik po stalni razstavi Slovenskega etnografskega muzeja / [avtorji besedil Andrej Dular ... [et al.] ; urednica Janja Žagar]. - Ljubljana : Slovenski etnografski muzej, 2013

ISBN 978-961-6388-36-8

1. Gl. stv. nasl. 2. Dular, Andrej 3. Žagar Grgič, Janja, 1961-270172416

Kazalo

Prisluhniti življenju in njegovim neskončno pestrim oblikam Bojana Rogelj Škafar	7
Med zasnovno in strukturo, sporočilom in spodbudo Janja Žagar	9
Razstavna poglavja	31
Namesto uvoda – prostor sprejema Janja Žagar	32
Jaz – posameznik Janja Žagar	35
Moja družina – moj dom Polona Sketelj	51
Moja skupnost – moj domači kraj Nena Židov	65
Moja odhajanja – čez meje domačega kraja Inja Smerdel	77
Moj narod – moja država Andrej Dular	89
Moja ali tuja drugačnost – širni svet Marko Frelj, Daša Koprivec, Tjaša Zidarič	103
Jaz – moj osebni svet Janja Žagar	121
Opredmetenje razstavne pripovedi. Seznam razstavljenih predmetov	137
Razstavna rdeča nit	167
Pot Enega Janja Žagar, Andrej Dular	168
Vesna, mozaični video portret Nadja Valentinčič Furlan	175
Refleksije obiskovalcev	181
Moje življenje, moj svet Janja Žagar	182
Galerija portretov in Galerija pripovedovalcev Nadja Valentinčič Furlan	185
O avtorjih	189
Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta. Kolofon razstave	190

Prisluhniti življenju in njegovim neskončno pestrim oblikam

Bojana Rogelj Škafar

Sredi devetdesetih let 20. stoletja smo zaposleni v Slovenskem etnografskem muzeju smelo krenili na pot preobrazbe muzeja, potem ko nam je bilo dano rekonstruirati, naseliti in z vsebinami napolniti dve od nekdanjih vojašnic na Metelkovi ulici v Ljubljani. Bili smo med pionirji preoblikovanja do tedaj kulturno mrtvega dela Ljubljane. Željni vzpostavitve sodobnega etnološkega muzeja, smo oblikovali zamisel o dvodelni stalni razstavi, zastavili smo pester program večjih in manjših lastnih in gostujočih razstav. Poskrbeli smo za hrambo muzealij v depojih na Metelkovi kakor tudi v dodatnem depoju v Zalogu pri Ljubljani. Vključili smo se v ustvarjanje številnih javnih programov za različne ciljne publike. Prizadevamo si deliti naša spoznanja preko publikacij kakor tudi preko spletnih strani. V naše delo vključujemo številne posameznike, ki aktivno prispevajo k snovanju in realizaciji vsebin in projektov.

Stalno razstavo *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta* smo odprli v letu 2009, v letu 2013, ko obeležujemo devetdesetletnico muzeja, jo bomo zaokrožili z izidom spremnega vodnika. Ob tem velja poudariti, da je mogoče oba dela stalne razstave dopolnjevati, nadgrajevati in aktualizirati, bodisi z muzejskimi razstavami, delavnicami, predavanji ipd. ali pa z različnimi oblikami vključevanja obiskovalcev (osebnimi razstavami, zasebnimi zbirkami, posnetimi pripovedmi, video portreti ipd.).

Glede na zastavljeno strategijo in realizacijo številnih projektov v času, odkar delujemo na Metelkovi, si velja zastaviti vprašanje, kje je naše sedanje mesto doma in kje v svetu. Odzivi tako strokovne javnosti kot obiskovalcev muzeja so nam naklonjeni – spomin, identitete, dediščina v povezavi s sodobnostjo so vsebine, ki se preko muzejskih medijev dotikajo posameznikov, željnih znanja o drugih in išočih identifikacije samih s seboj in z drugimi. Marsikaj o tem lahko izvedo in odkrivajo v SEM-u.

V svetu lahko opazujemo precejšnje razlike med etnološkimi in etnografskimi muzeji. Prvi, ki so nastali na temeljih kolonialne slave in se danes srečujejo s postkolonialnimi dilemami usode številnih odtujenih predmetov in zbirk, iščejo rešitve v odprtem dialogu z zunajevropskimi deželami porekla predmetov. Z njimi snujejo skupne projekte, zbirke pa začasno vračajo na ogled tja, od koder so bile odtujene. Kljub dinamičnemu sodelovanju in inventivnim oblikam medkulturnega, meddržavnega in medcelinskega povezovanja povzročajo obstoj etnoloških muzejev danes številne pomisleke. Olja na ogenj prilivajo nosilci nacionalističnih idej, ki ne vidijo smisla v finančnem podpiranju

ustanov, ki se ukvarjajo z zunajevropskimi kulturami. Takšne primere opazujemo na Nizozemskem, Danskem in Švedskem.

Na drugi strani si prostor pod soncem nenehno iščejo etnografski muzeji, torej muzeji reprezentanti »domače« kulture. Zazrti v preteklost in z neinventivnimi ali kar zastarelimi postavitvami razstav ne pritegujejo ravno množic, kaj šele mladih obiskovalcev. Politika jih ne prepozna kot družbeno relevantne ustanove, ki bi jih veljalo podpirati. Primere najdemo na Dunaju, v Varšavi in v Sofiji. Kljub temu pa praksa kaže, da lahko le znaten vložek v investicijo prinese bleščeč rezultat in posledično tudi interes javnosti. Zadnji tak primer je Mucem, Muzej civilizacij Evrope in Sredozemlja, odprt junija 2013 v Marseillesu, kjer je politična volja botrovala realizaciji projekta, ki je nastajal od leta 2000, tudi na račun zaprtja legendarnega, po Rivièrovem konceptu nastalega ATP, Muzeja ljudske umetnosti in tradicij v Parizu.

V zadnjem času je ena od pogostih oblik delovanja tako etnoloških kot tudi etnografskih muzejev povezovanje z umetniki, ki jih muzealci nagovarjajo k interpretacijam etnološke dediščine z umetnostnimi govoricami. S takšnimi projekti so vabljivejši za obiskovalce, vendar se ob tem samokritično sprašujejo po lastni, na stroki temelječi identiteti. Rešitve najdevajo v inkluziji, to je v vključevanju pripadnikov različnih družbenih skupin in etnij pri njihovi muzealizirani samorealizaciji, ki poteka v dialogu z opredmeteno in nesnovno dediščino. Težko je napovedati, kakšna bo usoda etnoloških in etnografskih muzejev v prihodnosti. Kljub temu velja prisluhniti življenju in njegovim neskončno pestrim oblikam. Tu je vir vprašanj, ki si jih mora zastavljati etnološka stroka v nenehnem dialogu z nosilci načinov življenja in kultur. Dokaz, da je temu tako, je navsezadnje stalna razstava *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta*, ki z vso kompleksno vsebinsko gostoto in izbrušeno muzeološko vizualno govorico razčlenjuje posameznika v njegovi biološki in družbeni stvarnosti. Postavlja ga v družbene svetove od rojstva do smrti, razkriva vpetost njegovih identitet v spomin in dediščino ter ga vabi k samopremisleku. Odzivi ne izostajajo ...

Med zasnovo in strukturo, sporočilom in spodbudo

Janja Žagar

Temeljna zasnova večdelne stalne razstave SEM je nastala sredi 90. let prejšnjega stoletja (Smerdel 1996, Dular 1996, Žagar 1996). Konceptualno snovanje razstave je vključevalo temeljit razmislek o sebi kot instituciji – o principih svojega dela, o načinih komuniciranja in o svojih nalogah v sodobni multikulturni družbi. Ko se je muzej leta 1997 preselil na sedanjo lokacijo, smo javnosti predstavili zasnovo v obliki manjših vzorčnih razstav: ena je predstavila strukturo muzejskega fundusa (Smerdel et al. 1997), druga tematsko razstavo skozi zbirko misionarja F. Barage (Terčelj 1997); obe sta napovedovali usmeritev prvega dela stalne razstave. Tretja razstava pa je skozi temo rojstva in otroštva na Slovenskem simbolično predstavila vzorec za kasnejši drugi del stalne razstave (Žagar 1997).

Večdelna stalna razstava se ni realizirala naenkrat. Njeni posamezni deli so bili ponujeni javnosti in stroki v presojo v večletnem razmiku. Leta 2006 so se odprla vrata prvega dela stalne razstave z naslovom *Med naravo in kulturo*. Leto dni kasneje je nato svojo realizacijo dočakal uvodni film *Podobe preteklega vsakdana*, ki s svojo specifično medijsko govorico dopolnjuje obe razstavi v vprašanih, pri katerih razstavnih medij zaradi odsotnosti predmetnega gradiva in drugih virov védenja domala ni mogoč. Konec leta 2009 smo javnosti predstavili še drugi del stalne razstave z naslovom *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta*. Vsak od treh delov pomeni širok okvir zanimanja, preučevanja, zbiranja in razstavnega interpretiranja, ki nas kot muzej določa.

Dva dela stalne razstave, ki se dopolnjujeta, a sta si na nek način celo nasprotujoča, napeljujeta na prisposodobno s kovancem. Vsaka stran tega kovanca kaže drugačno podobo, ima svoje sporočilo, namen, pa tudi pripovedni način, selekcijo in ureditev gradiva/informacij. Največja razlika med njima je vrsta kontekstualizacij in interpreta-

Transparent na stranski muzejski fasadi. Grafično združevanje dveh stalnih razstav in njihovih različnih principov v enotnem simbolnem motivu drevesa; na vsaki strani drevesa sta nameščena naslova in označevalna loga razstav (foto J. Žagar).

Naslovnica uvodnega filma *Podobe preteklega vsakdana*. Scenarij in besedilo dr. Gorazd Makarovič, ilustracije in animacije Irena Romih, režija in montaža Amir Muratovič, kamera Bojan Kastelic, Nadja Valentinčič Furlan, Robert Dopljar, filmski trik Rasto Novakovič, avtor in izvajalec glasbe Tomaž Rauch. Produkcija Slovenski etnografski muzej. DVD, 13 minut.

cij muzejskega gradiva. Iz tega izhajajo tudi vsebine in načini, kako spreminjajočemu se družbenemu okolju ponuditi tisto, kar potrebuje za kvalitetnejše in strpnejše sobivanje posameznikov in družbenih skupin.

Prvi del stalne razstave z naslovom *Med naravo in kulturo* predstavlja mo tudi kot »zakladnico slovenske in zunajevropske dediščine vsakdana in praznika«. Svojo pripoved utemeljuje pretežno na muzejskih zbirkah: skozi vitrinsko postavitev urejenega »sveta predmetov« poučuje obiskovalca o domači in nekaterih tujih dediščinah, kot jih vidijo avtorji posameznih razstavnih poglavij skozi dognanja stroke in znanosti. Razmejeni kulturni elementi so predstavljeni s pomočjo muzejske dediščine, ki je na razstavi segmentirana, klasificirana in tipologizirana po funkcionalnem, oblikovnem, razvojnem, geografskem in/ali etničnem kriteriju. Ugotovitve in sporočila so omejena na (domnevne) značilnosti skupnega – družbenih skupin, prostorskih regij in zgodovinsko zaokroženih obdobj. Interpretacije ne posegajo na nivo univerzalno človeškega ali na nivo individualnega. Tako strukturirana in izrazito predmetno naravnana razstava nudi nabor mnogih informacij, namenjenih šolskim skupinam in najrazličnejšim skupinam domačih in tujih obiskovalcev. Oglad dediščine ponuja tudi kot navdih za sodobno kreativnost in izrabo prostega časa (Židov 2008).

Drugi del stalne razstave *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta* je »razstava o človeku in njegovem umeščanju v svet«. Zasnovana je kot razstavni razmislek o tem, kaj je človek in kako biti Človek kot del Sveta. Pozornost usmerja v vprašanje (ki ima mnogo delnih in prav nobenega celostnega odgovora), kako se narava človeške vrste ter specifično

družbeno-kulturno okolje medsebojno dopolnita v vsakem človeškem bitju posebej in kako se skozi njegovo tvorno delovanje v svetu ponovno vzpostavljata. Razstava ni poetična pripoved o naši družbi, naši kulturi in naši zgodovini. Pravzaprav bolj opozarja na relativnost pojma Nas in našega in na

pomen Drugega in drugačnega. To pa je srž vprašanja o družbenih identitetah oziroma o identitetnih procesih na ravni osebnega in skupinskega življenja; zajeto je tudi v naslovni besedni zvezi *jaz-mi-drugi*. Drugi del naslova (*podobe mojega sveta*) govori o razmerju med stvarnim, velikim svetom in posameznikovimi subjektivnimi predstavami o njem.

Razstavna pripoved temelji na mnogih primerih, vzetih iz razmer 19. in 20. stoletja na Slovenskem, ki jih dopolnjuje s primeri iz drugih geografskih in časovnih dimenzij, vključno s primeri sodobnega mnogokulturnega sveta. Takšna mešanica primerov lahko le opozarja na kulturno mnogoobličnost; ni ne sistematična in ne enostransko poučna o zgodovinskem razvoju lastne kulture. Zato daje mestoma vtis nezgodovinskega. Namesto poučevanja o zgodovini nekega prostora se razstavna pozornost usmerja na razmerje med osebnim, skupnim in zgodovinskim spominom. Ne na preteklosti sami, pač pa na odnosu do preteklosti je utemeljena ena od pomembnih oblik osebnega in skupnega umeščanja.

Predalnik – simbol urejenega sveta predmetov in informacij (logo razstave *Med naravo in kulturo*).

Sistematično urejeni svet védenja o muzejski dediščini v vitrinski postavitvi razstave *Med naravo in kulturo* (foto B. Zupančič).

V tej povezavi postanejo pomembna tudi razmerja med osebno, skupno in univerzalno dediščino. Dediščina v najširšem pomenu besede zajema vse, kar nam je bilo predano od predhodnih generacij, a v praksi gre le za izbrane dele preteklosti: ne le tiste, ki so se izognili naravnemu propadu in pozabi, pač pa predvsem tiste, ki jih vsakokratni sodobniki definiramo kot simbole »našega«. Ti naj bi nas označevali kot razpoznavno skupnost in nas predvsem v dobrem ločili od »drugih«. Dediščina je torej vsakokrat na novo opredeljen presek preteklosti, iskan po kriterijih in potrebah sodobnosti.

Muzejska dediščina zato na tej razstavi ni nekaj, o čemer bi poučevali obiskovalce. Razumljena je kot le ena izmed možnih selekcij preteklosti in je le ena izmed dediščin, zato ne more biti nevprašljiva in ne samo-umevna. Materialni dediščini smo dodali nove muzejske kontekste in jo selekcionirali po drugačnih kriterijih, da bi se zmogli o njej vprašati, kako nastaja, kako se tvorijo in kako spreminjajo njeni pomeni.

Če še enkrat osvežimo prisposodbo o kovancu, potem prva stran našega muzejskega kovanca ponuja (strokovno, institucionalizirano) **védenje o oblikah** »našega« in »tujega«, druga pa izpostavlja in spodbuja potrebo po (strokovnem in osebnem) **razmisleku o relativnosti in konstruktumu** »mojega«, »našega« in »drugega«. Obe razstavi pa sta dejavni posrednik med muzejem (muzejsko dediščino) in sodobno družbo in njenimi aktualnimi vprašanji.

Vodnik po razstavi *Med naravo in kulturo* je izšel leta 2008 (Židov 2008), angleška različica leto kasneje. Prinaša vsa besedila z razstave, obogatena s slikovnim gradivom (ki ga na razstavi ni) in dopolnjena s pojasnitvami vodil in ciljev razstave.

Tudi vodnik po razstavi *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta* je končno pred nami. Oblikovno skuša ujeti elemente, ki zaznamujejo tudi razstavo, obenem pa nakazati povezanost obeh razstav. Vsebinsko pa se tokratni vodnik podaja na drugačno pot. Namesto besedil z razstave (struktura razstave in vsa besedila so bila do izida vodnika obiskovalcem na voljo na muzejskih spletnih straneh, povzetki pa so bili za obiskovalce pripravljene kot avdiovodilni v slovenskem in angleškem jeziku), smo si vodnik zamislili kot trajno obliko razlage naših zamisli in vodil, izbir in ciljev.

Konceptualne ideje razstave so uvodoma predstavljene v luči izbranih teoretičnih misli, ki osvetljujejo družbeno-kulturna dooblikovanja posameznikove biološke narave in obenem načine bivanja, delovanja in osmišljanja tako »opremljenega« posameznika. Pojasnjena je temeljna struktura razstave in gradniki, na katerih je utemeljena razstavna pripoved.

Simbolična ambientalnost postavitve in raznovrstnost gradiva za spodbujanje refleksij (foto B. Zupančič).

Človeška figura iz sedmih kvadratkov (logo razstave *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta*).

Namen avtorskih besedil (avtorji prispevkov so tudi avtorji razstavnih poglavij) je z besedo in sliko razložiti simbolne elemente, s katerimi je bila podana vsebina: prostorska zasnova, scenski elementi, izbrano slikovno in predmetno gradivo, pomen izbranih barv, svetlobe, zvokov in ekranskih vsebin. Vsi ti so bili ciljno izbrani in presegajo namene estetizacije. Besedilo opozarja na ideje in pomisleke, ki so nas vodili pri izbiri in načinu uporabe gradiva, kajti odločitve te vrste so ključne za končno interpretacijo. Kljub enotni izhodiščni koncepciji razstave na eni in vodnika na drugi strani so avtorji ubirali različne poti; njihovi presoji so bili prepuščeni izbor poudarkov, selekcija gradiva, stilnih in tudi interpretativnih načinov pripovedi. Za vsebino besedil so zato odgovorni avtorji sami.

Besedilom sledi seznam predmetnega gradiva, s katerim smo opredmetili razstavno pripoved; sezname so urejeni po razstavnih poglavjih in vitrinah ter opremljeni s slikovnimi »vpogledi« v vitrinske skupine predmetov. Razložene so strategije nagovarjanja in vključevanja obiskovalcev (obrazstavni programi) in cilji, ki smo si jih s to razstavo zastavili.

Verjamemo, da smo s tem pripomogli k večji razumljivosti in jasnosti razstavne pripovedi in da smo pojasnili tudi naša prizadevanja za reflektivne odzive obiskovalcev. Osnovna sporočila razstave bodo tako morda dosegla tudi tisti del domače in tuje javnosti, ki si razstave ne more neposredno ogledati.

O teoretičnih mislih, ki so vplivale na razstavno zasnovo

Muzejska razstava je konstrukt posebne vrste, z mnogimi omejitvami in mnogimi prednostmi komuniciranja. Pozornost in zanimanje obiskovalcev sta omejeni; ni zagotovila, da bo sporočilo razstave sprejeto tako, kot je bilo načrtovano. Idejno zamisel in snovanje vsake razstave naj bi praviloma usmerjala relevantna vprašanja znanosti in muzeologije. Za sporočanje abstraktnih ugotovitev in teorij muzejska razstava ni ravno optimalen medij. Ne glede na to pa lahko temeljne razstavne ideje in njihovo materializacijo nekje iz »ozadja« sooblikujejo razmisleki in teoretična vprašanja, ki so bližje družboslovnim in humanističnim znanostim in muzejski stroki kot širši javnosti. Takšna so že omenjena vprašanja o razmerju med strukturo in delovanjem; vprašanja o družbenih identitetah; vprašanje o dediščini (dediščinah); vprašanje o zbiralnih kriterijih in smereh interpretiranja; vprašanje o vlogi in nalogi muzejskih institucij v sodobni družbi. Vprašanja so že in še bodo zaposlila mnoge domače in tuje raziskovalce.

Razstavna interpretacija v osnovi poudarja kulturni relativizem kot način razumevanja multikulturnega sveta (Lyotard 1988) in s tem povezano videnje vsakokratne realnosti kot družbenega konstrukta (Berger-Luckmann 1988). Pri razlagi razmerja med posameznikom in družbeno-kulturnim se naslanja na koncept »habitusa« in vtiskovanja družbenega in kulturnega v posameznika skozi vsakdanjo prakso (Bourdieu 1977, 1984), obenem pa zagovarja legitimnost različnih spoznavnih procesov, tudi osebno izkustvo in spoznanja.

Biološka in kulturna evolucija človeške vrste nista ločeni, marveč sta povezani in med seboj odvisni. Biološki procesi prilagajanja so se pri človeški vrsti dopolnjevali s kulturnimi (Južnič 1987: 112); ker pa kultura nima ene, univerzalne oblike, ampak ima mnogo specifičnih različic, je mogoče opazovati človeški obstoj skozi več dimenzij: kulturne univerzalije – kulturne variacije; naravne (genetske) univerzalije – genetske variacije (Eriksen 2009: 57).

Posledica dveh medsebojno povezanih evolucij (biološke in kulturne oz. družbeno-kulturne) je, da sta družbenost in vkulturjenost neizogiben imperativ posameznikovega razvoja, ki poteka sočasno z razvojem njegovega biološkega telesa.

Naravo, katere del je tudi človek (človeška vrsta), lahko opazujemo kot človeku zunanjo naravo (ekosistem) in kot notranjo, človeško naravo. Vendar pa človek kot biološko bitje ni le odvisen od ekosistemov, ampak si jih tudi prilagaja (kulturno preoblikovana okolja). Narava ni le okolje njegovega preživetja – o svojem okolju razvija koncepte in sebe obravnava zunaj njega. Narava obstaja kot kulturna predstava narave, kot nekaj izven kulture in družbe, a obenem vpliva na način, kako ljudje živijo (Eriksen 2009: 63–65).

Človeško v ljudeh tudi ni stvar zgolj človeške narave; dooblikuje se predvsem skozi učenje in interakcijo z družbeno-kulturnim okoljem. Socializacijski in inkulturacijski procesi potekajo vzporedno, mogoče pa ju je razumeti kot kompleksen in doživljenjski proces ponotranjanja družbeno-kulturnih pravil in norm, vzorcev vedenja in veščin, predstav in pomenov (Slavec Gradišnik 2004: 179, 559). Vse vedenje ima družbeni izvor, tudi individualno ravnanje. Individualno in skupinsko preživetje je odvisno od družbenih pravil vedenja. Čeprav jih imamo za samoumevne, celo naravne ali prirojene, so vedno specifično družbene in kulturne. Če se npr. neka stvar ali pojav v družbi razlaga kot »naravna« ali »prirojena«, pridobi s tem neke vrste legitimnost, saj sta naravi pripisani večja trajnost in obstojnost kot kulturi (Eriksen 2009: 56, 57, 64).

Iz narave človeške vrste izhaja **družbenost** kot univerzalna lastnost in preživetvena potreba posameznika po življenju v družbi. To je mogoče le s skupnimi pravili, normami in vrednotami, po katerih se lahko družbe bistveno ločijo med seboj.

Vsako družbo lahko opazujemo na več načinov: skozi njeno dinamično življenje (medsebojno povezanega delovanja oz. vedenja posameznikov in skupin) ali skozi model družbenega reda oz. specifične predstave o odnosih med ljudmi (njihovih položajih in ugledu, statusih in vlogah), ki narekujejo strategije in načine vedenja ljudi v tej družbi (Eriksen 2009: 65, 66).

Nobena družba se ne reproducira le biološko, sočasno se reproducirajo tudi družbene strukture in s tem predstave o njim primernih članih in razmerjih med njimi. Manifestiranje družbene strukture je mogoče opazovati skozi družbene skupine in identitetne odnose. Družbene skupine sestavljajo ljudje, ki se trajno, začasno ali pa celo naključno družijo in

Posameznik kot del družbe (Shutterstock).

so povezani v vzajemne identitetne odnose in vloge; te so skupinsko opredeljene, ne glede na to pa so lahkočasne ali pa se reproducirajo skozi daljše časovno obdobje; s tem sodelujejo pri reprodukciji celotne družbe (Keesing 1981).

Na podlagi razumevanja in definiranja, kdo (in kakšni) smo Mi in kdo (in kakšni) so Drugi, se oblikujejo **identitete**.¹ Pojem identitete vključuje koncept istosti in koncept posebnosti, razločevalnosti; pomembni sta torej podobnost in razlika kot dinamična principa identitete (Nastran Ule 2000: 3). Družbene identitete niso naravne tvorbe in ne morejo obstajati zunaj konkretnih razmer (Brumen 1998: 72; Barker 2000: 165). Temeljijo na skupinskem izkustvu jezika, vrednot in norm, pa tudi praks in predmetnega sveta, pa vendarle brez posameznikov in njihovega ponotranjenega občutka pripadnosti ne bi mogle obstajati, zato tudi vse skupinske identitete temeljijo na ponotranjenju posameznikove pripadnosti skupini (samoidentifikaciji) (Cohen po Muršič 1997: 226).

Konstitutivna dejavnika identitete sta občutenje kontinuitete in občutenje drugačnosti. Pri prvi gre za prenašanje vrednot skozi čas (iluzija varne nespremenljivosti in skupne zgodovine), pri drugi za (samo)opredelitev Nas, našega in nam lastnega s pomočjo Drugih, ki so tudi drugačni in tuji. Prisotnost in opredelitev Drugih pa je nujna, saj se skozi njih oblikuje opredelitev Nas. To pomeni, da se identiteta konstituira skozi odnos z Drugim. Na prav enak način vzpostavljajo predstavo o sebi tudi Drugi (Muršič 1997: 227; Brumen 1998: 72).

Ozaveščene identitetne lastnosti skupino navznoter povezujejo, hkrati pa izključujejo vse druge. Glavni elementi so estetske, moralne in kognitivne sodbe – te pridobivamo skupaj, zato so izrazito družbeno in historično pogojene (Bourdieu po Muršič 1997: 228). Izbrane lastnosti mi-skupin so praviloma pozitivnih barv. Oznake, pripisane Drugim in drugačnim, so pogosto slabšalno obarvane. Ker obenem zanikajo vse ostale lastnosti, tudi če so v resnici kvalitete, pogosto vodijo v predsodke in nesprejemanje vseh, ki nismo Mi, in vsega, kar ni Naše. Je pa res, da je vpliv Drugega lahko razumljen kot vsiljiv, ekspanzionističen in onesnažen (tak, ki se ga je treba obvarovati) ali pa kot želen, pridobljiv in hoten Drugi, pred katerim je treba obvarovati lastno kulturo (Harrison po Knific 2008: 96).

Mi-skupine so lahko različne in različno velike družbene skupine, odvisne so od vsakokratnih opredelitev osrednje povezovalne lastnosti oz. kriterija, okoli katerega se oblikuje razmejitev od Drugih. V zvezi s tem se je uveljavil izraz »ločnice« (angl. *boundaries*) (Barth 1969; Cohen 1994), kar pomeni različnosti oz. razmejenosti med identitetami/identitetnimi skupinami. Krepitev skupinske identitete pomeni kontinuitete označevanja simbolnih meja med Nami in Njimi oz. v vzdrževanju odnosa do Drugih (Muršič 1997: 229, 230; Harrison po Knific 2010: 80).

Izkustvene pripadnosti dopolnjujejo številne namišljene skupinske pripadnosti, za katere neposredna izkušnja z vsemi člani skupnosti ni potrebna, saj se občutenje skupnega doživljanja in skupne zgodovine oblikuje posredno, utemeljuje pa jih prepričanje, lojalnost in solidarnost.

¹ Identiteto lahko označimo kot »skupek lastnosti, načinov ravnanja, mišljenja in doživljanja, v katerih posameznik v svojem življenju prepoznava sebe (samoidentifikacija sebe kot telesa in osebe) in druge ali se odloča za pripadnost določeni skupini, narodu ali živi določeno kulturo« (Fikfak 2004: 174).

Anderson je oblikoval koncept predstavniških skupnosti (2003), v katerih se pripadniki – čeprav se ne poznajo med sabo in med njimi ne prihaja do neposrednih stikov – čutijo pripadni drug drugemu. K nastanku predstavniških skupnosti s predstavniškimi (tudi umišljenimi, namišljenimi) identitetami je mnogo pripomogel razvoj množičnih medijev (tiska, radio, televizije, elektronskih medijev); ti premikajo meje med osebnim in skupnim, zasebnim in javnim, lokalnim in globalnim (Vidmar Horvat 2006; Zajc 2000).

Take in drugačne identitete – osebne in skupinske, vrojene, pridobljene in opuščene, namišljene, nepriznane in pripisane,časne in priložnostne, močne in šibke – niso nepremična stanja in nimajo trdnih, točno določenih oblik – vedno pa so opredeljene v odnosu do Drugih. Ker se poustvarjajo in tudi interpretirajo skozi nenehna pogajanja med posameznikom in okolico, velja govoriti o procesualnosti kot lastnosti identitet oziroma o identitetnih procesih. Kar je pravzaprav proces umeščanja vsake generacije in vsakega posameznika posebej. Občutek pripadnosti se pridobiva in obnavlja z vsakdanjimi praksami in izkušnjami, a tudi z ritualiziranimi obredi sprejemanja v skupnost in spreminjanja človekovih položajev in vlog (Muršič 1997: 231–233).

Univerzalna poteza vseh ljudi je tudi njihova **vkulturjenost**, različice pa so specifično kulturno pogojene in ne kažejo na univerzalne poteze človeštva – zato raje razmišljamo o kulturah namesto o kulturi (Eriksen 2009: 60). Vsaka kultura po svoje opredeljuje, kako biti človek (in tudi kako biti Človek v Svetu). Vsaka človeška družba oblikuje sebi lasten sistem predstav in pogledov na človeka, naravo, družbo: iz tega izhajajo vrednote in zamisli, ki regulirajo človekovo življenje in so torej elementi kulture. Označuje jo izrazita ideološkost in poudarjanje, predimenzioniranje razlik – te pretvori v vrednostne ocene (ne)človeškosti drugih (Južnič 1987: 25, 26). Zato o kulturi ne gre razmišljati kot o vrednostno nevtralni kategoriji (Weber 1989: 47); v vsakokratnih okoliščinah se znova in znova opredeljuje »prava mera« (primernost) človeškosti in človečnosti² – s tem je določena temeljna vrednostna usmeritev neke družbe in kulture.

Kultura kot sestava pojmov, idej in pomenov ni statična in dana sama po sebi, ampak se nenehno poustvarja skozi vedenje, delovanje in izkušnje ljudi, s čimer jih zbližuje in združuje. Prežema vse dejavnosti posameznikov in družbenih skupin – je način življenja in nikoli dokončan proces pogajanja o pomenih. Lahko jo razumemo tudi kot determinanto družbenih vedenjskih in mišljenjskih vzorcev in jo razlagamo skozi pravila in mehanizme oblikovanja, usmerjanja in nadziranja vedenja (Geertz 1973). Kultura zato ni nekaj, kar družba »ima« ali je njena »last«; od tu izhajajo težave pri obravnavanju kulture skozi kulturno dediščino, premišljanja o avtentičnem, izvornem ipd. Kulture tudi niso izolirane entitete, priznati je treba njihov medsebojni vpliv in vključenost v globalne procese (Pleško 2008: 10).

² Opozoriti velja na dvojnost: *hominitas* (človeškost, opredeljenost s pripadnostjo in razvojno spremenljivostjo človeške vrste) in *humanitas* (človečnost kot "kvaliteta človeškosti", kot želeni model Človeka – kulturna predstava o tem, v kakšnega "pravega", "popolnega" človeka naj se član neke skupnosti razvija) (Južnič 1987: 90, 93).

Vsaka kultura deluje skozi **simbole**, skozi katere so posredovani kulturno specifični pomeni in razmerja med njimi. Evolucijsko pridobljena sposobnost človeških možganov za abstraktno razmišljanje nudi pogoj za simbolno razmišljanje. Človek postane del specifične kulture prav s ponotranjenjem kulturne govorice simbolov in njihovih pomenov. Univerzalna človeška sposobnost govorjenja in nebesednega izražanja dobi uporabno obliko v raznolikih jezikih in tudi nebesednih načinih komunikacije. V vsaki kulturi ljudje poimenujejo specifično pojave, predmete, odnose, dejanja in njihove simbolne pomene; vse skupaj tudi kategorizira v specifični red. Simbolni pomen in besedna oblika vsakega pojava sta dogovorjena in se ohranjata (le) v govorni skupnosti (Eriksen 2009: 58, 61). Čutila prav tako niso le naravna danost – od družbenih in kulturnih pozornosti je odvisna usmerjenost opazovanja in razpoznavanja, s tem pa omejena percepcija in razumevanja sveta (Južnič 1987: 22; Eriksen 2009: 64, 65).

Naloga simbolnega je, da ponazarja oz. predstavlja nekaj ali nekoga drugega. Pravzaprav to velja za širšo skupino znakov (ikone, indeksi in simboli³) – vsi ustvarjajo in prenašajo pomen v kateremkoli dejanju komunikacije. Vsi znaki imajo »materialno obliko« (podoba, predmet, slika, beseda v obliki zvoka ali zapisa ...), njihov pomen pa je abstrakten. Specifika simbolov znotraj te skupine je, da s pomenom, ki ga ponazarja, samo na sebi nima nič skupnega; povezava je stvar dogovora, konvencije in rabe (Edgar in Sedgwick 1999: 358, 394). Simbolno posredovani pomeni niso trajni, so omejeno veljavni in spremenljivi, saj so dogovori o njih nikoli dokončana zgodba celo znotraj iste kulture, iste družbene skupine.

Posameznik je točka sobivanja univerzalnega (pridobljenega v evolucijskem procesu kot prepletu biološkega in kulturnega razvoja človeške vrste), specifično skupnega (pridobljenega v socializacijskih in inkulturacijskih procesih konkretnega okolja) in posamičnega (življenjski cikel individualnega človeškega bitja). Fizično telo je predpogoj za posameznikov obstoj, je pa tudi izhodišče za posameznikovo delovanje in občutenje, za njegovo poistenje in tudi razločevanje.

Nadaljevanje specifičnih družbenih in kulturnih oblik je mogoče le tako, da se vsak posamezni član notranje uskladi z veljavnim simbolnim in predstavnim svetom ter vsemi mogočimi oblikami normiranih primernosti v vedenju, čustvovanju in vrednotenju (Južnič 1987: 54, 55; Nanda 1991: 146); posameznik se tako dojema in prepozna kot člen tega reda. Najprej se socializirata jezik in telo posameznika, skozi njiju pa tudi normirano mišljenje, doživljanje in čustvovanje ter vedenje. Proces vpisovanja družbeno-kulturnega v posameznika imenitno povzema **koncept habitusa** (Bourdieu 1977, 1984): habitus se kot množica pridobljenih in relativno stabilnih miselnih in vedenjskih vzorcev ter vzorcev okusa vtiskuje v posameznika skozi vsakdanje prakse, s ponavljajočimi izkušnjami, skozi opazovanje, posnemanje in presojanje drugih ljudi.

³ Peirce je znake razdelil na ikone, indekse in simbole. Ikone so znaki, ki reprezentirajo na podlagi podobnosti (risbe, diagrami, modeli...), indeksi so znaki, ki so z reprezentirano vsebino v realnem odnosu (lastna imena, simptomi...), simboli pa znaki, ki označujejo oz. reprezentirajo na podlagi konvencije, arbitrarnega vodila (npr. besedni znaki) (po Musek 1977: 46).

Učinkuje kot matrica zaznav, presoj in dejanj; proizvaja individualne in kolektivne prakse, ki so usklajene z njegovimi zakonitostmi, zato deluje kot neke vrste objektivni okvir za vse subjektivno. Habitus je načelo ustvarjanja in strukturiranja praks in reprezentacij oz. načelo proizvodnje strategij, kako naj se posamezniki spoprijemajo z nepredvidenimi situacijami in hkrati reproducirajo isto načelo. Na tak način se tvori povezava med družbeno strukturo in tvornostjo posameznika. Čeprav je habitus tudi produkt zgodovine in je relativno stabilen in trajen, pa se z akumuliranimi izkušnjami postopoma le preoblikuje.

Vsaka izkušnje telesa vsebuje več kot le funkcionalni del bivanja ali dejanja: vsebuje tudi simbolično celovit sistem in notranjo »logiko« habitusa. V povezavi s tem se zdi povedna tudi **ideja telesanja** (*embodiment*), pri kateri je telo razumljeno kot dejavnik in prostor zaznavanja, opazovanja in izkustva sveta (Chordas 1990, Muršič 2006). Telo in z njim osebni videz je prostor sebstva, percepcij in izkušenj samega sebe; je točka, od koder je mogoče izkušati svet in v njem tudi tvorno delovati. Samopodoba, ki se zdi intimna in subjektivna, je v veliki meri vendarle konstruirana tudi skozi zunanji pogled – presojo, kako ga ocenjujejo drugi. Posameznik iz vsake družbene situacije izstopa z osebno izkušnjo družbenega sveta.

Družbena pričakovanja, vezana na posameznike (družbeni statusi), vsebujejo nabor pravic in dolžnosti do drugih, v skladu s katerimi naj bi posameznik ravnal. Družbeni statusi so lahko pripisani, lahko pa so pridobljeni. V modernih družbah je mnogo pridobljenih statusov, v tradicionalnih pa mnogo pripisanih statusov. Dejansko vedenje in ravnanje v okviru pričakovanj nekega statusa se imenuje vloga. Status nikoli povsem ne določa prav vsega človekovega delovanja. Natančnih navodil ni, tudi zato, ker vloga nikoli ni popolnoma identična s statusom (Eriksen 2009: 66–68).

Predstava, kakšen naj bi bil posameznik, je družbena, značaj in identiteta pa se oblikujeta na podlagi družbenih in kulturnih podlag, posebno jezika. Pomen in vrednota posameznika sta rezultat družbenega razvoja in kulture. V naši civilizaciji je posameznik potenciran šele z razsvetljenstvom, medtem ko se v tradicionalnih družbah posameznik skoraj popolnoma identificira z okolico. Vsekakor razumevanje posameznika kot avtonomne osebnosti ni naravna danost in ne univerzalen pojav. Vse skupine ljudi imajo sebi lasten **koncept jaza ali osebe**, a se ti koncepti zelo razlikujejo: če v evropskih družbah jaz pojmujejo kot nekaj nedeljivega, integriranega in suverena, pomeni v mnogih nezahodnih družbah jaz vsoto vseh posameznikovih družbenih odnosov (Eriksen 2009: 72, 73).

Čeprav se družbene vede ukvarjajo pretežno z javnim in družbenim delom posameznika, pa ne zanikajo njegovega zasebnega in notranjega dela. Javni del pomeni tisto, s čimer posameznik komunicira z okolico, zasebni jaz pa je vezan na samopodobo. Odnos med javnim in zasebnim vidikom osebnosti se močno razlikuje. Pomemben se zdi Meadov pojem refleksivnega jaza (sebstvo), ki združuje in usklajuje osebni in socialni jaz. Socialni jaz pomeni sposobnost vživljanja v druge, osebni jaz pa je specifična individualnost posameznika, ki se izmika popolni družbeni determinaciji in kontroli. Socialni jaz so ponotranjenega stališča skupine in z njimi povezan vrednostni in normativni sistem. Socialna kontrola je kot samokontrola že del posameznika. Odnos med obema jazoma vzpostavlja refleksivna zavest (razum, mišljenje), s pomočjo katere posame-

znik notranje reflektira lastna dejanja in namere ter dejanja in namere drugih. Navznoter se to kaže kot notranja socialna situacija, navzven pa kot dejavni posameznik v družbi (Mead po Nastran Ule 2000: 162–166).

Z nekaterimi statusi in vlogami se posameznik morda ne more ali noče v celoti poistovetiti. Zato lahko prihaja do odstopanj med njegovo predstavo o lastnih vlogah in pričakovanji okolice. Gre na eni strani za težnjo po samospoznavanju, samoizražanju in samoizpolnitvi, na drugi strani pa za razkol med temi »notranjimi« potrebami in zahtevami »zunanje« resničnosti (Muršič 1997: 226).

Posameznikove identitete so deloma vezane na telesne značilnosti, opredelitve in prakse (spolne, starostne, vezane na fizične lastnosti ali spolne usmeritve ...). Druge pripadnosti so vezane na njegove pripadnosti prostoru (domu, kraju rojstva in kraju bivanja, regiji, državi ali zvezi držav, kontinentu, planetu ...) in različnim družbenim skupinam (družini, sorodstvu, lokalni, razredni, etnični, narodni ali mednarodni skupnosti, človeštvu ...). Posebne pripadnosti so lahko posledica posameznikove izbire življenjske poti, posamičnih družbenih vlog in zanimanj (vrstniške, prijateljske, poklicne, interesne, društvene ...), spet druge na odnos do sveta (religiozne, politične, svetovnonazorske ...).

Moderna doba je temeljito spremenila tradicionalne družbene rede dolgega časa. Označujejo jo industrializacija in kapitalistični (proizvodni in tržni) odnosi, vzporedno pa tudi nastanek nacionalnih držav in številnih aparatov nadzora. Poglavitna abstraktna sistema sta denarni sistem in moderna znanost, ki ponujata predstavo o veliki zgodbi nenehnih izboljšav, napredka in razvoja. Možnosti za življenje večine ljudi so postale drugačne: odločilna je prostorska in socialna mobilnost, torej nezavezanost kraju bivanja, navadam, pravilom vedenja, verovanjem ... Za posameznika postane njegovo življenje priložnost odprtih možnosti; omejitve so vezane (le) na smiselne in verjetne priložnosti (Dahrendorf po Nastran Ule 2000: 9).

Posameznikove identitete so vezane na poklic in različne vloge in položaje v javnem in zasebnem življenju. Samega sebe oblikuje v odnosu z različnimi priložnostmi in različnimi Drugimi, a ostaja identitetno še vedno lojalen svojim vlogam spola, družine, tudi razreda in etnije. Vsaj od začetka 20. stoletja postaja vprašljivo, kako vse te delne identitete oblikovati v celovito osebo z jasno definirano osrednjo ali vodilno vlogo (Luhmann po Nastran Ule 2000: 20–22). Ključne za posameznika postanejo njegove življenjske odločitve in izbire; zunanjo družbeno prisilo iz predmodernih »tradicijskih« družb nadomesti notranja samodisciplina, začeniši z disciplino lastnega telesa (Weber, Elias po Nastran Ule 2000: 31).

V sodobnem svetu ima največji del vloge v socializacijskih procesih t. i. popularna oz. množična kultura. Le-ta je obenem lokalna in globalna ter enako privlačna in dostopna vsem družbenim slojem in skupinam (Muršič 1997: 230, 231), močno vpliva tudi na posameznikovo identitetno strukturo. Po sredini 20. stoletja se izpostavlja vedno večje množstvo začasnih identifikacij s pristočasnimi dejavnostmi in zanimanji in z njimi povezanimi ljudmi in prostori srečevališč in izmenjave mnenj. Spremenljive identifikacije se pojavljajo tudi v navezavi na področja porabe, prostega časa, oblikovanja družine itd. (Nastran Ule 2000: 277).

Spremenljive življenjske okoliščine vplivajo na to, da ostajajo nekatere identitetne poteze trajnejše, druge pa so kmalu nadomeščene z novimi. Omenjena mešanica ni »last« ali »pridobitev«, je skozi življenje gibajoči in spreminjajoči se konstrukt, ki temelji na preteklih predstavah o sebi in njihovem umeščanju v želeno prihodnost (Muršič 1997: 232, 233; Nastran Ule 2000: 302–319).

Čeprav identitetno razpršen, skuša posameznik ohranjati pozitivno in usklajeno samopodobo, ohranjati občutenje osebne kontinuitete v prostoru in času. Kljub svoji spremenljivosti (na nivoju telesa in osebne zgodovine) ohranja občutenje svoje trajne in nedeljive individualnosti – kot zasebnost, ločenost, posebnost. S sebi lastno organizacijo spominov in izkustev oblikuje svojo bolj ali manj smiselno življenjsko zgodbo in se z njo umešča v skupno zgodovino. Svojo osebno zgodbo čuti kot neprimerljivo in neponovljivo, intimno nekako ločeno od skupnega zgodovinskega toka in skupnih razmer. Prav oblikovanje svoje **življenjske zgodbe** z izpostavljenimi segmenti in interpretacijami dogodkov je ena od pomembnih oblik formiranja samosvoje, razločevalne identitete.⁴

Razstavna zgradba in nagovor

Na zasnovo razstave in njeno izpeljavo so vplivala tudi nekatera (post) strukturalistična in postmodernistična razmišljanja. Na primer tista, ki poudarjajo vrednost spoznavnega pluralizma in opozarjajo na mnoge veljavne oblike reflektiranja sveta (Lyotard 1988). Pa ona, ki opazujejo razmerja moči v družbi, privilegiranost znanosti in institucij pri definiranju védenja (Lyotard 1988, Foucault 1991), v našem primeru pač védenja o dediščini in o tem, kako in česa se je vredno spominjati in kaj hraniti. Vplivne so bile teoretične misli, ki so opozarjale na nedoločljivost, nestabilnost, nedorečenost pomenov stvari (namesto stvari samih), ki jih zunaj vsakokratnih kontekstov takorekoč ne moremo opazovati (Derrida 1994). Namesto izhajanja iz velikih zgodb skupne zgodovine naj bi dobile večjo priložnost male osebne zgodbe, skozi katere živopisano odseva skupna zgodovina.

Stalna razstava *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta* je niz sedmih razstavnih poglavij: razstavna pripoved je kot potovanje od ožjih k širšim družbenim skupinam in prostorom, ki jim posameznik v življenju lahko pripada in so polja pogajanj o pričakovanih, možnih ali verjetnih vlogah posameznika. Razstava gradi svojo komunikacijo skozi **nagovarjanje z vprašanji**, ki napovedujejo vsebino vsakega razstavnega poglavja in so za obiskovalca – čeprav delujejo na prvi pogled retorično – pravzaprav oblika samospraševanja, ker so oblikovane v prvi osebi ednine. Na taka vprašanja si sebi lastne odgovore oblikuje vsakdo sam, zato ne morejo biti napačni; le njihova »pravilnost« je neizbežno družbeno-kulturno in subjektivno zamejena, kajti nanje ni univerzalnih odgovorov.

⁴ Na pomen osebne življenjske zgodbe opozarja mnogo teoretičnih vidikov, npr. tisti, ki govorijo o identiteti kot zgodbi (gl. Nastran Ule 2000: 196–202); o identiteti kot avtopoetskem procesu (gl. Nastran Ule 2000: 203–209); o identiteti kot avtobiografiji (gl. Harré po Nastran Ule 2000: 209–216).

- **Jaz – posameznik**
Kaj sem jaz? Kdo sem jaz?
- **Moja družina – moj dom**
Kaj je zame družina? Kaj je zame dom?
Kakšne vloge v družini imam?
- **Moja skupnost – moj domači kraj**
Od kod sem doma? Kateri ljudje so mi blizu?
S kom preživljam delavnik in s kom delim praznik?
- **Moja odhajanja – čez meje domačega kraja**
Zdoma – kam in zakaj? Kdo (p)ostajam?
- **Moj narod – moja država**
Kako občutim državo, ki ji pripadam?
Kateri narod čutim kot svoj narod?
- **Moja ali tuja drugačnost – širni svet**
Kaj me vleče v tuje dežele med druge ljudi?
Po čem presojam drugačnost? V čem vidim enakost?
- **Jaz – moj osebni svet**
Kdo sem torej jaz? Od kod prihajam in kam grem?

Avtorsko zasnovana razstavna poglavja sedmih kustosov tako povezuje enotna konceptualna ideja in enotna oblikovalska zasnova. Med povezovalnimi elementi je tudi *Pot Enege*, literarna »zgodba v delcih«, ki sledi ideji gradnje osebne zgodbe, osebnega in skupnega spomina in dediščine kot selekcije preteklosti. V zaključku razstave ima podobno nalogo še mozaični video portret z naslovom *Vesna*, ta ponuja uvid v fragmentarno zasnovano osebno zgodbo na dotikalnem ekranu. Konceptualno gre za priznanje mnogih relevantnih spoznavnih poti – poleg strokovne gre v tem primeru torej vsaj še za umetniško (literarno) in izkustveno pot.

Sedemdelna zgradba razstave s posameznikom kot osrednjo in povezovalno temo je nakazana tudi v razstavnem logu: stilizirani človeški figuri iz sedmih raznobarnih kvadratov. Ta sestavljeni »človeček« je – tako kot razstava sama – pandan logu za prvo stalno razstavo (raznobarni predalnik), ki ponazarja sistemiziranje vedenja o kulturni dediščini in prav takšen razstavni princip.

Razstavni gradniki

Človek kot posameznik ima na razstavi simbolno podobo **David**⁵ – po Michelangelovi kiparski upodobitvi svetopisemskega Davida (1501–1504). Izbran je kot izraz renesančnega in pred tem antičnega zanimanja za človeka; oba imata bistven vpliv na sodobno zrenje na človeka. Izbran je bil tudi zaradi bibličnega motiva boja, ki ga lahko uzremo kot razmerje med posameznikom in svetom. Stilizirana podoba Davida na razstavi ima mnogo oblik: v tridimenzionalni obliki se pojavi kot votla človeška postava iz kovinske mreže (v uvodnem prostoru).

⁵ Pri izrazu »človek« in »posameznik«, ki sta slovnično moška oblika samostalnika, ne želimo poudarjati spola individuuma, saj veljajo ugotovitve za oba. Je pa prevladujoča jezikovna formulacija spolno razpoznavnih, ne pa tudi eksplicitno opredeljivih oblik človeškega, ena od kulturnih konotacij spola. Moška podoba kot simbolna podoba človeka (posameznika) je prav zaradi jezikovne oblike manj moteč, navidezno »samoumeven«. Da v resnici ne gre za naravno samoumevnost, ampak naučenost, opozarjamo obiskovalce.

Kot dvodimenzionalna mozaična silhueta je podsvetljena in nameščena na stebrih v začetnem in zaključnem prostoru (biološko-fizična sestava na eni in množica vidikov družbenih vlog in kulturnih različic, ki oblikujejo človeka, na drugi strani). Kot silhueta z grafično teksturo osebnih identitet, aplicirana na pano s teksturo skupinskih identitet, je David vizualni povzetek razstave. Kot rdeče obarvana figura se na eni od začetnih podob umešča med množico rastlinskih in živalskih vrst, v okviru animirane vsebine na koncu razstave pa med mnoge podobe zemeljske krogle (svojega predstavnega sveta).

Kot analogijo za človeka in njegovo umeščanje smo na razstavi večkrat uporabili **simbolni motiv drevesa**: vkoreninjenje v okolju (korenine: kumuliranje in črpanje iz preteklega, predhodne generacije); bivanje in delovanje (deblo in veje: sedanost, sodobniki); reprodukcija in rast (veje in sadovi/semena: obnavljanje in širjenje, nove generacije). Motiv drevesa z vidnimi koreninami smo uporabili tudi na zgibanki in vabilu za otvoritev razstave *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta* pa na ekranskem nagovornem oknu z vabilom za obiskovalce in kot simbolno sliko za razstavo na muzejskih spletnih straneh. Prav zato je tudi na naslovnici pričujočega vodnika.

David kot simbol slehernika ima na razstavi več podob; vsaka od njih pripoveduje del razstavne zgodbe.

Ker je družbeno-kulturno pogojeno razmerje med simbolnim in stvarnim stalnica našega opazovanja in raziskovanja življenja, prepletanja treh časovnih komponent v človeškem bivanju pa pomembna konstanta muzejskih interpretacij, je simbolni motiv drevesa uporabljen za grafično povezavo obeh stalnih razstav v vhodni avli in fasadnih transparentih razstavne hiše SEM.

Hotenja, da dobijo naša izhodiščna razmišljanja o človeku in družbi, naravi in kulturi, sodobnosti in preteklosti, dediščini in muzeju ... ustrezni izraz tudi na razstavi, so nas prisilila k razmišljanju o dodatnih možnostih komunikacije. Predmetno, slikovno in avdiovizualno gradivo smo zavestno uporabili na manj običajne načine in se odrekli nekaterim ustaljenim predstavitev muzejske dediščine.

Motiv razvejanega drevesa s koreninami je na razstavi uporabljen kot analogija za človeka, v vhodni avli pa združuje napoved obeh delov stalne razstave (foto B. Zupančič).

Postmodernistične ideje fragmentarnosti, fluidnosti, spremenljivosti so dobile tudi svoj vizualni in strukturni razstavni izraz. Človeško izbiranje in selekcijo je moč videti tudi skozi idejo *bricolage* – brkljanje (Lévi-Strauss 2004), ki vključuje neprestano vnovično kombiniranje prvih in s tem tvorbo novih pomenov. Pojem »brkljanje« je blizu posameznikovemu ravnanju pri oblikovanju svojega sveta. Za vizualizacijo se je še posebej imenitna in uporabna izkazala ideja o »točkah prešitja«, kjer se srečujeta simbolno in realno (Bourdieu 1984) in koncept vpetosti življenja v mreže znakov in nedorečenih pomenov (Derrida 1994).

Oblikovalski prijemi na naši razstavi niso podrejeni zgolj vodilom estetske in tehnične organizacije vseh elementov. Svetlobnim, zvočnim, grafičnim, prostorskim in scenskim elementom smo – skladno s konceptualno idejo – dali nove simbolne pomene in naloge. Vizualne rešitve razstavne komunikacije so sad idejnih oplajanj in pogajanj med avtorji in zunanji sodelavci. Svoje izrazne možnosti so dobili mnogi vidiki naših osebnih pogledov na svet, ki jih nikakor ne moremo zamejiti s strokami sodelujočih kustosov, oblikovalcev, arhitektov, kiparjev in drugih sodelavcev.

Tlorisni razstavni potek naj bi izrazil idejo kroženja in princip življenjske dinamike. V prvem prostoru poudari izhodiščno točko v krogu – s panoji zamejen okrogel prostor s stebrom v sredini. Središčna točka ponazarja posameznika, ki telesi tako potencialne lastnosti svoje vrste kot vplivne silnice svojega okolja in enkratnost svoje življenjske poti. Tunel, ki povezuje prvi prostor z naslednjim, je simbolizirano stvarjenje in rojstvo posameznika. Osrednjih pet prostorov ima razgibane tlorise, ki nakazujejo dinamiko in družbeno-kulturno pogojeno raznolikost prostorskih in družbenih skupin. Zadnji prostor se iz zunanjega kvadratnega prostora zoži v notranji okrogli prostor s stebrom v sredini, kar

ponazarja ponovno osredičenje na posameznika in njegovo izkušnjo sveta. Izhod ima obliko tunela, simbolnega izhoda iz življenjskega cikla.

Barve razstavnih prostorov nimajo le naloge ločnice med razstavnimi poglavji; ponazarjajo tudi dnevni krogotok, menjavo noči in dneva. Zato sta prvi in zadnji prostor temna (noč), vmesnih pet prostorov pa označujejo različne barve panojev in stropne razsvetljave. Pomenijo mavrični spekter bele, dnevne svetlobe. Pandan takšnemu dojemanju časa ponuja povezovalna *Pot Enege* (v začetnem in zaključnem prostoru temen, v vmesnih prostorih po en bel platneni pano), ki nakazuje linearni potek časa in nanj »pripete« osebne in skupne zgodovine.

Vse mavrične barve so v vsakem od razstavnih prostorov prisotne tudi kot barvni podtoni slikovnega gradiva. Simbolno povezovalni barvni izraz na celi razstavi smo pripisali oranžni barvi: označuje vse povezovalne elemente med razstavnimi prostori in znotraj posameznih razstavnih poglavij.

Ključni gradniki vsakega razstavnega poglavja so ambientalno oblikovan razstavni prostor z osrednjim simbolnim elementom in v ozadje panojskega oboda zamaknjene vitrine oziroma ogledni prostori z izbranim predmetnim gradivom. **Razstavni ambient** so podprostori iz kovinskih okvirov in panojskih polnil, ki podpirajo idejo mozaičnega konstrukta

realnosti ali v jeziku naše razstave »mojega sveta«. Še bolj, ker smo prostore v prostorih oblikovali iz standardiziranih in masovno proizvedenih elementov in jih podredili obravnavanim temam.

Na panoje so v več plasteh nameščeni različni elementi razstave: površina je najprej obdelana s simboličnimi grafičnimi teksturami, prek njih pa so nameščeni folijsko izrezani naslovi in kaširane kvadratne ploščice slikovnega gradiva, interpretativnih besedil, zrcal ipd. **Večnivojsko plastenje** informacij poglobljajo v panoje izrezane ogledne odprtine, skozi katere je mogoče zreti na izbrano predmetno dediščino – »zrna preteklosti«, opazovana skozi simbolno, dokumentarno in/ali interpretativno. Plastenje gradiva lahko simbolno razumemo kot izraz zaporedja: doživetje, pozaba ali spomin, selekcija in (re)interpretacija.

Osrednji simbolni elementi razstavnih prostorov so iz varjene, vezane, lepljene, mečkane, ukrivljene ... kovinske mreže izdelane konstrukcije (*človeška postava, posoda, tunel, gnezdo, vratni portal, drevo, kažipot, piramida z oblastnimi atributi, zemeljska krogla, nihalo, stol*), ki simbolno nakažejo teme vsakega prostora. Namesto industrijskih mrež različnih oblik, gostot in debelin so manj pravilne mrežne strukture izdelane tudi iz prepletenih kovinskih niti ali palic. S temi elementi je materializirana misel o družbeno-kulturnih mrežah znakov in nedorečenih pomenov, v katere se vpenja življenje posameznikov in skupin. Dopolnilo nekaterim osrednjim mrežastim elementom so tudi **iz kovinske žice oblikovane človeške figurice** v različnih pozah, ki vnašajo nekaj ljubke humorističnosti v razstavno pripoved; govorijo o tem, da človek opazuje, posnema, presoja druge ljudi (je opazovalec), hkrati pa je tudi sam deležen istega s strani okolice (je opazovanec).

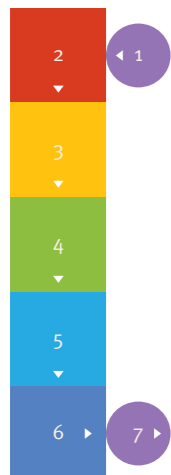
Prostor celotnega nadstropja – razstavne prostore in prostore za obrazstavne programe – povezujejo v krožno enoto oranžne folijske **silhete človeških figur**, v »neskončni« pasici aplicirane na panojske površine, stene, stekla. Simbolizirajo prisotnost ljudi v njihovi mnogovrstni dejavnosti in življenjski dinamiki, kar statična muzejska razstava nikakor ne more ujeti. V skladu z večkrat navajanim muzejskim rekom »ljudje – o ljudeh – za ljudi« povezujejo tri skupine ljudi: ljudi, ki proučujejo ljudi; ljudi, o katerih razstava govori; ljudi, ki jim je razstava namenjena.

Razstavni ambient tako združuje celo vrsto informacij, interpretacij, asociacij, čutenj ... Kar spodbuja kompleksnejše doživetje razstavne izkušnje; odzivanje na to naj bi bilo intuitivno, celo čustveno in manj razumsko. Razstavno pripoved smo seveda gradili na prepričljivosti predmetnega, slikovnega, filmskega gradiva in prostorskih zvočnih kulis.

Plastenje gradiva in informacij na panojski steni in za njo: od panojskih tekstur do mozaične aplikacije slik in besedil; vitrine s predmeti so zamaknjene za panoje (foto J. Žagar).

Osrednji elementi različnih razstavnih poglavij so narejeni iz prepletenih, mečkanih, varjenih kovinskih mrež, niti ali palic (foto J. Žagar).

Tloris razstave *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta* z barvno in vsebinsko strukturo razstave. Barve razstavnih prostorov, ki nakazujejo izmenjavo dneva in noči, napoveduje tudi shema v uvodnem prostoru razstave.

Predmetno gradivo

Razstavno pripoved smo opredmetili z okoli 500 enotami izbranega predmetnega gradiva, raznolikega tako po starosti in geografskem izvoru kot po kriteriju družbene pripadnosti uporabnika in osnovni funkciji. Namen predmetne mešanice ni geografska ali družbena primerjava oblik funkcionalno podobnih predmetov, prav tako ne razvojno pogojene različice istovrstnega gradiva. Zavestna izbira različnega kulturnega, časovnega in pomenskega konteksta razstavljenih predmetov je prestop iz običajnih muzeoloških okvirov. Tako raznovrstno gradivo je dobilo predvsem nalogo predstaviti razstavne ideje v luči kulturnega relativizma.

Predmetno gradivo na razstavi lahko glede na izvor razvrstimo v tri osnovne skupine. Največja skupina so historično dokumentarni predmeti iz muzejskih fondov (pretežno Slovenskega etnografskega muzeja), mednje je vključenih nekaj muzejskih replik, kopij in muzejskih ponazoril.

Stilizirane človeške figure iz žice dopolnjujejo nekatere osrednje elemente (foto J. Žagar).

Niz pomanjšanih človeških folijskih silhuet povezuje vsa razstavna poglavja in se nadaljuje v prostore za obrazstavne programe; prav tu so nameščeni na steklo tako, da so vidni tudi z zunanje strani hiše. Tako na nek način povezujejo tudi muzejsko dogajanje in sodobno družbeno stvarnost (foto J. Žagar).

Druga skupina razstavljenih predmetov izvira iz osebnih, družinskih in celo društvenih zasebnih zbirk. Za potrebe stalne razstave SEM so jih zasebniki ne le prijazno posodili za daljši čas, orisali so tudi njihovo zgodovinsko rabo in razvojno paleto pripisanih jim pomenov oziroma vrednosti. Ti predmeti ne sodijo v okvir formalne kulturne dediščine, so pa potencialni vir zanjo. Imajo namreč več kot zgolj uporabno ali statusno vrednost; so historični dokument konkretnih osebnih ali skupnih spominov in pomenov, obenem pa orisujejo tudi splošnosti nekega časa in kulture.

Obema skupinama predmetov je dodano še večje število sodobnih predmetov: za potrebe naše razstave so bili nabrani v naravi ali izbrani v sodobni raznovrstni množični ponudbi. Izbira iz tega neznansko obsežnega in kaotičnega predmetnega sveta je tista, ki predmet iz polja ponudbe prestavi v polje osebne/skupne rabe in pomena. Gre za nove in nerabljenе, včasih pa tudi odvržene predmete ali produkte narave brez dokumentirane vsebnosti rabe in pomenov. Imajo vlogo razstavnih ponazoril, ki s svojo umeščenostjo med druge vrste predmetov večajo nazornost in razumljivost razstave.

Raznovrstnega predmetnega gradiva – muzejskega in zasebnega, našega in tujega, preteklega in sodobnega, dragocenega in trivialnega – nismo izbirali po kriteriju »starega«, »lepega« in »domačega« ali »eksotičnega tujega«. Namen razstave ni bilo povečevanje dediščinskih

oblik, pač pa opozarjanje na (ne)samoumevnost dediščine, njenega izvora, pomena in možnih interpretacij. Vsak predmet pač označuje mnogoterost konotativnih in denotativnih pomenov, ki jih stvarjem pripisejo izdelovalci, uporabniki in opazovalci, na drugi strani pa raziskovalci in obiskovalci. Dejstvo je, da bi razstavljenе predmete zlahka nadomestili z drugimi, ne da bi podrli osnovno konceptualno idejo.

Vrsta predmetnega gradiva je umeščena v manjše vitrine ali večje ogledne prostore, izjemoma so posamezni predmeti nameščeni na panojih ali sredi razstavnega prostora. Vsaka vitrina izpostavlja eno od povezovalnih lastnosti gradiva, ne nujno uporabne funkcije; vitrina je opremljena z naslovom, ki povezuje med predmeti v njej tudi interpretira. Vitrine in ogledni prostori so praviloma nameščeni za panoji, tako da je mogoče gradivo ogledovati le skozi majhne ogledne odprtine, ki obiskovalca vabijo k usmerjenem iskanju s pogledom.

Slikovno gradivo

Na razstavi dopolnjuje predmetno gradivo ali nadomešča daljše razlage. Njegova govorica je lahko simbolična ali dokumentarna. Simbolično slikovno gradivo je razmeroma lahko razumljivo, kadar gre za domače kulturno okolje; precej drugače je, kadar gre za simbole drugih kultur. V vsakem primeru gre za opozorilo na simbole kot kulturno pogojeno/razumljeno govorico.

Kadar je slikovno gradivo na razstavi dokumentarno, služi kot dokazni ali ilustrativni primer obravnavanega. Podobno kot predmetno je tudi slikovno gradivo raznovrstno glede na izvor. Slikovno gradivo, ki ga hrani Slovenski etnografski muzej ali druge sorodne institucije, dopolnjuje gradivo iz zasebnih arhivov in osebnih/družinskih albumov. Vključeno je tudi obilje gradiva iz spletnih slikovnih bank (Shutterstock), kamor načeloma lahko prispevajo in iz njih tudi zajemajo posamezniki z vsega sveta. Kljub začetnim pomislekom, da se enake slike potencialno tako lahko pojavijo na mnogih koncih sveta, v različnih medijih in v mnogih vsebinskih kontekstih, smo v tem nazadnje razpoznali celo prednost, saj takšna vizualna komunikacija temelji na že oblikovanih in dovolj splošno razumljivih (simbolnih) podobah. S tem smo se odrekli tudi institucionalni »potrebi po ekskluzivnosti«, ki je pravzaprav v nasprotju z univerzalno tematiko razstave.

Vitrina lahko združuje pisan nabor raznovrstnih predmetov glede na njihovo primarno funkcijo, kraj in čas nastanka in rabe; v razstavni pripovedi jih družijo skupna sekundarna funkcija, interpretirana z vitrinskim naslovom (foto J. Žagar).

Izjemna pripovedna moč slikovnega gradiva: predstavitve človeške roke/rok v simbolnih pomenih človeške zgodovinske, evolucijske pridobljene sposobnosti vrste, neponovljive individualnosti, kulturno specifičnih oblik komunikacije (kretenji, rokovanja, krašenja), delovnih postopkov, pisave, sobivanja več generacij (Shutterstock, Dokumentacija SEM).

Uporabljeno slikovno gradivo niza primere iz različnih kulturnih okolij in časovnih dimenzij, tu in tam je vključen še primer iz rastlinskega ali živalskega sveta. Pri slednjem ne gre toliko za neposredne primerjave, pač pa za spodbude za razmislek o enakosti in drugačnosti znotraj in zunaj lastne vrste.

Slikovno gradivo je na razstavi uporabljeno na več načinov. Večje uvodne slike in panojske teksture simbolno podpirajo razstavne teme. Ideja o mozaični podobi sveta, ki jo vsak posameznik zase gradi kot sestavljanke izbranih spominov, informacij, dogodkov in vlog v njih, je oblikovalsko »ujeta« v nize kvadratno obrezanega slikovnega gradiva. S tem ustvarja vtis navidezno urejene, a nedokončane in nepopolne mreže »podob mojega sveta«, torej okvir posameznikove predstave o svetu. Na enakem principu je grajena mreža vitrinskih izrezov in fragmentov besedil. Posamezniki, različne družbene skupine in različna kulturna okolja lahko stvari, pojave ali dogodke gledajo in vrednotijo na različne načine – na razstavi smo to izrazili s toniranjem slikovnega gradiva v več barvah.

Avdiovizualno gradivo

Na razstavi opravlja več nalog: slika in zvok sta lahko izrabljena kot dopolnilo oz. »kulisa«, lahko pa gre za dokumentarne ali delno dokumentarne zvočne ali filmske zapise, ki poglobljajo izbrano temo razstave. Tudi to je mešanica gradiva in strokovnih avdiovizualnih obdelav, ki jih hrani Slovenski etnografski muzej in nekatere druge institucije ali zasebniki. Na primer avdiovizualni zapisi družinskega življenja, skupnega dela in praznovanja, romanja, poklicne skupine, življenjskih zgodb in izkušenj, filmskih beleženj Drugih, pa zvočni posnetki državnih himen in drugih melodij, ki jih ozaveščamo kot »naše« itd. Drugačne narave so ekranske vsebine, ki z nizanjem slikovnega gradiva in animacijo podpirajo sporočila razstave o univerzalnem v individualnem (*Obrazi*) in o izbiri in kreaciji (*Moj svet skozi medijske podobe*) (gl. Valentinčič Furlan 2010). Večji del teh vsebin je dostopnih na izbiro. Nekatere razstavne prostore dopolnjujejo zvočne kulise (na primer kapljanje vode, tiktakanje ure, valovanje morja, utrip srca, prasketanje ognja, veter, delovni zvoki pa pogovor, petje, koraki idr.), ki podpirajo asociacije, čustveno odzivanje in pomnjenje.

Razstava kot sporočilo in izhodišče za nadaljnje delo

Razstavo *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta* razumemo kot obliko javnega množičnega medija, ki posreduje več kot zgolj dediščino na ogled. Naša razstava ponuja sočasen pogled na univerzalije človeštva, kulturne specifičnosti in individualne enkratnosti – in jih razlaga kot osnovo podobnosti ali osnovo razločevalnosti.

Sodobni svet ni le svet prestižnega in nostalgичnega odnosa do preteklega, je tudi prostor bolečih in grenkih spominov ... Svet, ki ga živimo, ni svet izoliranih, neodvisno zamejenih prostorov, je prostor medkulturnih srečevanj, izmenjevanj in globalnih povezovanj ... To ni le svet prostovoljnih turistov in avanturistov, je tudi svet prisilnih migrantov, beguncev, azilantov, ogroženih manjšinskih skupin in od družbe prezr-

tih posameznikov ... Sodobni svet ni le svet veselja in radosti, uspeha in napredka, je tudi svet žalosti, bolečine, netolerance, izkoriščanja, izrivanja in izključevanja ... Naše vizije prihodnosti niso le polne vznemirljivih in osrečujočih pričakovanj, so tudi polne temnih bojzani in strahov ...

Številnih vidikov sodobnega sveta naša razstava neposredno ne zajema. Razstavno pripoved smo zasnovali kot okvir, ki potrebuje dopolnjevanje skozi obrazstavne programe; je izhodišče za naše delo z obiskovalci. Kar nam narekuje vključevanje posameznikov in/ali družbenih skupin tako, da bodo lahko spregovorili sami o sebi in sodelovali pri izpostavljanju zanje pomembnih vprašanj. Temeljni in dolgoročni cilj tako naravnane razstave in muzeja v celoti ni informiranje in poučevanje, pač pa zbujanje refleksivnih spoznanj in odzivov obiskovalcev, spodbujanje medsebojnega spoštovanja in volje do sobivanja ne le s podobnimi in Našimi, ampak tudi z drugačnimi in Drugimi.

Takšno delovanje razširja muzej na permanentno raziskovalno dejavnost in spodbujanje samoraziskovalnih procesov. Gre torej za nove in predvsem dolgoročne razsežnosti muzejskega dela na področju neposredne izmenjave in komuniciranja z obiskovalci in družbo v širšem smislu. Obenem pa gre za dolgoročni proces evidentiranja in zbiranja tistega, kar družba in posamezniki definirajo kot skupno ali osebno dediščino.

Samopredstaviteljsko društvo YHS z razstavo *Osebna asistenca je naša asistenca* in delavnico za osveščanje, kako slepi in slabovidni ljudje doživljajo svet, 2013 (Dokumentacija SEM).

Izbrana literatura

ANDERSON, Benedict R.: *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2003.

APPADURAI, Arjun (ur.): *The social life of things: commodities in cultural perspective*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1996.

BARKER, Cris: *Cultural studies: theory and practise*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 2000.

BARTH, Fredrik (ur.): *Ethnic groups and boundaries: the social organization of culture difference*. Bergen – Oslo: Universitets Forlaget. London: George Allen & Unwin, 1969.

BERGER, Peter L., LUCKMANN, Thomas: *Družbena konstrukcija realnosti: razprava iz sociologije znanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1988.

BOURDIEU, Pierre: *Outline of a theory of practice*. Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press, 1977.

BOURDIEU, Pierre: *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. Routledge: London, 1984.

BRUMEN, Borut: Time, space, and social construction of identity. V: Baskar, Bojan in Brumen, Borut (ur.): *MESS II*. Ljubljana: Inštitut za multikulturalne raziskave, 1998. Str. 71–83.

CERTEAU, Michel de: *Iznajdba vsakdanjosti I: umetnost delovanja*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2007.

COHEN, Anthony P.: *Self consciousness: an alternative anthropology of identity*. London, New York: Routledge, 1994.

CSORDAS, Thomas J.: Embodiment as a paradigm for anthropology. *Ethos* 18, 1990, str. 5–47.

DERRIDA, Jacques: *Izbrani spisi*. Ljubljana: Krt, 1994.

DULAR, Jože: *Krka pa teče naprej*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1983.

DULAR, Andrej: Idejna zasnova stalne postavitve SEM – galerijski del. *Etnolog* 6, 1996, str. 71–78.

EDGAR, Andrew (ur.), SEDGWICK, Peter (ur.): *Key concepts in cultural theory*. London, New York: Routledge, 1999.

ERIKSEN, Thomas Hylland: *Majhni kraji, velike teme*. Maribor: Aristej, 2009.

FIKFAK, Jurij: Identiteta. V: Baš, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004. Str. 174.

FOUCAULT, Michel: *Vednost – oblast – subjekt*. Ljubljana: Krt, 1991.

GEERTZ, Clifford: *The interpretation of cultures*. New York: Basic Books, 1973.

HABINC, Mateja: *Ne le rožmarin za spomin: o spominskih predmetih in njihovem shranjevanju*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, 2004.

HOBBSAWM, Eric (ur.), RANGER, Terence (ur.): *The invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

HUDALES, Jože: *Slovenski muzeji in etnologija: od kabinetov čudes do muzejev 21. stoletja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2008.

HUDALES, Jože (ur.), VISOČNIK, Nataša (ur.): *Dediščina v očeh znanosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2005.

HUDALES, Jože (ur.), VISOČNIK, Nataša (ur.): *Dediščina v rokah stroke*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2005.

JEZERNIK, Božidar (ur.): *Kulturna dediščina in identiteta*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010.

JUŽNIČ, Stane: *Antropologija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1987.

JUŽNIČ, Stane: *Človekovo telo med naravo in kulturo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1998.

JUŽNIČ, Stane: *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1993.

KEESING, Roger M.: *Cultural anthropology: a contemporary perspective*. Forth Worth (etc.): Holt, Rinehart and Winston, 1981.

KNIFIC, Bojan: *Kostumiranje folklornih skupin: med historično pričevalnostjo in izkazovanjem istovetnosti: doktorska disertacija*. Ljubljana: [B. Knific], 2008.

KNIFIC, Bojan: *Folklornikom s(m)o vzeli noše: kostumiranje folklornih skupin – med historično pričevalnostjo in istovetnostjo*. Ljubljana: Založba ZRC, 2010.

LÉVI-STRAUSS, Claude: *Strukturalna antropologija*. Zagreb: Stvarnost, 1977.

LÉVI-STRAUSS, Claude: *Divja misel*. Ljubljana: Krtina, 2004.

LYOTARD, Jean-François: *Postmoderno stanje*. Novi Sad: Bratstvo-Jedinstvo, 1988.

MURŠIČ, Rajko: »Razkritje krinke«: o lokalno-globalnih identifikacijah. *Traditiones* 26, 1997, str. 223–236.

MURŠIČ, Rajko: Nova paradigma antropologije prostora: prostorjenje in človeška tvornost. *Glasnik slovenskega etnološkega društva* 46, 2006, št. 3–4, str. 48–54.

MUSEK, Janek: Psihološka pojmovanja in razlage metaforične simbolike. *Anthropos* 1977, št. 5–6, str. 45–68.

NANDA, Serena: *Cultural anthropology*. Belmont: Wadsworth Publishing Company, 1991.

NASTRAN ULE, Mirjana: *Sodobne identitete v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 2000.

PLEŠKO, Aleksandra: Od mozaika do mavrične reke kultur in naprej: Unescova definicija kulture. *Kula* 1, 2008, št. 2, str. 6–19.

SLAVEC GRADIŠNIK, Ingrid: Inkulturacija. V: Baš, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004. Str. 179.

SLAVEC GRADIŠNIK, Ingrid: Socializacija. V: Baš, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004. Str. 559.

SMERDEL, Inja: Projekt, imenovan Slovenski etnografski muzej. *Etnolog* 6, 1996, str. 17–58.

SMERDEL, Inja: *SEM med stvarnostjo in vizijo: na poti k muzeju kulturnih identitet, k muzeju »o ljudeh, za ljudi«*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2001.

SMERDEL, Inja (et al.): *Okna zbirk: pogled v muzejski tezaver: razstava*, Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 1997.

STANKOVIČ, Peter: *Družbena struktura in človekovo delovanje. Kaj prinaša sinteza dveh pristopov sociološki teoriji?* Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 2001.

STANONIK, Marija (ur.): *Res Slovenica – quo vadis? Traditiones* 26, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1997.

TERČELJ, Marija Mojca: *Kabinet čudes?: Baragova zbirka predmetov iz Severne Amerike: korak od kabineta čudes k moderni znanstvenoraziskovalni zbirki*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 1997.

VALENTINČIČ FURLAN, Nadja: Podobe preteklega vsakdana: uvodni film stalne razstave SEM. *Etnolog* 17, 2007, str. 293–298.

VALENTINČIČ FURLAN, Nadja: Avdiovizualne vsebine na drugi stalni razstavi Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta. *Etnolog* 20, 2010, str. 213–238.

VIDMAR HORVAT, Ksenija: *Globalna kultura*. Ljubljana: Študentska založba, 2006.

WEBER, Max: *Metodologija društvenih nauk*. Zagreb: Globus, 1989.

ZAJC, Melita: *Tehnologija in družbe*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij, 2000.

ŽAGAR, Janja: Podobe neke kulture ali predmeti o ljudeh – idejni osnutek razstavne zgodbe. *Etnolog* 6, 1996, str. 59–64.

ŽAGAR, Janja: *Vrata kroga: o rojstvu in zgodnjem otroštvu na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 1997.

ŽAGAR, Janja: Kako nagovoriti in kaj spodbuditi: o stalni razstavi Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta. *Etnolog* 20, 2010, str. 191–212.

ŽIDOV, Nena (ur.): *Med naravo in kulturo: vodnik po stalni razstavi Slovenskega etnografskega muzeja*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2008.

Razstavna poglavja

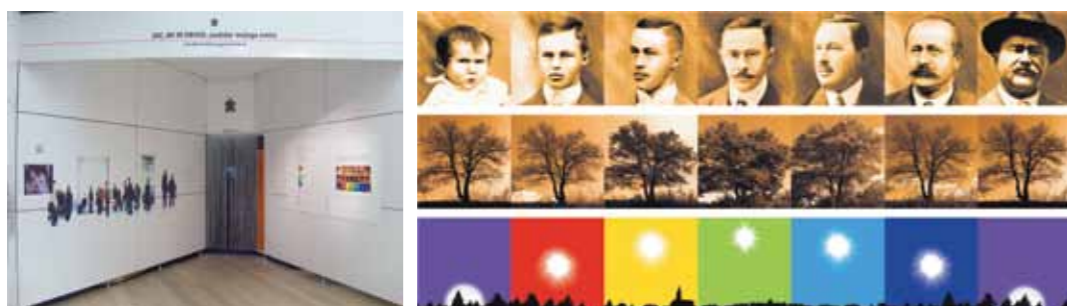
Namesto uvoda — prostor sprejema

Janja Žagar

Vsaka razstava se nekje začne. Naša se začne v predprostoru razstave, ki je tudi prostor sprejema obiskovalcev. Tukaj je mogoče napovedanim skupinam z ustnim nagovorom, posamičnim obiskovalcem pa z besedili in posebej prirejenimi grafičnimi elementi predstaviti razstavo, njene okvire in vodilne ideje. Tako je mogoče opozoriti tudi na nekatere posebnosti razstavne govorice in njeno notranjo logiko, da bi olajšali ogled in povečali možnosti za učinkovanje naših sporočil.

Izhodiščna misel o tem, da gre za **razstavo o človeku in njegovem umeščanju v svet**, ki združuje mnoge vidike posameznikovega bivanja, dojemanja in delovanja, je obiskovalcem pojasnjena na več načinov.

Prostor za sprejem obiskovalcev in predstavitev razstavne strukture ter elementov razstavne govorice (foto J. Žagar).

Grafična napoved povezovalne zgodbe *Pot Enega* – trije nizi slik: človeški obraz (življenjski cikel), drevo (letni krog) in položaj sonca na nebu (dnevni ritem).

Simbolično skozi razstavni logo in skozi grafični prikaz strukture razstave in povezovalne rdeče niti (*Pot Enega*). Besedna zveza »umeščanje v svet« sama po sebi lahko pove vse ali nič, zato jo bolje razložijo grafične interpretacije umeščanja med ljudi, v prostor in čas. Tri koordinate človeka kot družbenega bitja, ki je v vsakem primeru vpet v konkretno okolje; od tega je odvisno njegovo subjektivno (razumsko, intuitivno, čustveno ...) dojemanje prostora in časa.

Umeščanje med ljudi ni le stvar dolgotrajnejših razmerij med ljudmi, obstoja s skupinami ljudi na podlagi trajnejših vlog in statusov, lahko je tudi splet situacijskih okoliščin in srečevanj. Da bi temo umeščanja med ljudi lahko vizualno dovolj ločili od prostora in časa (ločitev je mogoča le na analitični ravni), smo uporabili veliko panojsko sliko srečevališča ljudi iz različnih delov sveta: letališko potniško avlo, ki bi lahko bila kjerkoli na svetu. Izbira takšnega prostora usmerja pozornost na to, da je svet prostor mnogih kultur, ki ob srečevanju in stikih občutijo svoje podobnosti in svoje drugačnosti, a vendarle samo začasno. Del podobe je tudi napis, oblikovan – v maniri cele razstave – kot vprašanja, ki si jih obiskovalec zastavi sam sebi:

Ljudje

Kdo sem jaz?
Kdo smo mi in kdo so drugi?
Kaj je naše in kaj je njihovo?

Zamegljenost statične panojske slike briše povezave z realnim prostorom in časom, zaradi podob v gibanju pa vendarle opozarja na dinamiko bivanja, a tudi začasnost človeških pripadnosti različnim skupinam ljudi – kot take jih obravnava tudi razstava.

V panojsko podobo sodobnega prostora srečevališča je nameščen ekran z avdiovizualno vsebino **Obrazi**. Niz v zanki izmenjujočih se fotografij ženskih in moških obrazov različnih starosti, zgodovinskih in kulturnih okolij podpira univerzalno idejo o osebnem izkušanju sveta.¹

Menjavo obrazov spremlja ponavljajoči se zvok kapljanja in tiktakanja, ki se prek posameznih obrazov kažeta kot animacija padajoče kaplje in koncentričnih krogov na vodni gladini ter gibajočega se nihala. Zvočna kulisa prostora simbolizira ritem časa in z njim povezano spremenljivost, minljivost. S tem je uvedena tema **umeščanja v čas**. Pravzaprav gre bolj za opozorilo na kulturno naučeno pojmovanje časa in predstav o tem, kako se čas kaže in na kakšen način ga je mogoče meriti. Nizu kvadratnih sličic z upodobljenimi detaili sončne in peščene ure, kolesja in številčnice mehanske ure, enega od koledarskih številčnih sistemov, smo dodali nekaj vprašanj. Ta z navidezno otroško enostavnostjo postavljajo naučene samoumevnosti pod vprašaj.

Ekran z avdiovizualno vsebino *Obrazi*: ideja o osebnem/subjektivnem izkušanju sveta; podobe dopolnjuje zvok kapljanja in tiktakanja – simbolični ritem časa.

Čas

Ali čas teče? Ali čas kroži?
Ali čas raste? Ali stoji?
Ali pa se samo zdi?

Za ponazoritev teme **umeščanja v prostor** smo z intervencijo v fotografijo skušali opozoriti na dojemanje in razumevanje stvarnosti, za razliko od tega, kar sprejemajo naša fizična čutila. Panoramski posnetek Blejskega jezera z otokom v sredini smo razdelili na pet manjših delov in jih razmaknili med seboj. Kako »vidimo« celoto iz fragmentov, je stvar predvidevanja in/ali naučene logike. Spoznanje, za kateri otok konkretno gre, je stvar izkustvenega in/ali naučenega vedenja. Razumeti in občutiti simbolni pomen sredinske podobe kot element Našega pa je rezultat ponotranjene umeščenosti v okolje. Nizu petih kvadratnih sličic, od katerih je osrednja (otok s cerkvenim zvonikom) intenzivnejših barv, smo dodali še nekaj vprašanj za razmislek:

Prostor

Kje sem in kaj gledam?
Kaj gledam in kaj vidim?
Kaj vidim in kaj v tem razvidim?

¹ *Obrazi*. Zamisel Janja Žagar, realizacija Peter Gruden, produkcija SEM, 2009. Odlomek je dostopen na www.etno-muzej.si/jaz-mi-in-drugi-podobe-mojega-sveta.

Eden od pomembnih elementov razstave je tudi **mozaičnost** tistega, kar dojemamo kot svet. Gre za predstavo o realnosti kot navidezni celoti; zgrajena je iz nekaterih bolj ali manj jasnih, otipljivih, stvarnih fragmen- tov in množice manjkajočih delcev, zato je nepopolna in tudi izkrivljena. Ena takih je tudi predstava o skupni preteklosti in dediščini ... predsta- va o Nas in o tem, na čemer gradimo skupno identiteto. Ta naj bi nas ločila od Drugih in drugačnih, zato je – ne glede na preteklo stvarnost – izjemno močan konstitutivni element vsake skupnosti. V takšno sku- pnost, njen prostor in njen čas, se skuša po svojih zmožnostih umestiti posameznik – zato govori razstava o »podobah mojega sveta«.

Mozaik

V mozaični podobi sveta med bližnjim in daljnim, med preteklim in prihodnjim, med znanim in neznanim, med stvarnim in namišljenim ... iščem svoje mesto.

Mozaična predstava o realnosti kot navidezni celoti vključuje tudi predstavo o skupni preteklosti in skupni identiteti.

Usmeritveni polkrožni pano s človeško figuro iz kovinske mreže – ponazorilo razstavnega fokusa in interpretacije (foto J. Žagar).

Tloris sprejemnega prostora omogoča vstopanje iz dveh smeri – glavna smer vodi s stopnišča, dodatna iz prizidka, kjer se ustavi dvigalo. Za nagovor in usmeritev obiskovalcev smo pred dvigalo namestili polkrožni pano z naslovom razstave, predenj pa postavili **človeško figuro** iz ukrivljene kovinske mreže. Ta nakazuje preplet znakov in pomenov, med katere so vpeti in skozi katere delujejo posamezniki iz različnih okolij.

Opazovanje in razlaganje človeka – kot posameznika ali kot člana

družbenih skupin – je ena od ključnih nalog našega muzejskega delovanja; mrežasta figura simbolno ponazarja izhodišča razstavne interpretacije: kulturni relativizem kot način razumevanja multikulturnega sveta in s tem povezano videnje vsakokratne realnosti kot konstrukta.

Cilje naše razstave smo v različno poudarjenih nedoločnih glagolih zapisali tudi na pano za mrežasto figuro, med njimi:

... **začutiti, spraševati, umestiti, razumeti, sobivati ...**

Jaz – posameznik

Janja Žagar

Kaj sem jaz? Kdo sem jaz?

Prvo razstavno poglavje obravnava posameznika, najmanjšo enoto človeštva. Vsako človeško bitje soodvisno izgrajujeta narava človeške vrste in specifično družbeno-kulturno okolje, ki posameznika normira in usmerja. Ta pa ga s svojim tvornim delovanjem ponovno vzpostavlja in sooblikuje.

Posameznik kot oseba, to je fizično, psihično in umsko bitje z zavestjo o sebi, ne more preživeti brez drugih, saj je družbenost del človeške narave. Prek lastnega telesa, ki je prostor izkustva samega sebe in okolice, lahko posameznik doživlja in ozavešča svoje družbene vloge in pripadnosti drugim ljudem. Primerjave z drugimi omogočajo samoopredelitev oz. odgovor na vprašanja: *Kaj sem jaz?* in *Kdo sem jaz?*

Prvo razstavno poglavje nakazuje vrsto osebnih in skupinskih identitet, ki ne izvirajo preprosto le iz biološkega telesa, pač pa jih utemeljujejo družbeno-kulturne izkušnje lastnega telesa in presoje teles drugih: fizičnih lastnosti, telesnih stanj, družbenega ugleda spola, starosti, stanu itd. Opozarja tudi na razliko med doživljanjem osebnega in skupnega oz. na razliko med osebno in skupno zgodovino.

O simbolnih in oblikovalskih gradnikih

Ker je razstavno poglavje *Jaz – posameznik* neke vrste uvod v vsa naslednja, ne govori o konkretni družbi in kulturi, saj obravnava slehernika kot točko sobivanja univerzalnega (pridobljenega v evolucijskem procesu kot prepletu biološkega in kulturnega razvoja človeške vrste), specifično skupnega (pridobljenega v socializacijskih in inkulturacijskih procesih konkretnega okolja) in posamičnega (izkušane skozi življenjski cikel individualnega človeškega bitja).

Da bi takšno idejo o človeškem bitju lahko oblikovali kot razstavno pripoved, smo za gradnjo razstavnega prostora izrabili nekatere splošne simbolične elemente, vgrajene v naše kulturno oz. civilizacijsko okolje do take mere, da sodelujejo pri »intuitivnem« razumevanju.

Zatemnjen razstavni prostor ima tloris kroga; vanj vstopimo skozi belo-črno nitkasto zaveso (simbolni prehod v nov krog izmenjave dneva in noči). Okrogel prostor simbolizira zaključeno enoto, v našem primeru je ta enota človek – posameznik, slehernik. Kot središčna tema je grafično izpostavljen kot človeška postava sredi prostora. Okroglina prostora, ki ga obdaja, nakazuje njegovo bivanje oz. življenjski cikel. Cikličnost si lahko predstavljamo kot kroženje. Čeprav je življenjski cikel le eno

(krožno) potovanje, se vendarle odvija tudi v krajših ritmih – letnih, mesečnih, dnevnih ciklikih.

Univerzalna lastnost kulture je, da deluje skozi simbole. Človek kot vkulturjeno bitje dojema svet okoli sebe in tudi samega sebe na simboličen način. Kljub temu je specifični pomen simbolov vedno zamejen s kulturo, ki tak simbol ustvari in uporablja. Takšno kulturno privzgojeno »normalnost« in »naravno logiko« opazimo navadno šele takrat, ko nekaj ni povsem usklajeno z njo. Tak primer je npr. pot ogleda v okroglem razstavnem prostoru – od desne proti levi, kar je nasprotna smer od tiste, ki jo v našem kulturnem okolju razumemo kot »običajno« zaradi smeri branja in krožne poti urnih kazalcev. Na meje razumevanja simbolov in njihovih pomenov nas na razstavi opozarjajo mnogi primeri iz drugih družbeno-kulturnih okolij.

Na **osrednjem stebru** je nameščena človeška silhueta. Simbolizem stebra je v povezavi med nebom in zemljo, med potencialnim in pojavnim, med predstavnim in stvarnim. Enako prisposodobu nosi človek. Nebo-potencialno-predstavno smo materializirali s temnim blagom, pritrjenim na okrogli obod panojev, zemljo-pojavno-stvarno pa s temno oblogo tal, mozaično sestavljeno iz kvadratnih delov.

V stilizirani podobi človeškega telesa na stebru večina obiskovalcev prepozna značilno pozo renesančne kiparske upodobitve svetopisemskega **David** (Michelangelo Buonarroti; 1501–1504). Izbira motiva ni bila naključna. Na eni strani gre za simbolizem krščanske zgodbe o nedoraslem pastirju Davidu, ki z vero in premetenostjo premaga močnega bojevnika in zavojevalca Goljata. Boj med navidezno šibkostjo in močjo lahko razumemo tudi kot prisposodobu razmerja med posameznikom in svetom. Na drugi strani gre za renesančno (in pred tem antično) zanimanje za človeka in človeški ideal. Vsaka kultura vzpostavi vzorčni model idealnega človeka; ta se uporablja za zgled in primerjavo. Ideal v podobi moškega (deškega) telesa zato simbolizira posameznikove težnje po približevanju družbenemu idealu.

Osrednji element razstavnega prostora: na stebru aplicirana mozaična podoba Davida, okoli nje množica odsevnih delcev in ključni vprašanja razstavnega poglavja: *Kdo sem jaz? Kaj sem jaz?* (foto J. Žagar).

Fizično telo, ki je predpogoj za posameznikov obstoj, je njegovo izhodišče za delovanje in občutenje, za poistenje z nekaterimi in za razločevanje od drugih ljudi. Mozaičnost silhuete simbolno nakazuje odgovor na vodilni vprašani: na prvo (*Kaj sem?*) v smislu fiziološke in biokemične sestave in delovanja, na drugo (*Kdo sem?*) pa v smislu mnogovrstnih družbenih pripadnosti in vlog. Ker gre pri tem za telesno in mentalno izkušnjo, lahko rečemo, da jih telesi – sprotno in kot spomin, zapisan v možganskih sinapsah.

Zrcalni delci okoli človeške silhuete, v katerih obiskovalec morda bežno ujame delne odseve svoje podobe, dajejo slutiti dinamiko medsebojnih vplivov: vpliv okolice na posameznika skozi socializacijske procese, presojo in označevanje ter posameznikov vpliv na okolico skozi njegove izbire in delovanje. S tem je ponazorjena ideja o človeku kot kumulativnem in ustvarjalnem bitju, ki je za našo razstavo temeljnega pomena.

Razstava opozarja na omejenost telesnih čutil in kulturno pogojenost percepcije (ki je specifično usmerjena pozornost in razlaga) ter izkušnje. Nekaj slikovnih primerov optičnih in razumskih prevar na hrbtni steni stebra napeljejo k ugotovitvi, kako je čutila lahko ogoljufati in kako je s kulturo dooblikovan razum lahko zamejen v doživljanju »realnosti« (primer fata morgane, primer čistilca velikih okenskih površin, v katerih odseva nebo, pa primer pojmov za barve, zapisanih v drugih barvah, kot jih pojmi označujejo, itd.).

Mešanica rastlinskih semen v posodi iz kovinske mreže: razmerje med naravnimi zakonitostmi, zapisanimi v genetskem jeziku celic, ter okoljskimi razmerami, ponazorjenimi s kovinsko mrežo.

Asociacija za razmislek o razmerju med naravnim in družbeno-kulturnim v človeku (foto J. Žagar).

Prepletenost naravnih danosti vrste in konkretnega družbeno-kulturnega okolja v vsakem osebkju iste vrste smo na razstavi ponazorili s prisposodbo iz rastlinskega sveta. Ob stebri sredi prostora stoji **posoda** iz kovinske mreže, v njej je **mešanica zrn** različnih vrst (fižol, koruza, leča, soja ipd.). Med zrna smo položili tablico z vprašanjem *Kako vsako seme ve, v kaj naj zraste?* Odgovora o biokemičnih genetskih navodilih, ki so sestavina celičnih jeder vseh živih vrst, nismo

napisali; večini obiskovalcev odgovor ni tuj. Blizu jim je tudi razumevanje vpliva okolja in konkretnih razmer, ki vplivajo na rast in razvoj posamične bilke, ki ga ponazarja kovinska mreža pod semeni. Analogija s skupinami in posameznimi ljudmi je enostavna.

Vsebine razstavne pripovedi

Na krožnih panojskih stenah so nanizane različne vsebine, ki osrednjo temo obravnavajo z več zornih kotov. V osnovi je panojski del razdeljen na dva dela: desno od vhoda gradivo govori o izbranih vidikih človekove narave (*Pestrost in enotnost; Raznolikost vrste; Enkratnost vsakega*), levo pa o družbi in kulturi, ki človekove naravne danosti usmerjata in dooblikujeta (*Kako biti Človek?; Podružbljanje telesa; Poosebljanje okolice*).

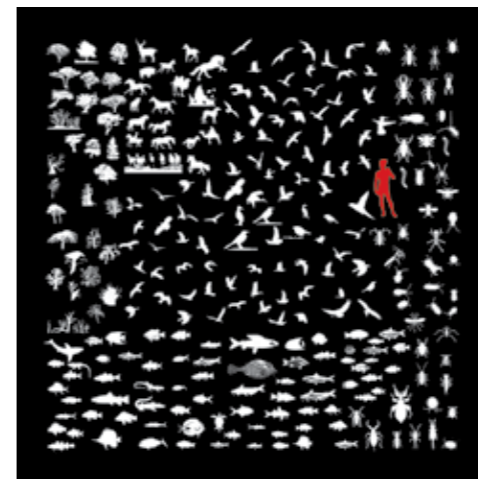
Vidikov človeka in človeškega je mnogo – daleč preveč za zmogljivost enega razstavnega prostora. Kot vsebinska rdeča nit predstavitev je bila zato izbrana trojica elementov človeške vrste in posameznika obenem: postava, glava in roka. Izbira poudarkov tudi tokrat ni bila naključna. Oprla se je na tri ključne pridobitve evolucijskega razvoja človeške vrste: pokončno držo in hojo, možganske zmožnosti ter fiziologijo roke. Značilnosti, ki univerzalno opredeljujejo človeško vrsto in jo ločijo od drugih živih vrst na Zemlji, hkrati pa jih je mogoče opazovati tudi z vidika specifično kulturnega in individualnega.

Izbrana trojica kot rdeča nit razstavne pripovedi je dobila v vsakem od obeh razdelkov drugačne vsebinske poudarke. Povzemajo jih velike grafične teksture na panojih in se za vsebine o naravi nanašajo na biološke vidike telesa, glave in roke, za vsebine o družbi in kulturi pa na simbolne oznake človeka, krašeni obraz in rokopis.

V nadaljevanju prikazujemo poudarke odgovarjajočih dvojic iz enega in drugega razdelka, ki so v prostoru praviloma nameščene ena nasproti drugi.

Pestrost in enotnost : Kako biti Človek?

Prvo takšno pripovedno dvojico povezujeta vidik univerzalno človeškega in vidik človeškega telesa.

Vsebina z naslovom *Pestrost in enotnost* skuša zbuditi občudovanje in čudenje naravi, ki je zapisala svoje univerzalne zakonitosti v vsako celico posameznega organizma. Z vidika celičnih in biokemičnih procesov so si vsa živa bitja podobna, saj delijo iste temeljne zakonitosti življenja. Kljub mnogim izumrlim vrstam je številnost in pestrost živčih vrst osupljiva. Človek deli evolucijsko zgodovino in planet s pisano paleto živih vrst. Očarljivo je spoznanje, da nosi vsakdo v sebi zapis zgodovine svoje vrste, na nek način tudi zgodovine vseh živih bitij, iz razvoja katerih smo se »izluščili«.

Človeška vrsta ima v svoji evolucijski liniji mnoge predhodne oblike – v zadnjih 5 do 7 milijonih let je 20 znanih vrst človečnjakov (hominidov) dodalo svoj delež v evolucijsko zgodovino človeštva in sveta. Zadnjih 30.000 let je to le še zgodovina homo sapiens sapiensa (sodobni misleči človek), saj so druge vrste izumrle. Prisojajo mu starost okoli 200.000 let in afriški izvor; sodobne genetske raziskave potrjujejo, da je pred

Človeška vrsta kot ena od mnogih zemeljskih živih vrst in posameznik kot nosilec genskega zapisa o zgodovini lastne vrste in tudi drugih živih vrst (Shutterstock).

Biološka razlika med spoloma zavzema izredno majhen del skupnega genskega zapisa, čeprav se izraža tudi v telesni podobnosti; »moškost« in »ženskost« je predvsem družbeno-kulturni konstrukt (Shutterstock).

100.000 in nato ponovno pred okoli 60.000 leti začel svoje potovanje na druge svetovne celine, čeprav ni bil prvi človečnjak, ki se je razširil zunaj Afrike. Pred 13.000 leti naj bi se veliko razseljevanje človeštva po svetovnih celinah zaključilo, do danes pa je močno naraslo število ljudi: 31. 10. 2011 naj bi bil uradno rojen 7-milijardti človek na Zemlji.

Značilnosti človeške vrste so se razvijale postopoma, posamezne lastnosti naj bi imeli tudi starejši človečnjaki. Človeško vrsto označujejo in hkrati ločujejo od drugih primatov nekatere telesne lastnosti: stalna pokončna drža in dvonožna hoja, preoblikovanje rok v organ dela, ki omogoča zaradi anatomije dlani in gibljivih prstov tudi natančna opravila. Zelo pomembna lastnost človeške vrste so visoko izpopolnjeni možgani in s tem povezano vedenje, tudi sporazumevanje z govorom. Biološka razlika med spoloma zavzema izredno majhen del skupnega genskega zapisa, ki je vezan le na spolne organe in sekundarne spolne znake. Majhna genska razlika, ki daje biološko možnost reprodukcije in se izrazi tudi v telesni podobi. A vse ostale dimenzije »moškosti« in »ženskosti« niso stvar biološke, pač pa kulturne konstrukcije spolov.

V vitrini z naslovom *Razvoj živih vrst, rekonstruiran skozi drobce* smo z nekaj trdnimi ostanki živih bitij (polžjimi in rakovimi hišicami, školjčnimi

Razvoj živih vrst, rekonstruiran skozi drobce: pogled v vitrino (foto J. Žagar).

Človeška roka je zmožna natančnih opravil zaradi anatomije dlani in gibljivih prstov. (foto J. Žagar).

lupinami, fosiliziranimi ostanki ipd.), umeščenimi med zrna mivke, skušali opozoriti na odsotnost večjega dela materialnih ostalin preteklega življenja, ki so se skozi odtekanje tisočletij razkrojili v elementarne delce. Naravnim razkrojnim procesom ne ubežijo niti neorganski produkti preteklih človeških kultur. Zaradi nekaterih izjemnih, naključnih okoliščin se je ohranila »peščica« sledi oz. materialnih dokazov, na podlagi katerih je znanost rekonstruirala podobo preteklega razvoja. Ta ponuja človeštvu preko zgodbe o skupni evolucijski zgodovini enega od (možnih) temeljev skupne identitete – pripadnost človeštvu v vseh njegovih časovnih in prostorskih razsežnostih obstoja in delovanja.

Fizični razvoj človeka, ki vključuje vse potencialne sposobnosti, zadnjih 30.000 let ni prinesel sprememb. V tem času se je izgrajevala le še kulturna narava človeštva. Pri tem je bila odločilna človeška sposobnost samozavedanja in samorefleksije, sposobnost abstraktnega in simbolnega mišljenja, dolgotrajni spomin, izmenjava in kopičenje izkušenj in informacij. Pomembna je bila sposobnost prilagajanja okolju – z vedenjem, ki temelji na opazovanju, presojanju, načrtovanju. Obenem pa je z razvojem človeški posameznik postal bolj ranljiv in manj sposoben samostojnega preživetja. Tako je del človeške narave postala tudi družbenost.

Ugotovitev o vdružbljenosti in vkulturjenosti kot univerzalnem gradniku vsakega posameznega pripadnika človeške vrste nas vodi k vsebini z naslovom *Kako biti Človek?*. Vsak posameznik je podvržen biološkimi procesom svojega organizma in naravi svoje vrste. Človeka v smislu zgolj biološkega bitja ni. Vsak človek je del konkretnega prostora in časa, konkretne družbe in kulture – okolje, v katerega se posameznik rodi, je predkodiran prostor; zanj pomeni objektivno realnost ali »drugo naravo«. Ti dejavniki dogradijo univerzalne lastnosti človeške narave v specifične sposobnosti, veščine, izkušnje in znanja, pa tudi razumevanje tega, kaj je prav, dobro, pravično, spodobno, zdravo ... in kaj ni. V tem se družbeno-kulturna okolja in njihovi člani razlikujejo med seboj.

Povezovanje posameznikov v skupnost je mogoče s skupnimi vrednotami, normami in pravili, komunikacijskimi načini (jezik, pisava, znaki, telesni gibi in kretnje kot oblika sporočanja, pozdravi ...) in obredji. Vrednost skupinskih obredov je v tem, da označujejo in spremljajo mnoge spremenjene položaje in vloge svojih članov, utrjujejo družbene odnose, označujejo pomembne dogodke in obnavljajo občutja pripadnosti. Dajejo občutek reda, varnosti in predvidljivosti. Obrede označujejo predpisane ali vsaj predvidljive oblike in zaporedje. Z obredi je lahko poudarjena pomembnost in trajnost skupine v primerjavi s posameznikom in njegovo minljivostjo, z nekaterimi obredi pa je mogoče organizirati in spremljati čas.

Veliko raznolikost teh kulturno pogojenih simbolov smo na razstavi nakazali z izbranimi besedami, pismenkami in oznakami, ki v različnih jeziki označujejo človeka in njegove spolne in starostne različice: moški, ženska, otrok, deček, deklica, mladenič, mladenka, starec, starka. Na različice pisav in nebese-dnih telesnih izrazov s specifičnimi kulturnimi pomeni smo opozorili z izbranimi slikovnimi primeri. Izbor nekaterih ilustrativnih primerov na fotografijah (npr. krščanskih zakramentov, iniciacijskega obreda brazilskih mladenk ali sodobne ulične četvorke ljubljanskih maturantov) se je zdel najboljša možna rešitev za opozorilo na obredja, silno raznolika tako po kulturnih okoljih kot po zunanjih formah in notranjih pomenih.

Kretnje rok kot znakovna govorica telesa (Shutterstock).

Kulturno so pogojene tudi predstave o tem, kateri ključni elementi sestavljajo človeka in kaj je tisto, kar lahko ogroža njegovo zdravje in življenje. Vprašanje človeške »sestave« smo na razstavi nakazali z nekaj fotografijami iz različnih »tradicionalnih« anatomij in medicin, dodali pa tudi posnetek človeške postave, sestavljen iz več parcialnih rentgenskih posnetkov, ki ponazarja sodobni medicinski pogled na človeka. Vitrino z naslovom *Kaj človeka ogroža, kaj mu škodi?* smo opremili z mešanico sredstev in pripomočkov iz različnih časovnih in kulturnih prostorov, za katere so njihovi uporabniki verjeli, da bodo odpravili bolezen ali preprečili učinkovanje škodljivih dejavnikov (npr.: egiptčanski amuleti za zaščito zoper zlo iz 2. ali 3. stoletja pr. n. št.; v 18. stoletju zapisani opisi boleznin in učinkovine zoper njih; krščanske relikvije, svetinjice in votivi iz 19. in 20. stoletja; sodobna naravna ali kemična zdravila in pomagala; sodobni talismani za srečo).

Raznolikost vrste : Podružbljanje telesa

Druga pripovedna dvojica usmerja pozornost na vprašanje, zakaj smo nekaterim bolj in drugim manj podobni. Gre za notranjo raznolikost vrste, ki se izraža v skupinskih podobnostih, ki pa ne pomenijo unificiranosti; obenem jih je mogoče videti tudi kot individualne pojavne oblike. Njuna pripoved se osredotoča na glavo, posebej obraz.

Človeška vrsta je izjemno raznolika, tako z vidika posameznikov kot z vidika skupin – o tem govori vsebina z naslovom *Raznolikost vrste*. V vsaki vrsti se osebkovi in njihove skupine nekoliko razlikujejo med seboj, vendar notranja mnogoličnost (polimorfizem) ne bogati vseh vrst enako. Opaznejše razlike znotraj človeške vrste so relativno mlade, mlajše od 30.000 let. Niso posledica evolucijsko ločenega razvoja. Do razlik je prihajalo postopoma zaradi preseljevanj, prilagajanj različnim klimatskim razmeram; močno je nanje vplivala izolacija geografskih skupin in s tem paritvene omejitve. Vse to se je sčasoma izrazilo v prilagojenih oblikah in večjih medsebojnih podobnostih. Telesne lastnosti se namreč lahko dedujejo in se tako »zgoščajo« znotraj omejene populacije in območja.

Ljudje se razlikujemo po velikosti, teži, barvi kože, las, oči, po dolžini udov, krvnih skupinah itd. Vendar klasifikacija ljudi v različne vrste na osnovi vidnih razlik nima nikakršnih osnov. Vidna raznolikost omogoča medsebojno razpoznavanje, ne spodbija pa dejstva, da smo vsi ljudje na Zemlji ista biološka vrsta. Raznolikost velja razumeti kot naravno stanje vrste in njeno razkošje, a v genskem jeziku ni zapisana z največjimi »črkami«, saj je vsa človeška raznolikost zajeta v pičle pol odstotka človeškega genoma. Povedano drugače: vsaj 99,5 odstotka človeškega genskega zapisa je skupnega prav vsem ljudem na svetu.

Pri razpoznavanju ima posebno vidno vlogo človeški obraz – ta je namenjen komuniciranju z drugimi, saj človek svojega obraza neposredno ne vidi. Po obrazu ocenjujemo posameznikov spol in starost, tudi njegov geografski izvor. Kar je ključnega pomena (lahko celo za preživetje), pa je razpoznavanje trenutnega razpoloženja na obrazih drugih ljudi. Izražanje razpoloženja z obrazno mimiko poznajo tudi nekatere vrste primatov, torej ne gre za izključno človeško lastnost. Del obrazne mimike je skupen vsem ljudem – univerzalni so izrazi strahu, žalosti, veselja, presenečenja, jeze in gnusa. Vendar pa okoliščine in intenzivnost tega neverbalnega izražanja določa in usmerja vsakokratna kultura.

Šest univerzalnih izrazov smo na razstavi prikazali s šestimi fotografijami iste osebe, zraven pa namestili še zrcalo, v katerem lahko obiskovalec opazuje izraze tudi na svojem obrazu. Živopisanost človeške vrste na ravni posameznikov in na ravni skupin smo upodobili z grafično teksturo panojev: v temno modro barvo panojev toniran mozaik obrazov različnih starosti, spolov, različnega kulturnega in časovnega izvora. Isti mozaik obrazov smo uporabili še na aplicirani sliki – a tu obrazi izrisujejo en sam obraz. Lahko bi bil obraz kogarkoli; zaradi splošne prepoznavnosti smo izbrali obraz znanega fizika in matematika Alberta Einsteina (1879–1955). Ta obraz iz obrazov sporoča, da pretežni del istega genoma označuje in povezuje vse ljudi. Pa naj gre za splošno znane osebnosti ali slehernike kjerkoli po svetu.

Telo je fizični prostor naše osebnosti in je podoba, s katero se sporazumevamo z drugimi. Biološke danosti človeškega telesa in nekaterih nje-

govih stanj so morda vidne očem drugih, a le očem kot organu vida, ne pa kulturno opremljenemu mehanizmu presoje po normah vsakokratne okolice. Posameznik zato svoje telo prireja v skladu z merili pomembnega in lepega, kot jih normira okolje, v katerem živi. O tem govori tema z naslovom *Podružbljanje telesa*.

Majhne razlike med biološkima spoloma so različna družbeno-kulturna okolja preoblikovala v specifično konstruirane predstave o pravi »ženskosti« in »moškosti« – v smislu želenih fizičnih in psihičnih lastnosti. Vsaka kultura tako goji posebej »moški« in posebej »ženski« način urejanja, krašenja, izpostavljanja/prikrivanja posameznih telesnih delov in gestikuliranja z njimi. Svojo telesno podobo skuša zato posameznik čim bolj približati veljavnim moškim ali ženskimi lepotnim idealom, kajti šele skozi takšno primerjavo okolica presodi primernost posameznika.

Kadar torej prirejamo svoje telo ali opazujemo telesa drugih, v resnici oblikujemo, dojemamo in presojujemo t. i. družbeno-kulturno telo. Takšno telo je najbolj zgovorno skozi gibanje (kretnje, položaji, geste in mimika) in skozi lepote in statusne obdelave (preoblikovanje telesnih linij, oblačenje, dišavljenje, barvanje, tetoviranje, rezanje, luknjanje, brazgotinjenje itd.). Gre za oblike nebesednega komuniciranja, ki odtehtajo več kot polovico neposrednega človekovega sporazumevanja. Pomeni lepega, uglednega, prestižnega, želenega, primernega imajo lahko različno podobo, obliko in izrazni način. Ker imajo glava, posebej obraz in roke močno komunikacijsko vlogo, ne preseneča, da

Raznolikost vrste, dopolnjena s slikami šestih univerzalnih obraznih izrazov in zrcali, ki vabijo obiskovalca k samoopazovanju. Obrazni izrazi primatov se lahko zdijo podobni človeškim, a ne pomenijo nujno istega razpoloženja (foto J. Žagar).

so to področja najštevilnejših in najopaznejših krasilnih in simboličnih obdelav telesa. To trditev smo na razstavi ilustrirali z izborom raznovrstnih slikovnih primerov. Z ogledom teh podob se lahko obiskovalci učinkovito prepričajo, kako je njihova presoja lepega in imenitnega na podobah iz domačega okolja lahko nevprašljiva ali se zdi samoumevna, tudi če gre npr. za sodobno naličen obraz mladenke, priložnostne obrazne poslikave navijačev ali pustnih šem, urbane načine krašenja s tetovažo in telesnimi vstavki itd. In obenem, kako hitro je na preizkušnji privzgojeni »okus«, če gre za presojo lepega, uglednega in želenega iz

Človeški obraz iz mnogih obrazov ponazarja genetsko enotnost in obenem živopisnost človeške vrste.

drugih časovnih in prostorskih razmer, npr. okrasno daljšanje ženskih ušesnih mečic s kovinskimi obročki na otoku Borneu v Indoneziji, raba okrasnega ustnega ploščka pri ženskah v Etiopiji ali moških v brazilskih pragozdovih, podaljševanje ženskega vratu z obročki v severnem Mjanmaru, specifično oblikovanje ženskih zob na Laosu ali pa morda tetoviranje in obrazna mimika novozelandskega Maora.

Na presojo lepega in pomembnega po rabi krašenih in krasilnih predmetov smo opozorili v dveh vitrinah; obe nosita naslov *Konstrukt lepega in pomembnega*. Vanju smo postavili mešanico sodobnih ponazoril in starejših zasebnih in muzejskih predmetov iz različnih okolij. Kriterij njihove notranje povezave je bil v prvi vitrini krašenje telesa, zato so v njej nameščeni različni okrasni predmeti za lase, sredstva za barvanje telesa, sodobne stekleničke za dišave, pa tudi igla za skarifikacijo iz Sudana in ženski kipec z nakazanimi okrasnimi brazgotinami s Slonokoščene obale. Kot primera sodobne modne lepote ponudbe so razstavljeni umetni nohti in trepalnice. Ker pa lahko krasilni predmeti izkazujejo tudi imenitni položaj ali vlogo nosilca, smo pridali še nekaj statusnih predmetov: kitajsko mandarinsko pokrivalo, belokranjski dekliški naglavni trak in nevestino »krono«. V drugi vitrini so nameščeni izbrani telesni okraski različne starosti in izvora – zapestnice, uhani, nosni okraski.

Razdelek *Podružbljanje telesa* s slikami, predmeti in besedili ilustrira pestrost oblik, ki vplivajo na ocenjevanje in presojo o lepem, pomembnem, uglednem, prestižnem ... (foto J. Žagar).

Konstrukt lepega in pomembnega: pogled v vitrino (foto J. Žagar).

Enkratnost vsakega : Posebljanje okolice

Primerjalne predstavitve naj bo deležna še tretja pripovedna dvojica. Svojo pozornost usmerjata na vidik individualnega v vsakem človeškem bitju; za izhodišče pripovedi je uporabljena človeška roka, ki je hkrati univerzalija in vsebuje tudi vidike skupinskega.

Vsebinski razdelek *Enkratnost vsakega* govori o biološki identiteti posameznika, ki ga ločuje od vseh drugih in ga dela enkratnega in nepovnljivega. Posamezniki se medsebojno razlikujemo bolj, kot se druga od druge razlikujejo skupine ljudi. Z velikostjo populacije se večja število možnih genskih kombinacij, zato se človeška vrsta izraža v tolikih različicah. Individualne razlike mnogo bolj opazimo znotraj »svoje« sorodstvene, lokalne ali širši geografske skupine, ker smo različice bolj

naučeni videti in smo jih pripravljene tako razumeti. Za biološko identiteto posameznika velja enkratni genom, ki se deloma izrazi tudi z zunanjimi lastnostmi (obrazne linije, telesne posebnosti in anomalije), oblikuje pa tudi nekatere predispozicije osebnih lastnosti, nagnjenosti, nadarjenosti. Kar je ob skupnem genomu, ki ga posameznik deli z vsemi ljudmi, še enkratno in neponovljivo, je enkratna dedna linija njegovih prednikov. Naj bo omenjena še ena ključna lastnost človeškega posameznika – njegova zavest o sebi kot nedeljivi enoti, ločeni od drugih.

Med telesnimi označevalci individualnosti razstava skozi simbolno slikovno gradivo izpostavlja dlani in prstne odtise, čeprav ne zanemari drugih: očesne šarenice in roženice, zunanega dela ušesa, čeljusti in razporeditve zob, barve glasu in govorne melodije. Odtis cele dlani in kožnih blazin na prstih je ena od posameznikovih povsem unikatnih fizičnih lastnosti. Značilna konfiguracija kožnih grebenov in dolin nastane že v fazi zarodka in v isti obliki raste do končne velikosti. Tudi starostjo in morebitnimi poškodbami se ne spreminja.

Razpoznavanje posameznikov na podlagi karakteristik obraza, oči, glasu je stvar ponavljajočih se izkušenj in pomnenja. Mnoge enkratne telesne označevalce je mogoče opaziti šele skozi meritve in natančnejše primerjave, zato se nanje opirajo tudi najsodobnejši načini identifikacije. Takšni lahko postanejo sestavina različnih osebnih dokumentov, kartotek in evidenc, na kar opozarja nekaj predmetov v vitrini z naslovom *Opazovanje in uporaba bioloških označevalcev individualnosti*. Mednje smo umestili tudi nekatere opredmetene spomine z vsebnostjo telesnih individualnosti, tudi tistih, ki so stvar prehodnih razvojnih faz osebkov (npr. spominski odtisi otroških dlani in stopala, izpadli mlečni zobki kot spomin na otroštvo, mavčni odlitek spodnje čeljusti in zob – osnova za izdelavo zobnega aparata ipd.)

Čeprav večina ljudi ne loči npr. posameznih šimpanzov v skupini po obraznih linijah in ne posameznih zeber v čredi po njihovih unikatnih vzorcih prog na telesu, to ne pomeni, da se na tak način ne razpoznavajo osebkovi teh vrst. Bolj ali manj razvidna biološka enkratnost osebkov namreč ni le značilnost človeške, pač pa tudi drugih živih vrst – za to sporočilo smo izrabili nekaj povednih fotografij, ki so mnogo bolj prepričljive kot besede.

Posebljanje okolice preusmeri pozornost z neposrednih telesnih označevalcev enkratnosti na tiste, ki posredno opredelijo posameznika in na katerih temeljijo nekatere osebne identitete: osebno ime, osebni podatki, osebni podpis ali znak, ročna pisava. Z njimi je posameznik

Nekateri telesni označevalci enkratnosti so opazni s prostim očesom, za druge so potrebne primerjalne meritve. Enkratnost osebkov je značilnost vseh živih vrst, ni pa pri vseh vrstah enako razpoznavna (foto J. Žagar).

Označeni osebni predmeti: pogled v vitrino (foto M. Habič).

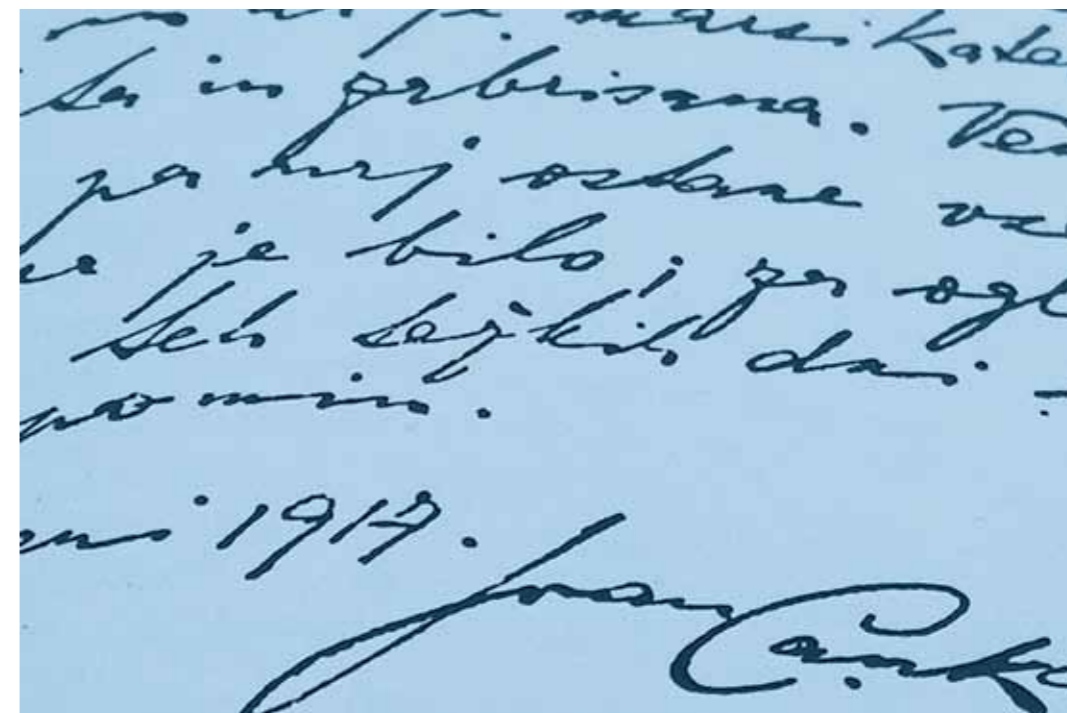

Podpis in rokopis sta izhodiščno vezana na jezik in različico pisave, uveljavljenih v določenem okolju. Zato smo sporočilo o pisavi kot vmesniku med skupnim sistemom in individualnim izrazom izpostavili skozi izbrano slikovno gradivo, ki dopolnjuje razstavljene predmete v vitrini z naslovom *Nosilci šablonskih in individualnih pisav*, npr. izbor pečatnikov in drugih šablon za označevanje, učnih predlog za učenje branja, lepomisja in vezenja, pisnih dokumentov in uporabnih predmetov z vrezanimi, izrezljanimi, uvezenimi osebnimi imeni ali monogrami.

Da je posameznik s strani okolice lahko razpoznan prek rokopisa ali podpisa, smo ponazorili z rokopisom slovenskega pisatelja Ivana Cankarja in podpisom pesnika Franceta Prešerna. Na svojevrstno rabo telesnih in osebnih simbolnih označevalcev smo opozorili s sliko pločnika slavnih v Hollywoodu (ZDA), kjer izbrane osebnosti iz sveta popularne industrije v beton trajno odtisnejo svoje dlani, stopala in ročne podpise.

Z osebnimi simboli in drugimi oznakami lahko človek posega v okolico tudi takrat, ko je fizično odsoten. S slikami smo pokazali nekaj ilustra-

tivnih primerov takšnega sporočanja informacij o sebi in o prostoru, ki ga posameznik šteje za svojega, npr. trgovskega in obrtniškega izveska z imenom lastnika, družinskega nagrobnega spomenika itd. Nekoliko drugačen način poosebljanja stvari je označevanje predmetov. Ti so v vsakem primeru izraz kulturno opredeljenih idej in veščin izdelovalcev, resničnih ali namišljenih potreb uporabnikov. Če so poleg tega dopolnjeni še z individualno oznako (imenom, monogramom, znakom ipd.), pomeni njihovo nameščanje v prostor poskus simbolnega poosebljenja in obvladovanja prostora. Kaj, kako in zakaj se zdi vredno označevati, je v veliki meri odvisno od splošnih navad v okolici. Nekaj označenih predmetov različnih namembnosti (žlice, likalnik, oselnik, večdelni jedilni pribor, prstan itd.) smo razstavili v vitrini *Označeni osebni predmeti*. Naš izbor je zajel osebne predmete z vidnimi oznakami izdelovalcev, nosilcev ali lastnikov.

Rokopis in podpis Ivana Cankarja: primer javno poznanih označevalcev pisatelja tudi po njegovi smrti.

Povezovalne in zaključne vsebine

Dva glavna razstavna dela povezuje tema z naslovom *Drevo*. Ilustrira sobivanje naravnega in kulturnega, pojavnega in simbolnega. Gradi na simbolni primerjavi med listnatim drevesom in človekom. Vkoreninjenje drevesa v tla, iz katerih črpa hrano in oporo za bivanje, je mogoče simbolično »videti« kot človekovo vkulturjenost – skupaj z nakopičenimi izkušnjami predhodnih generacij. Ciklično obnavljanje rasti listnatega drevesa ponazarja izmenjavo življenja in smrti, a tudi človeško delovanje in rast v naslednje generacije.

Zgodovina drevesnih vrst je mnogo daljša od zgodovine človeške vrste, saj so se prve drevesaste rastline z velikim enojnim stebлом pojavile pred okoli 380 milijoni let. Vsako konkretno drevo ima svojo individualno pojavnost, ki ga ločuje od dreves iste in drugih vrst: njegovo vraščeno v konkretno okolje, višino, obliko krošnje, zdravo in mogočno ali »viharniško« obliko osamelega drevesa ali specifično prilagojeno obliko drevesa, ki raste v gosti skupini in išče svoj prostor z rasjo v

višino. Prečni presek vsakega drevesa izkaže njegovo individualno rast, njegove letnice in branike zarisujejo individualno prilagoditev prostoru in vsakoletnim razmeram, ki so pogojevale njegovo rast.

Poleg mnogih načinov izrabe dreves so različna kulturna okolja dajala simbolne pomene tej ali oni vrsti dreves (npr. hrastu, lipi, jesenu, oljki, figi ...). Drevo določene vrste je tako v različnih kulturah lahko: drevo življenja ali drevo spoznanja, drevo smrti ali drevo trpljenja in odrešitve, drevo-oče ali drevo-mati, drevo prednika, drevo družine ali drevo rodbine, drevo kraja, ljudstva ali vladarja, drevo sveta ali kozmično drevo ...

Ta povezovalna vsebina je opremljeno z vitrino *Drevo med naravo in kulturo*. Vidik drevesnih vrst in individualnosti drevesne rastline smo ponazorili s semeni in posušenimi listi različnih vrst dreves, kulturno pogojeno izrabo lesa z leseno posodo s pokrovom iz domačega okolja, simbolične pomene dreves pa z glinastim svečnikom iz Mehike, ki upodablja rajsko drevo spoznanja.

Zaključna panojska vsebina *Med osebnim in skupnim* opozarja na razliko med doživljanjem osebnega in umeščanjem v skupno, pa tudi na razliko med osebno in skupno zgodovino. Veliki svet je morda res sam

Drevo med naravo in kulturo: pogled v vitrino (foto J. Žagar).

planet, a malih osebnih svetov je toliko, kolikor je ljudi. V njih se veliki svet zrcali v mnogih delnih slikah, ki se zdijo realne in popolne. Ne na tem, kar gledamo, pač pa na tistem, kar smo naučeni videti, temeljijo izkustva in podobe naših svetov.

O skupni zgodovini smo navajeni razmišljati kot o dolgi, neprekinjeni časovni nitki, na katero so nanizani veliki dogodki, prelomne družbene spremembe in dosežki neprekinjenega tehničnega razvoja. Večino človeške preteklosti v resnici sestavlja nepregledna množica osebnih zgodb, drobnih dogodkov, misli, hotenj in čustvovanj; sledijo ponavljajočim se ritmom dneva in noči, ritmom letnih časov in menjavi vedno novih človeških generacij.

Posameznik občuti svoje življenje kot enoto, neprimerljivo in nepovnljivo, intimno ločeno od skupnega zgodovinskega toka in skupnih razmer. Ne gre le za sprotno zavest o samem sebi, pač pa za zavest o kontinuiteti in identiteti samega sebe; zaradi nje se posameznikovo življenje loči od življenja vseh drugih. Na tem mestu je uvedena literarna rdeča nit, poimenovana *Pot Enega*, ki ji sicer sledimo skozi vsa razstavna poglavja. V prvem razstavnem prostoru govori o umeščanju v skupni zgodovinski tok. Posameznika smo simbolizirali s kapljo, življenjsko dinamiko družine, kraja, države ... pa z »večno« reko, ob kateri se odvija literarna zgodba.

O istem simboličnem razmerju govori tudi zvočna kulisa prostora: kapljanje vode se občasno izmenjuje z valovanjem morja, ki ga človek zaradi kratke dobe svojega življenja doživlja simbolno kot večni, nespremenljivi element narave.

S prehodom skozi trakaste zavese, na katerih se (potencialni) biološki začetek človeškega bitja nakazuje v močno povečani sliki jajčeca in semenčice, se obiskovalec napoti v naslednji razstavni prostor. Prehod med obema ima obliko polkrožnega tunela, ki simbolizira porodni

Vhod v prostor skozi bele nitaste zavese in izhod iz njega skozi črne trakove se stikata – vsebina razstavnega poglavja tako zarisuje cel krog. Zadnji pano pred izhodom izrisuje dinamično razmerje med osebnim in skupnim, med kapljo in reko (foto J. Žagar).

kanal. V njem je z mehko padajočo tkanino nakazana tema, varnost, mehkost prostora, v katerem se nezavedno razvija novo bitje. Zaradi ozkega prehoda mora obiskovalec navidezno izkušnjo razvoja in rojstva prehoditi sam.

Del zvočne kulise tunela je bitje srca – edinstveni ritem, edinstvena melodija, ki posameznika spremlja od začetka do konca življenja. Občasno ga prekinejo zvoki iz uvodnega ter prvega razstavnega prostora (valovanje morja, tiktakanje ure, kapljanje vode). Družbeno-kulturni vidik nosečnosti in sprejetja novorojenega človeka v skupnost je raznolik – nakazan je z neenakomerno mrežo kovinskega ogrodja. Skozi razsvetljena »vrata« rojstva je mogoče videti in slišati elemente okolja, ki pričakuje novo bitje: rdečo svetlobo (jutranjo zarjo) kot napoved nove-

Kaplja in koncentrični valovi na vodni površini: posameznik kot hipec v skupni zgodovini in učinki njegovega delovanja v okolici (Shutterstock).

ga dne in novega življenja, gnezdo in ogenj kot elementa združevanja in povezovanja, zvoke doma ...

Na steni tunela je za popotno misel naveden prvi del svetopisemske misli o stvarjenju:

Za vsakega človeka je rojstvo kot stvarjenje sveta:
zanj je eno in isto, ali se rodi on ali se rodi svet ...

Izbrana literatura

BASILOV, Vladimir [et al.]: *Atlas človeštva: poreklo, kulture in verovanja narodov sveta*. Ljubljana: Mladinska knjiga Koprodukcija, 1991.

BAŠ, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

BRONOWSKI, Jacob: *Usporičevje*. Rijeka: O. Keršovani, 1984.

CAMBRIDGEOV podatkovnik. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1995.

CHEVALIER, Jean, GHEERBRANDT, Alain: *Slovar simbolov: miti, sanje, liki, običaji, barve, števila*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2006.

CHISHOLM, Joanna [et al.] (ur.): *Vesolje: velika ilustrirana enciklopedija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008.

COE, Malcom (ur.): *Oxfordova ilustrirana enciklopedija žive narave*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1995.

EVANS-PRITCHARD, Edward (ur.): *Ljudstva sveta: knj. 1–6*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1979–1980.

JEAN, Georges: *Govorica znakov: pisava in njena dvojnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1997.

JEAN, Georges: *Pisava, spomin človeštva*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1994.

JUŽNIČ, Stane: *Antropologija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1987.

JUŽNIČ, Stane: *Človekovo telo med naravo in kulturo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1998.

JUŽNIČ, Stane: *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1993.

KONTE, Breda (ur.), KRUŠIČ, Marjan (ur.): *Človek in družba: velika ilustrirana enciklopedija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1986.

KONTE, Breda (ur.), KRUŠIČ, Marjan (ur.): *Človeško telo: velika ilustrirana enciklopedija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1985.

KUHAR, Metka: *V imenu lepote: družbena konstrukcija telesne samopodobe*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za socialno psihologijo, 2004.

LUHR, James F.: *Zemlja: velika ilustrirana enciklopedija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2006.

MORRIS, Desmond: *Govor tijela: priručnik o ljudskoj vrsti*. Zagreb: ITRO August Cesarec, 1985.

PARKER, Steve: *Človeško telo*. Ljubljana: Domus, 1990.

RIDLEY, Matt: *Genom: biografija človeške vrste*. Tržič: Učila Internacional, 2002.

TRSTENJAK, Anton: *Človek in njegova pisava*. Ljubljana: Centralni zavod za napredek gospodinjstva, 1986.

WELLS, Spencer: *Odiseja človeštva: genetsko potovanje človeka od začetkov do danes*. Tržič: Učila International, 2004.

WINSTON, Robert (ur.): *Človek: velika ilustrirana enciklopedija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2007.

ŽIVALI: *velika ilustrirana enciklopedija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2003.

Moja družina – moj dom

Polona Sketelj

Kaj je zame družina? Kaj je zame dom?
Kakšne vloge v družini imam?

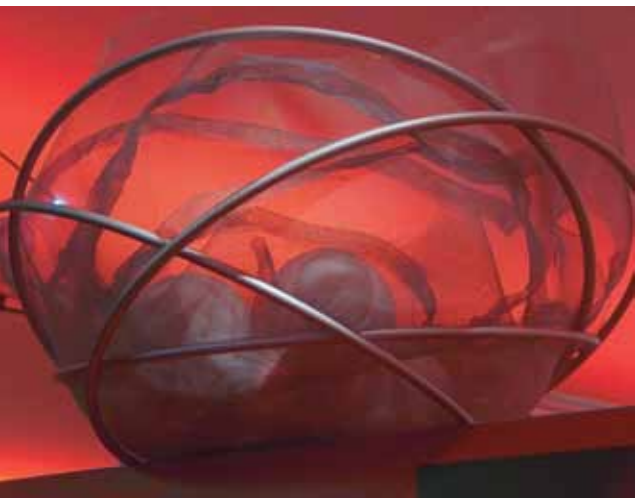

Družina je osnovna življenjska skupnost, v katero se posameznik rodi, v njej pridobi večšine zadovoljevanja fizioloških potreb in se seznanja s temeljnimi normami in vrednotami družbe, ki ji pripada. Ob tem mu družina najpogosteje nudi zavetje in varnost.

Dom je najmanjši in temeljni življenjski prostor, ki ga človek označi in razmeji od okolice. Ker se v svojem življenju najprej sreča z družino kot življenjsko skupnostjo in domom kot okoljem bivanja, je vsebinama o družini kot življenjski skupnosti in domu kot prostoru bivanja namenjen drugi razstavni prostor stalne razstave, ki sledi vsebini o človeku kot posamezniku, kot biološkemu in družbeno-kulturnemu bitju obenem.

Vanj vstopajo obiskovalci skozi tunel, ki ponazarja porodni kanal oziroma rojstvo. Ob vstopu jih pričaka rdeče osvetljen prostor z vprašanji o njihovem doživljanju družine in doma ter o vlogah, ki jih imajo v družini in domu.

Na uvodu v razstavno poglavje simbolno prikazuje družino in dom žičnato **gnezdo**. Motiv, vzet iz narave, je izdelan v kovinski različici in ponazarja dejstvo, da človek družino in dom kulturno in družbeno oblikuje, medtem ko je potreba po družini in domu prirojena.

Gnezdo iz žičnate mreže, v njej krogle različnih velikosti – ponazorilo pripadnosti ljudem (družini) in prostoru (domu) (foto J. Žagar).

O simbolnih in oblikovalskih elementih pripovedi

Prvi del razstavnega prostora ima **tloris kvadrata** in je diagonalno razdeljen v dva vsebinska dela, na družino kot skupnost in dom kot prostor bivanja. Obe vsebini simbolno združuje ognjišče (ponazorjeno je z **ekransko projekcijo ognja**), zato je umeščeno v osrednji del razstavnega prostora. Okoli ognjišča so **kocke za sedenje**, ki obiskovalca nagovarjajo k postanku in doživetju simbolnega pomena ognja v domu in družini ter k razmisleku o razstavnih vsebini.

Zadnji del razstavnega prostora uvaja **kovinski obok** kot ponazorilo hišnih vrat (hišnega portala), skozi katera posameznik vstopa v širšo skupnost oziroma na pragu katerih se srečuje s širšo skupnostjo. Ta zadnji del vsebine o družini in domu obiskovalce že uvaja v temo naslednjega razstavnega prostora (*Moja skupnost – moj domači kraj*). Na

Foto na prejšnji strani B. Zupančič.

eni strani oboka so obravnavane vsebine, ki se navezujejo na prehode tako v prostoru kot tudi v času, na drugi strani pa vsebine o umeščanju družine in doma v širše skupnosti. Prostorske prehode čez hišni prag nakazujejo na obok nameščene žičnate figure, ki se vzpenjajo in na zunanji strani oboka zrejo v svet.

V razstavnem prostoru so torej trije osrednji simbolni elementi, ki so v različnih kulturah povezane z družino in domom: **gnezdo, ognjišče in obok** (simbolizirana vrata).

Razstavna poglavja na panojih napovejo uvodna besedila s fotografijami, ki se grafično ločijo od ostalih razstavnih slik in besedil. Uvodne fotografije imajo dokumentarni in tudi simbolni pomen, npr. fotografija moških rok štirih generacij iste družine pri vsebini *Iz roda v rod*, ki simbolizira nadaljevanje rodu, pa tudi predajo znanja, vrednot, torej nadaljevanje rodu tako v biološkem kot tudi v kulturnem pomenu.

Nekatere razstavne vsebine imajo v prostoru poseben pomen. Označujejo jih t. i. panoji posebnega pomena, ki so obarvani rdeče. Druga, barvno nevtralna ozadja panojev, dopolnjujejo grafične teksture, ki nakazujejo vsebine posameznih delov: silhueta družine, družinsko drevo, votivi dojenčka, najpogostejša slovenska osebna imena, priimki, drevesne korenine, tlorisi hiš itd.

Na razstavi so na ogled muzejski predmeti iz slovenskega, evropskega in neevropskega prostora, ponazorila in predmeti iz zasebnih družinskih zbirk. Zadnji so bili izročeni muzeju z namenom, da bi se ohranile konkretne družinske zgodbe in spomini. Predmeti iz različnih kulturnih okolij kažejo, da se v različnih kulturah pojavljajo po namenu uporabe sorodni predmeti, ki pa se lahko ali pa tudi ne oblikovno razlikujejo. Poleg vitrinskega načina razstavljanja je na ogled vitrinsko ponazorilo ambienta (vitrinski prostor): primer *hiše* kot osrednjega prostora v domu s predstavitvijo predmetov, ki so bili ključnega pomena za druženje družinskih članov v njej. Postavitve dopolnjujejo fotografije ambientov drugačnih osrednjih prostorov v domu (npr. prostor z ognjiščem, dnevna soba). V še enem vitrinskem prostoru je z raznolikimi predmeti prikazana vsebina družinskega samooskrbovanja.

Vsebine razstavne pripovedi

Razstavno poglavje sestavljajo trije večji razdelki: *Družina, Dom in Med družino in širšo skupnostjo*. Prva dva povezuje ognjišče kot osrčje doma in stičišče med družinskimi člani. Skrb za ogenj je namreč povezovala družinske člane, ob njem so se zbirali, hkrati s tem pa je prostor z ognjiščem določal zasnovo in členjenje doma. Vsebini *Dom in Med družino in širšo skupnostjo* povezuje simbolni prehod (obok oziroma vrata), ki po eni strani varujejo, po drugi pa družinskim članom odpirajo pot v širšo skupnost.

Vzvrtni pogled na razstavni prostor *Moja družina – moj dom* pokaže vse tri osrednje simolne elemente: obok, gnezdo in ogenj / ognjišče (foto J. Žagar).

Družina

Prvi del razstavnega poglavja je namenjen družini. Vpelje ga sestavljanje fotografij družin iz različnih časov, družbenih okolij in kultur, iz živalskega sveta in sveta ljudi. Ta mozaična podoba opozarja na raznolikost družin in vabi obiskovalce k samospraševanju, kaj vse je lahko družina in kaj vpliva na njeno podobo, sestavo in opredelitev. Sestavljanje ima v sredini osvetljeno silhueto sodobne družine oz. sodobne stereotipne predstave o njej. Ta zagotovo ni in ne more biti »edina prava« oblika družinske skupnosti, ampak so njene različice številne, temelječe na raznolikih vzgibih in okoliščinah.

Podrobnejša obravnava posameznih temeljnih in najpogostejših oblik družinskih skupnosti v različnih družbenih okoljih sledi v delu *Potre-*

Razdelek *Družina* se začne z grafično podobo razmerja med mnogimi življenjskimi oblikami družine in družbeno-kulturno predstavo o tem, kaj naj bi bila »prava« oz. »idealna« družina (foto J. Žagar).

Roke kot simbolna podoba sobivanja in soodvisnosti več generacij (foto P. Sketelj).

ba po pripadanju, ki je predstavljena kot univerzalna človeška potreba in je neposredno povezana tudi z željo po družini. Na opredeljevanje oblike in zasnove družine povsod vplivata posvetna kot tudi religijska oblast. Zato so na tem mestu predstavljene najpogostejše družbeno priznane oblike družin; izven teh okvirov je oblik mnogo več. Družina se skozi čas spreminja in posameznik najpogosteje pripada v toku življenja več družinskim skupnostim. Z drugimi družinskimi člani ga povezuje krvno in nekrvno sorodstvo, skupno bivanje v istem gospodinjstvu ali domu in/ali skupno gospodarjenje ter botrinstvo. Družina je dokaj trajna in tesna družbena skupnost. Tvori se na temelju čustev, spolnosti, občutkov pripadnosti, potrebe po zavetju in varnosti, lahko tudi drugih vzgibov, kot so ohranjanje premoženja, ugleda, nadaljevanje rodu ... Družinske članke pogosto povezujejo skrb za preživetje, medsebojna pomoč, zaveza skupni preteklosti, vrednotam in normam.

Čeprav obstajajo različne družinske skupnosti, ki jih lahko razumemo le v luči širšega družbenega in kulturnega okolja, je družina osnovna družbena celica, ki ima ne glede na njene različice podoben pomen. Razstveni razdelek o družini kot temeljni celici družbe vpelje fotografija rok različnih generacij enega rodu, ki nakazuje nadaljevanje rodu tako v biološkem kot tudi v kulturnem pomenu.

Namen družinske skupnosti je obnavljanje človeške vrste in vzgoja. Tako bistveno prispeva k oblikovanju osebnosti in ravnanj, ki so v skladu s širšim družbenim in kulturnim okoljem. Vsebina z naslovom *Temeljna celica družbe* se členi na več tem: *Nadaljevanje rodu*, *V želji*

imeti otroke, *Uravnavanje rodnosti*, *Imenovanje*, *V evidenci cerkve in države*, *Nega in skrb*, *Delo in učenje*, *Igra*, *Uvajanje v širšo skupnost* in podobno. Fotografija doječe človeške matere in doječe opičje matere simbolno ilustrira, da je takšen način prehranjevanja mladičev skupen vsem sesalcem, skrb za potomstvo pa tudi drugim živim bitjem. Ob njej so na ogled fotografije, ki kažejo družinsko vzgojo kot socializacijo, s katero starši vzgajajo potomce za življenje v konkretnem družbenem in kulturnem okolju. V dveh vitrinah z naslovom *Drobci otroštva* so na ogled številne igrače, ki niso bile namenjene le igri, temveč tudi pridobivanju temeljnih družbenih veščin in znanj. Med drugim tudi čevlji iz sredine 20. stoletja, ki so jih v družini novomeškega učitelja ohranili v spomin na prve korake otrok ter hojca iz 19. stoletja.

Ogenj in ognjišče

Ogenj, ki ga je mogoče opaziti še pred vstopom v razstveni prostor, tematsko povezuje dve glavni vsebini razstavnega poglavja. Domače ognjišče v različnih kulturah simbolizira dom in družino, združitev moškega in ženske, toplino doma in svetlobo v njem ter toplino medsebojnih odnosov med družinskimi člani. Njegova umestitev v osrednji del razstavnega prostora ponazarja osrednji pomen ognjišča v družini in domu. Okoli ekranske projekcije¹ na panoju, ki ponazarja ogenj v peči, na odprtem ognjišču, štedilniku ipd., so razvrščene vsebine: skrb za ogenj, združevalna moč ognja, ogenj kot del obredij, središče družinske skupnosti in osrčje doma.

»Udomačeni ogenj« je zaposloval družinske članke. Znanje netenja in kurjenja ognja so v mnogih kulturah prenašali iz roda v rod. Družinski članke so se zadrževali ob svetlobi in toploti ognja, ki jim je dajal tudi vir za pripravo hrane. Poseben združevalni pomen ognja, ki se je ohranil do sodobnosti, nakazuje sodobna fotografija družinske večerje ob svečah.

Pomen domačega ognjišča se kaže tudi v nekaterih šegah in navadah. Novorojenca npr. so simbolno sprejeli v družino s tem, da so ga polagali na domače ognjišče. V srednjem veku so ob izobčenju družine podrli ognjišče. S tem so simbolno izrazili konec družinske skupnosti.

V želji po otrocih: pogled v vitrino (foto J. Žagar).

Drobci otroštva: pogled v vitrino (foto J. Žagar).

¹ *Ogenj*. Kamera Darko Furlan, produkcija SEM, 2009.

Zakurjen in zatorej najtoplejši prostor je praviloma osrednji prostor doma. Z razvojem so se okoli njega postopno nizali drugi prostori. V povezavi z ognjiščem je prikazan razvoj doma, njegovo postopno členjenje od enega k več prostorom. Ob tem so prikazani tudi razvoj načinov ogrevanja in priprave hrane, razvoj prostorov od ognjišnice, dimnice, kaminske hiše, hiše s črno kuhinjo, do sodobne hiše z belo kuhinjo. Primerjalno so na fotografijah prikazani primeri iz drugih kulturnih okolij.

Dom

Dom je oddeljen in odmerjen prostor vsakdanjega bivanja. Človek ima prirojeno potrebo po svojem prostoru, zato dom označi in posebi. V

Ekranska projekcija ognja na panoju, ki povezuje tematiki družine in doma. Poleg povezovalne naloge daje projekcija obiskovalcem možnost občutenja oz. muzejske izkušnje domačega ognjišča (foto J. Žagar).

Udomačeni ogenj: pogled v vitrino (foto J. Žagar).

Priprava hrane: pogled v vitrino (foto J. Žagar).

njem išče zavetje in varnost. Občutki pripadnosti domu oz. domačiji so med najstabilnejšimi in najglobljimi občutki prostorske pripadnosti. Človek ima lahko več domov, s katerimi se skozi življenje različno močno poistoveti.

Prav tako kot so raznolike družine, so raznoliki tudi domovi. Človek oblikuje dom v skladu z možnostmi, naravnim in kulturnim okoljem ter glede na norme družbene skupine, ki ji pripada. **Raznolikost in pestrost bivanja** na razstavi ponazarja sestavljanje fotografij različnih živalskih in človeških bivališč iz različnih prostorov in časov, ki jo v sredini prekriva prosojna silhueta štorke in gnezda. Fotografija je umeščena središčno pod kovinsko gnezdo, enega od osrednjih elementov razstavnega prostora. Poglavitne oblike domov so podrobneje razložene s fotografijami in z besedili: *Odsev naravnega okolja, Pokazatelj družbenega položaja, Po načinu preživetja, V mestu in na vasi, Občasno ali stalno naseljen.*

Vsebine so v nadaljevanju razvrščene glede na temeljne pomeni, ki jih ima dom za človeka: **Členjenje doma, Prostor druženja, Zavetje in varnost.**

Vsebina z naslovom **Členjenje doma** govori o organiziranju prostora v skladu z osnovnimi pomeni, ki jih ima dom kot prostor bivanja in

Razdelek *Dom* se začne z mozaično podobo mnogih oblik doma – simbolno jih povezuje silhueta gnezda in štorke, vsebinsko pa dopolnjuje raznoliko dokumentarno slikovno gradivo (foto J. Žagar).

zadovoljevanja različnih življenjskih potreb. V domu človek pripravlja in uživa hrano, dom mu nudi toploto in svetlobo, prostor za shranjevanje življenjskih potrebščin ter prostor za zadovoljevanje temeljnih življenjskih potreb, kot sta spanje in osebna higiena. Razstavno poglavje vabi obiskovalca k razmisleku o vlogah in pomenih, ki jih ima dom ne glede na izvorno družbeno in kulturno okolje ter obliko doma.

Ob postopnem prostorskem členjenju doma v skladu z njegovimi osnovnimi pomeni je razvoj bivalne kulture postopoma prinesel tudi členjenje predmetov, ki jih je človek uporabljal za svoje preživetje. Tako so sprva uporabljali en predmet za več namenov, kasneje pa se je število predmetov v domu povečalo in specializiralo za posamezne namene. Takšen razvoj ponazarjajo razstavljeni predmeti, ki so jih uporabljali za več namenov, skupaj s tistimi, ki so bili namenjeni ozki uporabi (v vitrini z naslovom **Življenjske potrebe skozi uporabne predmete** so med druge predmete umeščene npr. lesene *nečke* kot večnamenski predmet in porcelanasta toaletna posodica za milo kot primer uporabnega predmeta z ozko namembnostjo).

Dom je prostor druženja članov družine; o tem govori tema z naslovom **Prostor druženja**. Občutke pripadnosti družini in domu pri posamezniku utrjujejo šege in navade, tako vsakdanje kot tudi praznične. Družinski člani jih izvajajo skupaj, v ustaljeni obliki, večkrat ob istem času in pogosto v istih delih doma. Preko njih se potrjujejo vloge pomembnih posameznikov in izpostavljajo za družino pomembni dogodki in dnevi. Družina spremlja posameznika skozi življenje, namenja posebno pozornost zanj pomembnim življenjskim dogodkom, prav tako imajo pomen družinskih praznikov nekatere letne šege in šege, povezane z delom. Velik pomen pri utrjevanju družinske skupnosti ima skupno uživanje hrane.

V vsakem domu je eden od prostorov osrednji – tisti, kjer se družinski člani najpogosteje družijo in zadržujejo skupaj. V večji ogledni vitrini je ambientalno postavljena »hiša« z izbranimi predmeti, ki ponazarjajo srečevanja družinskih članov: skledo z žlicami kot simbolom skupnega prehranjevanja, bogkovim kotom in slikami na steklo kot simbolom skupne molitve, jaslicami kot prikazom skupnega obredja ob praznikih, klopni, mizo in stolom kot ponazorili srečevanj nasploh. Ambientalno postavitev dopolnjujejo fotografije najpogostejših osrednjih prostorov: od prostora z ognjiščem do dnevne sobe.

Razstavni vsebini
Členjenje doma in
Prostor druženja z
velikimi vitrinskimi
prostori za panoji,
v katere je mogoče
pogledovati skozi več
odprtih (foto J. Žagar).

Prostor druženja: delni
pogled v ogledno vitrino
(foto J. Žagar).

Vloge družinskih članov:
delni pogled v ogledno
vitrino (foto J. Žagar).

Velika ogledna vitrina povezuje dve vsebini: že omenjeno vsebino o središčnem prostoru doma in vsebino o vlogah družinskih članov. Med razstavljeni predmeti je posebej izpostavljen stol kot predmet, ki je v preteklosti pripadal le izbranim družinskim članom, v kmečkem okolju v 19., ponekod še v prvi polovici 20. stoletja, moškemu gospodarju, v mestnem okolju gospodarju in gospodarici. Kot primer iz afriškega prostora je razstavljen poglavarški stolček iz Gane.

Če je v kmečkem okolju gospodarju pripadal stol, je gospodarici pripadal ključ od skrinje, omare z živili ali pa doma. Na pomen ključa kot predmeta v pristojnosti gospodinje opozarja manjša vitrina z enim samim ključem; ob njej je fotografija sv. Marte, zavetnice gospodinj, ki ima za pasom pritrjen ključ. Boj za vodilni položaj v družini kaže panjska končnica z naslovom *Boj za hlače*, na kateri se ženske s ključi v rokah borijo za hlače oziroma vodilno vlogo v družini. Položaj posameznih družinskih članov v domu kažejo tudi napisi na nagrobnikih, na portalih nad vhodnimi vrati, na posameznih kosih pohištva, na kar opozarjajo panojske fotografije.

Na položaj posameznika v družini vplivajo splošne norme o vlogi moških in žensk, o vlogi družinskih članov, o pomenu krvnega sorodstva, bo-trinstva ter dejstvo, ali posameznik biva z drugimi pod isto streho ali daleč stran od doma in kakšen je njegov prispevek k družinskemu gospodarstvu. Na odnose do otrok in med samimi otroki vpliva vsakokratno opredeljevanje otrok po spolu in starosti (sinovi in hčere, prvorojenci in zadnjerojenci). V družini se oblikujejo partnerski odnosi, odnosi med starši in otroki, starimi starši in vnuki ter mnogi drugi.

Dom nudi človeku zavetje in fizično ter simbolno varnost, kar ponazarja uvodna fotografija vrat s kljuko, ki uvaja vsebino z naslovom **Zavetje in varnost**. S predmeti v vitrini *Varovanje doma* in s panojskimi fotografijami so prikazane različne oblike fizičnega in simbolnega varovanja doma, zadnje tako na njegovi zunanosti (okna, vrata, fasadne niše s svetniki) kot tudi v notranjosti (bogkovi koti, hišni žegen ...). Vsebina tega dela se prostorsko navezuje na kovinski obok oz. simbolična vrata – ta so tesno povezana z varnostjo in občutkom zasebnosti in varnosti družinskih članov.

Uvodna fotografija
vrat in kljuko simbolno
nakazuje mejo med
zasebnostjo in javnostjo
(foto P. Sketelj).

Varovanje doma:
delni pogled v vitrino
(foto J. Žagar).

Med domom in širšo skupnostjo

V zoženem delu razstavnega prostora so prikazane vsebine, ki so povezane s prehodi v prostoru in v času. Na notranji strani prehoda so vsebine vezane na družinsko zavest o povezanosti več generacij in na pomen domačega hišnega praga. Na zunanji strani prehoda gre za razmerje med družino / družinskim prostorom in širšo lokalno skupnostjo, poklicnimi in interesnimi skupinami.

Časovni prehod je obravnavan z vsebino *Zavest o skupni preteklosti*, kjer si poleg fotografij lahko obiskovalci ogledajo predmete, ki so prehajali iz roda v rod in ki so jih družinski člani uporabljali kot poglobilne nosilce družinskega spomina (vitrina *Opredmeteni spomin in vezi*). Posameznik se namreč zaveda lastne minljivosti. Potrebuje pa občutek dolgega in neprekinjenega trajanja rodu oziroma družine, ki ji pripada. Išče korenine v preteklosti in preko potomcev usmerja pogled v prihodnost. Ohranja družinske obrede, praznike, vrednote, vedenje, znanje, družinske znake in simbole, hrani družinske spominske predmete. Potomcem prenaša skupinski družinski spomin, tisti del družinske zgodovine, ki ga je bilo po prepričanju družinskih članov vredno ohraniti in utrditi v skupni spomin. Spomin na prednike ohranja z ustnim izročilom,

Opredmeteni spomini in vezi: delni pogled v vitrino (foto J. Žagar).

*Obok iz kovinske mreže tudi v razstavnem prostoru simbolno ločuje notranje vsebine družine/doma in zunanje vsebine, ki družino/dom povezujejo z okolico – na razstavi pa z naslednjim razstavnim poglavjem *Moja skupnost – moj domači kraj* (foto J. Žagar).*

zapis ali s predmeti. Vsebinsko označuje tekstura drevesnih korenin na ozadju panojev.

Nasproti je predstavljena tematika prehajanja čez *hišni prag*. Na tem mestu je izpostavljen pomen hišnega praga, ki prav tako kot ognjišče simbolizira dom. Obravnavana so vsakodnevna odhajanja od doma, prestopanja hišnega pragu ob osrednjih življenjskih mejnikih (kot so: rojstvo, poroka, smrt), kakor tudi načini sprejemanja gostov in stiki z drugimi, obiskovalci na hišnem pragu. Tematiko odhajanja od doma vpelje fotografija otroka, ki bos stopa čez hišni prag, simbolizira pa ga tudi majhna fotografija cvetov regratove lučke, katere plodove odnaša veter.

Na zunanji strani simbolnega oboka sledijo vsebine s skupnim naslovom *Umeščanje v širšo skupnost*: o označevanju družinske pripadnosti in pripadnosti domu navzven s priimki, hišnimi imeni, družinskimi znaki, družinski grbi ter drugimi vidnimi znaki opredeljevanja družinske pripadnosti. V ta vsebinski del vpelje fotografija vhodnih vrat s portalom in predno fasado iz Ljubljane z upodobitvijo gospodarja in gospodarice,

družinskega grba in ceha, ki mu je družina pripadala, ki nazorno prikazuje, na kakšne načine družina opredeljuje svojo pripadnost in označuje neposredni prostor bivanja. Obenem prikazuje tudi, kako družina komunicira s širšo skupnostjo in kako s simbolno govorico reprezentativnosti vrat in portalov sporoča (pa tudi vzpostavlja in vzdržuje) svojo veljavo in družbeni ugled. Na koncu vsebinskega dela o družini in domu so prikazani mejniki doma / domačije, ki jih lahko označujejo stanovanjska ali hišna vrata, ograje, naravne danosti in mejni kamni. Torej zunanja obeležja začetka in konca doma / domačije.

V skrbi za preživetje družina prav tako prihaja do stikov s širšim družbenim okoljem. Skupna skrb družine za preživetje obsega temeljno preživitveno dejavnost, dopolnilne dejavnosti, vzdrževanje doma, gospodinjstvo, upravljanje s skupnim premoženjem, skrb za družinske člane. Nosilci te dejavnosti so lahko vsi ali le posamezniki. Nekatere preživitvene dejavnosti se prenašajo iz roda v rod po moški, druge po ženski strani. O družini kot samooskrbovalni skupnosti govori vitrina z naslovom *Dejavnosti za preživetje*; v njej so razstavljeni izbrani predmeti (statve, rovnica, oblič, nožki za izdelovanje zobotrebcev), ki simbolizirajo nekatere glavne ali dopolnilne hišne dejavnosti.

*Razstavno temo *V skrbi za preživetje* simbolno prikazuje fotografija rok pri mesenju kruha; preživitvene načine simbolno nakazujejo fotografije in izbrani predmeti v večji ogledni vitrini (foto J. Žagar).*

Obravnavana sta tudi delitev del in najpogostejši načini prenosa premoženja iz roda v rod tako po ženski kot tudi po moški strani. Nakazana je bala kot način dedovanja po ženski strani, s posebno umestitvijo skrinje, na katero je možen pogled z dveh smeri: kot na pomemben del bale (v delu *o bali*) in kot na pomemben predmet, ki se je prenašal po ženski strani (*Iz roda v rod*).

Del skrbi za družinsko preživetje se kaže tudi v odnosu mlajših do starejših družinskih članov. Položaj ostarelih družinskih članov je po tem, ko predajo družinsko premoženje, v različnih okoljih različno urejen in določen s posameznikovimi pravicami. Na Slovenskem so v preteklosti – in ponekod tudi še danes – te pravice zlasti na podeželju zapisali v t. i. prežitkarsko (preživitkarsko) pogodbo. V njej sta bili navedeni kakovost in količina dobrin (stanovanje, obleka, hrana, tudi denar), ki so jih morali zagotoviti nekdanjemu gospodarju do njegove smrti.

Ženitovanjska skrinja z letnico 1855 simbolizira nevestino balo in premoženje, ki se je po ženski strani prenašalo iz roda v rod; ogledati si jo je mogoče skozi več razstavnih okenc, kar v razstavni govorici pomeni možnost različnih interpretacij (foto J. Žagar).

Povezovalne in zaključne vsebine

Razstavne vsebine v prostoru spremlja setavljena **zvočna kulisa**, v njej si sledijo: otroški jok, glasovi različnih družinskih članov, zvoki praske-tanje ognja, priprave hrane, skupnega obedovanja, molitve, škripanja vrat. Zvoki prihajajo usmerjeno iz posameznih delov razstavnega prostora in ustvarjajo živost celotne razstavne vsebine.

Na koncu je obiskovalcem na voljo **dotikalni ekran z izbirnimi vsebinami**, utrinki iz družinskega življenja družine Reichmann z južne Koroške v Avstriji.² Družinske utrinke je posnel oče in prikazujejo družinsko življenje ob praznikih in vsakdanu. Gre torej za avtentičen dokument dogajanja v družini in lastne selekcije tega, kar se zdi vredno ohraniti kot video zapis družinske zgodovine. Razvrstitev vsebin na ekranu se ujema z razvrstitvijo posameznih razstavnih tem.

Naslovna stran
ekranskih izbirnih
vsebin z naslovom
Raubarjevi.

² *Raubarjevi*. Želuče, Avstrija, 1992–2008. Kamera Hanzi Reichman, izbor Polona Sketelj, montaža Hanzi Reichman, Nadja Valentinčič Furlan, interaktivna aplikacija Peter Gruden, produkcija SEM, 2008, skupno trajanje 11 minut.

Izbrana literatura

BAŠ, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

BERNARDES, Jon: *Family studies: an introduction*. London, New York: Routledge, 2001.

BIRDWELL-PHEASANT, Donna, LAWRENCE-ZÚŇIGA, Denise: *House life: space, place and family in Europe*. Oxford, New York: Berg, 1999.

BOGATAJ, Janez: *Družinsko drevo*. V: Baš, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004. Str. 104.

BOGATAJ, Janez, RAVNIK, Mojca: *Rodovnik*. V: Baš, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004. Str. 503–504.

BRYSON, Bill: *At home: a short history of private life*. London: Doubleday, 2011.

BURGUIERE, André (ur.): *A history of the family*. Cambridge: Polity Press, 1996.

CHARTIER, Roger (ur.): *A history of private life 3: passions of the renaissance*. Cambridge, London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2003.

DUBY, Georges (ur.): *A history of private life 2: revelations of the medieval world*. Cambridge, London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2003.

EVANS-PRITCHARD, Edward (ur.): *Ljudstva sveta: knj. 1–6*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1970–1980.

GITTINS, Diana: *The family in question: changing households and familiar ideologies*. Basingstoke: MacMillan, 1994.

GOODY, Jack: *Evropska družina: zgodovinsko-antropološki esej*. Ljubljana: Založba J*cf, 2003.

HAZLER, Vito: *Dimnica*. V: Baš, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004. Str. 89.

HAZLER, Vito: *Domačija*. V: Baš, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004. Str. 95.

JUŽNIČ, Stane: *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1993.

KLOBČAR, Marija: *Kamničani med izročilom in sodobnostjo: življenje kamniških meščanov od leta 1880 do druge svetovne vojne*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, 1998.

LOŽAR-PODLOGAR, Helena, FRIEDL, Jože, FURLAN, Andrej: *Bala*. V: Baš, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004. Str. 20–21.

PERRON, Michelle: *A history of private life 4: from the fires of revolution to the Great War*. Cambridge, London: Harvard university press, 1990.

PROST, Antonie: *A history of private life 5: Riddles of identity in modern times*. Cambridge, London: The Belknap Press of Harvard University Press, 1991.

RAVNIK, Mojca: *Bratje, sestre, strniči, zermani: družina in sorodstvo v vaseh v Slovenski Istri*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti; Koper: Lipa, 1996.

RAVNIK, Mojca: *Dom*. V: Baš, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004. Str. 94–95.

RAVNIK, Mojca: *Družina*. V: Baš, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004. Str. 102.

RAVNIK, Mojca: *Družinska sestava*. V: Baš, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004. Str. 102.

RAVNIK, Mojca: *Družinska tipologija*. V: Baš, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004. Str. 102–103.

RAVNIK, Mojca: *Družinski odnosi*. V: Baš, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004. Str. 103–104.

RAVNIK, Mojca: *Rodbinska hišna skupnost*. V: Baš, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004. Str. 503.

RAVNIK, Mojca, SIMIČ, Vladimir: *Priimek*. V: Baš, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004. Str. 473.

RAVNIK, Mojca, SIMIČ, Vladimir: *Rodbina*. V: Baš, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004. Str. 502–503.

SIEDER, Reinhard: *Socialna zgodovina družine*. Ljubljana: Studia humanitatis; ZRC, 1998.

SIMIČ, Vladimir: *Preživetkarsko pravo*. V: Baš, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004. Str. 472.

SIMIČ, Vladimir: *Rodbinsko pravo*. V: Baš, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004. Str. 503.

SLAVEC GRADIŠNIK, Ingrid: *Rod*. V: Baš, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004. Str. 502.

ULE, Mirjana: *Psihologija vsakdanjega življenja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1993.

VEYNE, Paul (ur.): *A history of private life 1: from pagan Rome to Byzantium*. Cambridge, London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2000.

ŽAGAR, Janja: *Vrata kroga: o rojstvu in zgodnjem otroštvu na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 1997.

ŽNIDARŠIČ, Viktorija: *Zakonska zveza (kot pravni fenomen) in njena pravna narava. Zbornik znanstvenih razprav 60, 2000, št. 2, str. 265–278*.

Moja skupnost – moj domači kraj

Nena Židov

Od kod sem doma? Kateri ljudje so mi blizu?
S kom preživljam delavnik in s kom delim praznik?

Moja skupnost – moj domači kraj

Razstavni prostor predstavlja lokalno skupnost kot eno od okolij, ki lahko preko medsebojnih odnosov, prenašanja znanja, socialnega nadzora in ohranjanja tradicije pomembno sooblikuje posameznika. Člani lokalne skupnosti se do neke mere identificirajo s skupno lokacijo bivanja in živijo v podobnih življenjskih razmerah, družijo jih skupna lokalna zgodovina, interesi in skupno obeleževanje praznikov. Bolj ali manj ustaljene vrednote in pogledi na življenje, ki jih posameznik pridobi v lokalni skupnosti, ga spremljajo tudi kasneje in v novih okoljih. Pri večini ljudi se do konca življenja ohranja občutek pripadnosti kraju, kjer so se rodili oziroma preživeli otroštvo in mladost.

Pogled v razstavni prostor *Moja skupnost – moj domači kraj* z žičnatim drevesom kot osrednjim scenskim elementom (foto M. Habič).

Pri oblikovanju identitete je vpliv lokalne skupnosti pomemben v vseh kulturah, na naši razstavi pa skušamo to prikazati na primeru tradicionalne vaške skupnosti kot ene od oblik lokalne skupnosti na Slovenskem. Scenska postavitev spominja na vaški trg z gostilno, cerkvijo, vaškim vodnjakom, gasilskim domom, lipo in vaškim svetilnikom. Pri gostilni, gasilskem domu in cerkvi so panoji neke vrste pročelja, vitrine pa »okna«, skozi katera lahko »pokukamo« v notranjost naštetih objektov oziroma ustanov. Vse predstavljene teme dopolnjujejo

fotografije. Večina predmetov in fotografij je iz slovenskega etničnega ozemlja, s fotografijami in predmetom iz drugih kultur pa želimo obiskovalce opozoriti na univerzalnost delovanja lokalnih skupnosti.

Notranja raznolikost vaške skupnosti

Vaško skupnost sestavljajo vsi prebivalci neke vasi. Njenim članom so bili na Slovenskem do srede 20. stoletja skupni relativno podobni načini preživljanja (poljedelstvo, živinoreja, obrt ...) in bivanja (bivalne razmere, prehrana, načini oblačenja ...). Med ljudmi je bila izoblikovana zavest o skupni pripadnosti, navzven so delovali kot celota. V preteklosti so bile znotraj vaške skupnosti zelo pomembne sorodstvene, botr-

Foto na prejšnji strani Dokumentacija SEM.

ske in sosedske vezi. Mlajše generacije so se povezovale v fantovske in dekliške skupnosti, starejši prebivalci so skrbeli za ohranjanje tradicionalnih vrednot. Znotraj vaške skupnosti so bili posamezniki, med njimi tudi tujci, ki so imeli poseben ugled in pomen, tako npr. župnik, župan, učitelj, gostilničar, trgovec, zdravilec ..., pa vaški posebneži in tisti s socialnega in ekonomskega dna (npr. berači).

Kot primer oblike generacijske in istospolne povezave znotraj vaške skupnosti na razstavi predstavljamo *fantovske skupnosti*, ki so skrbela za javni red, nadzorovale predzakonsko ljubezensko življenje in imele zelo pomembno vlogo pri ženitovanju (postavljanje mlajev, *šranganje*). Ponekod fantovske skupnosti še vedno skrbijo za organizacijo družabnega življenja in so nosilke vaških šeg, kot so koledovanje, pustovanje, štehvanje, postavljanje mlajev ... Pogoji za sprejem v fantovsko skupnost je določena starost in uspešno opravljena preizkušnja (npr. obvladovanje določenih spretnosti, dokazovanje moči). Dan sprejema (florjanovo, pust, martinovo, štefanovo) in spremljajoči obredi so krajevno različni. Poročeni moški niso več člani fantovske skupnosti.

Kot primer delovanja fantovske skupnosti s pomočjo filma prikazujemo otepanje v Stari Fužini na štefanovo leta 2005.¹

Skupnost pri delu in ob prazniku

Na razstavi izpostavljam medsebojno pomoč in skupno obeleževanje praznikov, ki imata pomembno socialno in povezovalno vlogo med člani skupnosti. *Medsebojna pomoč* je občasna in neformalna oblika solidarnosti, ki poteka po načelu vzajemnosti in pomembno prispeva k vzdrževanju in krepitvi stikov med člani skupnosti. Na slovenskem podeželju je imela medsebojna pomoč pomembno gospodarsko in družbeno vlogo predvsem do druge svetovne vojne. Ljudje so si pomagali pri kmečkih delih, pri postavljanju domov in gospodarskih poslopij, ob nepričakovanih dogodkih in nesrečah, v primeru bolni ljudi in živali ter ob pomembnih življenjskih dogodkih (npr. rojstvo, poroka, smrt). Medsebojna pomoč pri kmečkem delu je bila nujna pri večjih opravilih, ki jih je bilo treba opraviti v določenem času (npr. košnja, spravilo sena, žetev, okopavanje vinogradov ...), vendar kmečko gospodinjstvo ni imelo zadostnega števila ljudi. Izposojali so si različna orodja in domače živali. Mehanizacija kmetijstva in sodobnejši načini kmetovanja ter zaposlovanje po drugi svetovni vojni so zmanjšali pomen pomoči pri delu z izjemo nekaterih del s stroji (npr. z mlatilnico), ki zahtevajo večje število delavcev.

Pomembno socialno in povezovalno vlogo imajo tudi *prazniki*. V preteklosti je celotna vaška skupnost sodelovala pri cerkvenih praznikih in skupaj obeleževala številne šege letnega kroga. Po drugi svetovni vojni so se uveljavili še novi lokalni prazniki, največkrat povezani

Fotogram iz urejenega gradiva *Otepovci*.

Fotogram iz urejenega gradiva *Postavljanje majskega mlaja*.

¹ *Otepovci*. Stara Fužina, december 2005. Kamera in izbor Nena Židov, montaža Nadja Valentinčič Furlan, produkcija SEM, 2008, trajanje 3 minute in pol.

s pomembnimi zgodovinskimi dogodki z območja skupnosti in s tam rojenimi ali delujočimi pomembnimi posamezniki. Znotraj lokalnih skupnosti obeležujejo tudi nekatere državne in mednarodne praznike. V preteklosti je celotna vaška skupnost sodelovala pri nekaterih osebnih oziroma družinskih praznikih. Pri ženitovanju so nevestine prijateljice spletale poročne venčke in šopke ter pomagale nevesti pri oblačenju. Sovaščani so ponekod vabili na poroko in naprošali družice in druge svate, sovaščanke pa so pomagale pripravljati jedi in pecivo ter stregle. Povabljeni so za ženitovanjsko gostijo prispevali v naravi ali denarju. Nepovabljeni vaščani so se pridružili ženitovanjski gostiji kot maskiranci in *prežarji*.

Kot primer skupnostnega obeleževanja praznika s pomočjo filma predstavljamo postavljanje majskega mlaja leta 1994 v Drašičih, kjer je sodelovala celotna vaška skupnost.²

Skupne zadeve in pravila

Lokalne skupnosti skrbijo tudi za *urejanje skupnih zadev* in za boljše delovanje oblikujejo svoja pravila. Znotraj vaške skupnosti so se npr. dogovarjali o popravilu skupnih poti, čiščenju vodnih virov, uporabi skupnih zemljišč, delitvi skupnih dobrin, varovanju imetja ... V vitrini razstavljamo nekatere predmete, povezane z urejanjem skupnih zadev, kot so npr. rovaši, helebarda vaškega nočnega čuvaja in rog skupnega pastirja. Z rovaši za izposojajo vina so v belokranjskih soseskih zidanicah vodili evidenco o količinah izposojenega vina, z žrebalnimi rovaši pa

Pogled na razdelek razstave o skupnih zadevah in pravilih (foto M. Habič).

Vitrina, v kateri so razstavljeni nekateri predmeti, povezani z lokalno skupnostjo in urejanjem skupnih zadev (foto J. Žagar).

so v preteklosti v zahodni Sloveniji med soseskine člane delili skupne dobrine. Med predmeti s slovenskega etničnega ozemlja pa kot predmet, povezan z življenjem lokalne skupnosti, razstavljamo tudi boga prednikov z vaškega oltarja v afriškem Beninu.

² *Postavljanje majskega mlaja*. Drašiči, april 1994. Raziskava in kamera Andrej Dular, montaža Nadja Valentinčič Furlan, produkcija SEM, 2008, trajanje 5 minut.

Lokalne skupnosti imajo svoje zastopnike, ki vodijo skupnost in jo predstavljajo navzven, zato na razstavi predstavljamo tudi *župana*, ki je bil od naselitve Slovencev naprej predstojnik teritorialne enote. Volili, predlagali ali imenovali so ga iz vrst članov skupnosti, ki ji je načeloval, njegova naloga pa je bila skrb za notranji red v vasi, za skupne zadeve in izvajanje sklepov soseske, opravljal je nekatere sodne funkcije in pobiral dajatve. Kot starešina soseske je bil organ soseskine avtonomije in predstavnik skupnosti navzven – nasproti drugim vaškim skupnostim, gospostvu in višjim oblastem. Z uvedbo samoupravnih občin v 2. polovici 19. stoletja so postali župani predstojniki občinske uprave.

Zbirališča in žarišča skupnosti

Za lokalno skupnost so značilni socialna povezanost in pogosti stiki med njenimi člani. Na ozemlju lokalne skupnosti so prostori, objekti in ustanove, ki imajo v njenem življenju poseben pomen, tako npr. skupna zemljišča, skupne poti, vodni viri, prostor ob vaški lipi, pokopališče, cerkev, šola, trgovina, gasilski dom, pošta, gostilna, obrtniške delavnice ... Na razstavi predstavljamo vloge nekaterih objektov oziroma ustanov: vaško gostilno, vaški vodnjak, vaško lipo, gasilski dom in cerkev.

Gostilna je poleg cerkve in šole sodila med najpomembnejše vaške objekte in ustanove. Kot objekt je bila prepoznavna po stavbnem tipu in po oznakah (izveski in napis) na fasadi. Gostilna je pomembno vplivala na življenje vaške skupnosti, nekateri tipi gostiln (furmanske, božjepotne, izletniške ...) pa so bili pomembni tudi za širšo okolico.

Gostilna – prostor druženja: pogled v vitrino (foto J. Žagar).

Pogled na »pročelje«
gostilne nas opozori na eno od zbirališč vaške skupnosti, kjer so se srečevali predvsem moški, izmenjavali informacije, oblikovali javno mnenje in nadzorovali življenje na vasi (foto M. Habič).

Vaške gostilne lokalnega pomena so bile med tednom slabo obiskane, zato so bile nekatere odprte le ob sobotah, nedeljah in praznikih. Več obiska je bilo ob vaškem žeganju, pustu in na velikonočni ponedeljek, ko je bila marsikje tudi živa glasba. Med obema svetovnima vojnima so revnejši kmetje začeli v gostilnah obeleževati krst, poroko in sedmino. V vaški gostilni so se srečevali in družili predvsem moški, ki so tja največkrat zahajali ob sobotah zvečer in ob nedeljah po maši, med tednom pa le ob večjih delih, kot so setev, žetev, košnja ... Ob uživanju pijače in včasih hrane so se v gostilni pogovarjali o politiki, vaških zadevah

in kmetovanju ter igrali razne igre (npr. s kartami). Gostilna je pomenila enega od prostorov, v katerem so izmenjavali informacije, oblikovali javno mnenje in izvajali socialni nadzor.

Na razstavi označujeta gostilno gostilniška tabla in izvesek, »gostilniški okni« pa s predmeti, povezanimi s pitjem, prehranjevanjem in druženjem, opozarjata na njene poglobitve funkcije. S pomočjo fotografij opozarjamo tudi na vlogo *gostilničarja*, ki je do 30. let 20. stoletja sodil med najpomembnejše osebe v vaški skupnosti in bil poleg učitelja in župnika pomemben sooblikovalec gospodarskega in kulturnega življenja. Pogosto je opravljal razne funkcije (npr. županske). Zaradi dobrega ekonomskega položaja so bili gostilničarji zaželeni kot birmanski botri.

Nasproti gostilne stoji vitrina s pripomočki za prenašanje vode, ki simbolno predstavlja vaški vodnjak, kjer so se v preteklosti srečevale ženske ter soustvarjale javno mnenje in nadzor (foto J. Žagar).

Osrednji scenski element je žičnato drevo, ki predstavlja vaško drevo oziroma lipo. Pod drevesom so lesene kocke, ki simbolizirajo kamne, na katerih so v preteklosti ponekod sedeli hišni gospodarji, ko so odločali o skupnih vaških zadevah, na naše kocke pa se lahko usedejo obiskovalci razstave (foto M. Habič).

Nasproti gostilne kot prostora, kjer so se v preteklosti zbirali predvsem moški, smo postavili vitrino, ki simbolizira vaški vodnjak, ob katerem so se srečevale predvsem ženske. V vitrini smo razstavili predmete, povezane s prenašanjem vode iz *vaškega vodnjaka*. Voda je nujno potrebna za življenje ljudi in živali, zato so vodni viri marsikje pogojevali nastanek stalnih naselbin. Eden od vodnih virov je vodnjak. Do uvedbe vodnjakov ob hišah so imeli na podeželju pomembno vlogo skupni vaški vodnjaki, kjer so se oskrbovali z vodo za pitje in pripravo hrane, za napajanje živine, pranje perila in gašenje požarov. Okoli vodnjaka so se zbirale predvsem ženske, ki so tam prale ali hodile tja po vodo in jo nosile domov. Srečevanja in pranje ob vodnjaku so izkoristile za pogovore o osebnih in javnih zadevah ter tako soustvarjale javno mnenje in nadzor. Za napajanje goveje živine in konj so imeli ponekod skupne manjše kotanje s stoječo vodo (*kali*) ali pa so ob izviri vode ali ob vodnjakih postavljali skupna napajalna korita. Z uvedbo individualnih vodnih virov in vodovoda so skupni vodni viri izgubili svoj pomen.

Podobno kot drugod po svetu je bilo v preteklosti marsikje na Slovenskem javno vaško življenje povezano z vaškim drevesom, največkrat

lipo, ki ga na razstavi ponazarja žičnato drevo. Do začetka 16. stoletja so pod vaško lipo potekali pravdni postopki in sojenja, v fevdalni dobi so se pod njo zbirali hišni gospodarji in se odločali o skupnih vaških zadevah in gospodarskih stvareh (npr. popravljanju skupnih poti, upravljanju gmajne, vzdrževanju vodnih virov, skupni paši, času trgatve ...). Ponekod so med dogovarjanjem sedeli na kamnih, ki jih na razstavi ponazarjajo lesene kocke za sedenje, pod nekaterimi lipami so bile tudi kamnite mize. V preteklosti so se pod lipo zbirali in prepevali vaški fantje, marsikje pa se je zbiranje pod vaško lipo ohranilo vse do danes.

V razstavnem prostoru smo postavili kopijo *vaškega svetilnika* z letnico 1667 iz Brkinov, s pomočjo katerega želimo obiskovalce opozoriti, da skupno zavest tvorijo tudi zgodbe posameznikov. Nastanek svetilnika je bil povezan z nesrečo ovčarjevega sina, kasneje pa je za vaški svetilnik skrbela vaška skupnost.

»Nekega večera se je najbogatejšemu ovčarju v vasi ponesrečil edini sin. V temi se je tako nesrečno spotaknil ob oje voza, da je umrl. Da ne bi bilo več podobnih nesreč, je ovčar v sinov spomin dal postaviti sredi vasi faral, stebrasti svetilnik. Olje za luč je daroval ovčar, svetilnik pa je vsak večer oskrboval ključar. Kasneje pa so za to opravilo začela skrbeti vaška dekleta, ki so imela fante pri vojaki. Verjetno zato, da bi fantje našli pot do doma tudi ponoči.« (Medvešček 1992)

Fizična varnost

Ena od pomembnih funkcij lokalne skupnosti je skrb za varnost svojih ljudi in njihovega imetja. Tako so v preteklosti v kmečkem okolju poljski čuvaji nadzorovali njive, vinograde, gozdove in pašnike. Jeseni so morali paziti, da živina ni zašla na polja. Marsikje je med delovne naloge čuvaja sodilo tudi širjenje vesti med člane vaške skupnosti. Med pašo na gmajni so za varnost domačih živali skrbeli svinjski in goveji pastirji. Tovrstne naloge so pogosto opravljali pripadniki socialno in ekonomsko najbolj ogroženih slojev prebivalcev vasi.

Pri skrbi za fizično varnost ljudi in imetja imajo na Slovenskem zelo pomembno vlogo številna *gasilska društva*, ki se ukvarjajo s preprečevanjem in gašenjem požarov, v novejšem času tudi z odpravljanjem posledic naravnih, elementarnih in prometnih nesreč. Prvo gasilsko društvo na Slovenskem je bilo ustanovljeno leta 1869 v Metliki, danes pa je pri nas okoli 1380 prostovoljnih gasilskih društev. Svoje prostore imajo v gasilskih domovih, ki so jih začeli graditi konec 19. stoletja in so povezani z nastajanjem prostovoljnih gasilskih društev. Gasilski domovi so primarno namenjeni shranjevanju gasilnega orodja, vozil in opreme, v številnih krajih pa so tudi središče lokalnega kulturnega in družabnega življenja. V okviru gasilskih društev so marsikje nastale pevske in dramske skupine ter pihalne godbe. Gasilci sodelujejo pri raznih cerkvenih in državnih svečanostih in so organizatorji gasilskih vesellic in drugih lokalnih dogodkov. Gasilski dom simbolično predstavljamo s panoji, ki ponazarjajo pročelje gasilskega doma z »oknom« in kipcem sv. Florjana. V »oknu« oziroma vitrini razstavljamo predmete, povezane z gasilstvom: gasilska diploma, čelada, trobenta, sekiri in loterijski boben.

Vaški svetilnik iz Suhorja v Brkinih z letnico 1667 ponazarja opredmetenje osebne, družinske in lokalne zgodbe (foto M. Habič).

Razstavljeni kipec sv. Florjana, zavetnika gasilcev, pa nas iz fizične varnosti popelje v svet duhovne varnosti. Sv. Florjan, ki goduje 4. maja, sodi med najbolj priljubljene svetnike na Slovenskem. Upodobljen je kot rimski vojščak, ki zliva vodo na ogenj. V 19. stoletju je postal zavetnik gasilcev, zato so ga začeli upodabljati na pročeljih številnih gasilskih domov in na praporih, na njegov god pa marsikje še danes prirejajo gasilske veselice. Nekatere oblike pojavljanja sv. Florjana na gasilskih domovih so prikazane na fotografijah.

»Pročelje« gasilskega doma, del katerega sta tudi vitrini z razstavljenimi gasilskimi predmeti in kipcem sv. Florjana, obiskovalce spomni na pomen gasilskih društev tako pri skrbi za fizično varnost lokalne skupnosti kot tudi pri organiziranju kulturnega in družabnega življenja (foto M. Habič).

Fizično varstvo – gasilci: pogled v vitrino (foto J. Žagar).

Duhovno zavetje

Z duhovno varnostjo lokalnih skupnosti so povezani verski objekti, katerih tip je odvisen od religije prebivalcev (cerkev, mošeja, sinagoga, tempelj ...); na razstavi jih prikazujemo s pomočjo fotografij. Vlogo različnih svetnikov in svetnic ter z njimi povezanih cerkva na Slovenskem simbolično predstavljamo z razstavljenim oltarjem iz okolice Tržiča. Ob oltarju spregovorimo o vlogi cerkve kot objekta in ustanove ter o vlogi cerkvenega zvonika. Cerkev je stavba, v kateri poteka krščansko bogoslužje, oziroma skupnost, ki jo sestavljajo pripadniki krščanstva. Na Slovenskem je več kot 2500 katoliških cerkva in okoli 60 cerkva drugih verskih skupnosti. Znotraj vaške skupnosti je cerkev z duhovnikom pomembna ustanova, ki usmerja religiozno življenje in vpliva na moralno in socialno življenje ljudi. **Cerkev z zvonikom** je v preteklosti sodila med najpomembnejše komunikacijske točke. Zvonjenje in bitje javne ure je določalo življenjski ritem ljudi, prostor pred cerkvi pa je bil pred mašo in po njej pomembno zbirališče. Ob nekaterih cerkvah, predvsem župnijskih, so bila pokopališča. Mežnar je skrbel za cerkev, zvonil in navijal uro, bil odgovoren za pogrebe ...

Za vaško skupnost so bili pomembni krajevni in župnijski (*farni*) zavetniki in zavetnice. Na Slovenskem imajo številni kraji svoje zavetnike, ki so

upodobljeni v tamkajšnjih cerkvah, z njimi pa so povezana tudi nekatera krajevna imena. Kot župnijska zavetnica se daleč najpogosteje pojavlja Marija, sledijo pa ji sv. Martin, sv. Jurij, sv. Nikolaj, sv. Mihael, sv. Peter, sv. Janez Krstnik, sv. Jakob starejši in sv. Marjeta. God župnijskega (*farnega*) zavetnika še danes obeležujejo z žegnanjem (*farni dan*), ko se ob slavnostnem kosilu zberejo domači in sorodniki od drugod. Ponekod pa na ta dan organizirajo tudi sejme in veselice. Vaška skupnost je imela lokalne zavetnike in zavetnice za univerzalne, zato se je nanje obračala ob težavah in nesrečah ter jih prosila za razne dobrine.

Oltar s kipom sv. Urbana: pogled v vitrino (foto J. Žagar).

Panoji, s pomočjo katerih opozarjamo na duhovno varnost lokalnih skupnosti, kjer imajo pomembno mesto verski objekti in verske ustanove, ki usmerjajo religiozno življenje ter vplivajo na moralno in socialno življenje ljudi (foto M. Habič).

Skupnost navzven

Ob srečanju z zunanjim svetom se med ljudmi oblikuje zavest o pripadnosti domači skupnosti ter *odnos do »domačega« in »tujega«*, ki največkrat temelji na stereotipnih predstavah in se kaže na različne načine. Lahko gre za poudarjanje posebnosti in odličnosti domačega kraja ter tamkajšnjih prebivalcev. Krajevna pripadnost se lahko kaže npr. v mitih, zbadljivkah, pesmih, šegah in skupnih simbolih. Številne lokalne skupnosti imajo izoblikovane svoje neformalne in formalne simbole, kot so zastave in grbi.

Kot primer lokalnih simbolov razstavljamo nekaj primerov *vaških grbov*. Nekatere vasi na Murskem polju so imele v 19. in prvih desetletjih 20. stoletja izrezljane, testene ali naslikane grbe, ki so jih ob vaških slovesnostih, npr. ob ženitovanjih ali novih mašah, obešali nad mizo najuglednejšega udeleženca ali nosili na zastavah. Živalski, rastlinski ali predmetni motivi grbov so bili povezani z zgodovino kraja, tamkajšnjo dejavnostjo, krajevnimi značilnostmi, lastnostmi ljudi ali pa je šlo le za šaljivo označevanje kraja. Grbi niso imeli posebnega pravnega pomena, so se pa motivi ponekod ohranili v pečatih upravnih občin in na krajevnih tablah.

Na temelju posrednih ali neposrednih izkušenj si člani lokalne skupnosti oblikujejo tudi *odnos do drugih skupnosti*. Zaradi navezanosti na domače okolje in ljudi je včasih kot »tuji svet« občuten že sosednji zaselek ali vas, pri čemer je lahko odnos do tamkajšnjih prebivalcev tudi negativen, kar se kaže v pripisovanju stereotipnih negativnih značajskih lastnosti. Ponekod so bila v preteklosti znana celo nasprotja med posameznimi vasmí. Zaslediti pa je tudi podcenjevanje lastnega okolja in ljudi ter posebno zavzetost za tuje okolje.

Teritorialne meje lokalne skupnosti so jasno določene. Lahko gre za naravne meje, kot so reke, potoki, doline, gore ..., ali za meje, ki jih je postavil človek (mejniki, krajevne table, meje upravnih enot ...). Primer slednjega je razstavljen krajevna tabla. Ozemlje lokalne skupnosti je lahko *navzven prepoznavno* po naravnih značilnostih in kulturnih znamenitostih, krajevnih in ledinskih imenih, pomembnih zgodovinskih dogodkih ... Znano je lahko tudi po pomembnih ljudeh, ki so se tam rodili ali delovali, in po specifičnih aktivnostih tamkajšnjega prebivalstva, kot so obeleževanje lokalnih praznikov, šege, značilne obrti ... V zadnjem času smo priča vse večjemu zanimanju za »lokalne značilnosti«, njihovu obujanju, poustvarjanju in ustvarjanju »novih tradicij«, ki imajo vlogo povezovanja in oblikovanja skupne pripadnosti.

Razstavljeni vaški grbi z Murskega polja so primer simbolov lokalne skupnosti, krajevna tabla pa ponazarja teritorialne meje lokalnih skupnosti (foto J. Žagar, M. Habič).

Lokalne skupnosti v mestu

Razstavno poglavje zaključujemo z *lokalnimi skupnostmi v mestu*, ki funkcionirajo v koncentričnih krogih na nivoju ulic, posameznih predelov mesta in celotnega mesta. V zgodovinskem razvoju mest so nastajale lokalne skupnosti predvsem znotraj socialno in profesionalno dokaj enovitih delov mesta in predmestja (npr. predeli, kjer je živelo plemstvo, meščanstvo, obrtniki, delavstvo, podelavstvo ...). V nekaterih delih mest se je, vsaj med ljudmi, ki tam živijo dolgo, še ohranil občutek lokalne pripadnosti. Sicer pa sodobne bivalne soseske s skupnimi objekti javnega pomena (vrtec, šola, trgovina, park ...) niso več lokalne skupnosti v pravem pomenu besede. Zaradi večje mobilnosti prebivalstva in različnega socialnega in profesionalnega statusa je

občutek lokalne in medčloveške pripadnosti manj izrazit ali pa se sploh ne razvije. Z izjemo nekaterih medsosedskih odnosov največkrat ni neposrednih stikov med ljudmi. Povezuje jih le urejanje skupnih zadev, ki se navezujejo na skupno lokacijo bivanja. Z izjemo otrok in starejših ljudi so prebivalci mest praviloma manj odvisni od svoje okolice, stike imajo s prijatelji, kolegi in člani raznih interesnih združenj tudi izven svojega ožjega območja bivanja.

Izbrana literatura

- BAŠ, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.
- BAŠ, Franjo: Vaški grbi v Noršincih pri Ljutomeru. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 25, 1930, str. 218–225.
- BOŽIČ, Branko: *Razvoj gasilstva na Slovenskem*. Ljubljana: Gasilska zveza Slovenije, 1968.
- BRUMEN, Borut: *Sv. Peter in njegovi časi: socialni spomini, časi in identitete v istrski vasi Sv. Peter*. Ljubljana: Založba J*cf, 2000.
- DULAR, Jože: Soseske zidanice v vzhodni Beli krajini. *Slovenski etnograf* 16–17, 1963–1964, str. 35–55.
- HAZLER, Vito: Imam vodo, torej sem. V: *Kolesar s Filozofske*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, 2000. Str. 171–185.
- KOREN, Vlasta: Oskrba z vodo in oblike vodnjakov v Prekmurju. *Slovenski etnograf* 15, 1962, str. 85–100.
- KURET, Niko: *Praznično leto Slovencev: starosvetne šege in navade od pomladi do zime*. Ljubljana: Družina, 1989.
- LOŽAR, Slavka: *Stare gostilne in gostilničarji v novomeški občini*. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1991.
- LOŽAR-PODLOGAR, Helena: Bohinjske šeme. *Traditiones* 1, 1972, str. 65–92.
- LOŽAR-PODLOGAR, Helena: Šege življenjskega kroga. V: *Slovensko ljudsko izročilo*. Ljubljana: Cankarjeva založba. Str. 155–166.
- LOŽAR-PODLOGAR, Helena: *V adventu snubiti – o pustu ženiti: svatbene šege Ziljanov*. Celovec: Mohorjeva družba, 1995.
- MAKAROVIČ, Gorazd: *Slovenci in čas: odnos do časa kot okvir in sestavina vsakdanjega življenja*. Ljubljana: Krtina, 1995.
- MAKAROVIČ, Marija: Medsebojna pomoč na vasi na Slovenskem: (na primeru Podgrada v Poljanski dolini ob Kolpi). *Slovenski etnograf* 27–28, 1974–1975, str. 35–61.
- MAKAROVIČ, Marija: Medsebojna pomoč na vasi na primeru Šmihela pod Nanosom. *Goriški letnik* 4–5, 1977–1978, str. 5–18.
- MAKAROVIČ, Marija: Medsebojna pomoč na vasi: na primeru Nedelice v Prekmurju. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 14, 1978, št. 1, str. 149–164.
- MAKAROVIČ, Marija: *Medsebojna pomoč na vasi na Slovenskem: [vodnik po razstavi]*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 1979.
- MAKAROVIČ, Marija: Medsebojna pomoč na vasi: (na primeru Pregare v Istri). *Slovensko morje in zaledje* 1979, št. 2–3, str. 115–127.
- MAKAROVIČ, Marija: *Medsebojna pomoč na vasi na Slovenskem*. Ljubljana: Muta: Gorenje, 1979.
- MAKAROVIČ, Marija: Medsebojna pomoč, medsebojni stiki in povezava na podeželju. *Anthropos* 28, 1996, št. 3–4, str. 126–138.
- OREL, Boris: Slovenski ljudski običaji. V: *Narodopisje Slovencev 1*. [Ljubljana]: Narodna tiskarna, 1944. Str. 263–349.
- PIVKO, Ljudevit: Sosečka. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 8, 1911, str. 11–20.
- RAVNIK, Mojca: Fantovska in deklška skupnost. V: *Enciklopedija Slovenije 5*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989. Str. 85–86.
- SEREC HODŽAR, Anja: *Vaški grbi v Prlekiji: diplomsko delo*. Ljubljana: [A. Serec], 2001.
- SMERDEL, Inja: Soseska vasi Selce. *Traditiones* 10–12, 1984, str. 11–34.
- ŠAVLI, Jožko: Lipa, drevo življenja. *Glas Korotana* 1982, št. 8, str. 5–50.
- TOMAŽIČ, Tanja: Gostilne, kakršnih se pri nas spominjamo: (od konca 19. stoletja do današnjih dni). *Slovenski etnograf* 29, 1976, str. 3–38.
- VILFAN, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev: od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica, 1961.
- VILFAN, Sergij: Soseske in druge podeželske skupnosti. V: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: zgodovina agrarnih panog: zv. 2*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980. Str. 9–74.
- VILFAN, Sergij: *Zgodovinska pravotvornost in Slovenci*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1996.

Čez meje domačega kraja — moja odhajanja

Inja Smerdel

Zdoma — kam in zakaj? Kdo (p)ostajam?

Čez meje domačega kraja — moja odhajanja

Simbolna in obenem tudi stvarna prostorska materializacija odhajanj je pot. Je cesta, so smerokazi ... In na poti so ljudje ... (foto M. Habič).

odhajanjih zdoma. O odhajanjih zavoljo raznovrstnih namenov in nagibov, ki so lahko nuja ali izbira, strategija preživetja ali osebnega razvoja ... O odhajanjih, ki pomenijo zapuščenje okolja, v katerega je posameznik rojen in vraščen, srečevanja z novimi okolji in ljudmi ter spoprijemanja z drugačnostjo ... O odhajanjih, kakršna niso ostajala brez posledic – na primer v širjenju geografskega obzorja, sprejemanju ali zavračanju posameznih kulturnih sestavin, znanj, veščin ... In kakršna so lahko posameznike spremenila – podvojila, pomnožila ali razdvojila njihovo družinsko, lokalno, pokrajinsko in poklicno istovetnost. O tem naj bi se obiskovalec, premišljujoč o sporočenih vsebinah, tudi samospraševal (tako kakor ob vseh drugih razstavnih zgodbah te stalne razstave) in morda – v nemih soočenjih z imaginarnimi soljudmi – najdeval določene odgovore o sebi.

Razstavna materializacija odhajanj

Le kakšna bi lahko bila razstavna materializacija omenjenega poglavja, ki bi vse te vsebine ne le besedno, temveč še posebej vizualno in zvočno karseda umljivo posredovala muzejskemu obiskovalcu? Se z

V prispevku o razstavnem poglavju stalne razstave *Jaz, mi in drugi*, ki ga opredeljuje naslov *Čez meje domačega kraja – moja odhajanja* in ki je v kar največji možni meri napisan kot doživljanje njegovega namišljenega ogleda skozi oči imaginarnih obiskovalcev, je v takšni oblikovni preobleki nanizanih zlasti nekaj misli, razlag in pojasnil o muzeografski interpretaciji predstavljene tematike. Kar se tiče vsebine oziroma zasnove razstavnih besedil, gre namreč povečini za kompilacijo védenj in izbranih odlomkov iz obstoječega ter tematsko ustreznega etnološkega slovstva. Védenj in odlomkov, ki so omogočili oblikovanje dovolj prepričljivih, slikovitih ter večplastno povednih besednih orisov k posameznim vsebinskim izsekom razstavnega poglavja o

njim »sporazumevala« v privlačnem in – tudi v primeru govornice simbolov – jasnem razstavnem jeziku?

Simbolna in obenem vendarle tudi stvarna prostorska materializacija vseh odhajanj – z doma ali od kod drugod – je **pot**. Je cesta, so križišča, smerokazi in razpotja ... In na sleherni poti so ljudje. So posamezni »glavni junaki«, stvarni nosilci vlog odhajajočih ... In potem sta tu še **izhodiščna** ter **ciljna točka** ali pa **točka vračanja**. Domači in drugi kraji – vasi, trgi, mesta ... Prav te tri temeljne sestavine odhajanj so določile organizacijo razstavnega prostora ter tvorijo središčne vizualne dominante tega razstavnega poglavja. Večnost odhajanj – njihovo časovno relativizacijo ter obenem aktualizacijo – pa na njegovem koncu materializira **ogledalo**. V njem odsevajo imena posameznih izhodiščnih

vasi, hrbtni silhuete nekdanjih odhajajočih – in obiskovalčeva lastna podoba ...

In zdaj stopimo skupaj na pot skozi prostor in čas, na kateri posameznik, zaradi družinskih ali širših družbenih razmer, poleg praga domače hiše v nekem trenutku prestopi tudi meje domačega kraja. V druge, bolj ali manj oddaljene kraje – vasi, trge, mesta – ter med druge ljudi ga nedvomno lahko vodijo raznovrstni motivi, a za našo razstavno predstavitev so bili izbrani le trije: zaslužek, vera in znanje. Prav ti motivi so med vsebinskimi premišljanji izstopali kot temeljni oziroma najpogostejši.

Za preživetje ali boljše življenje

Središčna razstavna zgodba pa se vendarle poudarjeno suče le okoli – povečini najbolj odločujočega motiva – zaslužka. Zavoljo tega so z doma, na pot odhajali zlasti tiste in tisti, katerim zemlja preskromne kmečke domačije, kočje ali bajtarije ni omogočala niti preživetja (dovolj hrane, da bi ne trpeli lakote, nakupa najnujnejšega, kar sami niso pridelali ali izdelali), kaj šele sanj o boljšem življenju. A od doma so

Materializacija odhajanj so tudi križišča in razpotja, ki jih simbolno ponazarja fotografija gozda železniških tirov na uvodnem panoju (Shutterstock).

Izhodiščno ter ciljno točko ali pa točko vračanja materializira stena s fotografsko povečavo »streh domačega kraja« (foto M. Habič).

V iskanja zaslužka zavoljo preživetja ali zavoljo boljšega življenja na začetku te razstavne zgodbe asociativno vpeljeta pano in vitrina s slikovno besednima povezavama z naravo. In na začetek vseh poti obiskovalca usmeri simbolni predmet – v vitrini lebdeča pastirska palica, popotna pomagalka ... (foto J. Žagar).

odhajali tudi posameznice in posamezniki, ki so želeli več od domače vsakdanje stvarnosti ... V človeška iskanja zaslužka zavoljo preživetja ali zavoljo boljšega življenja nas na začetku te razstavne zgodbe asociativno vpeljeta pano in vitrina s slikovno besednima povezavama z naravo, z asociacijama iz živalskega sveta: z jato ptic in s čredo ovac na poti zaradi sorodnih potreb – po hrani, vodi, toploti ... In na začetek vseh teh poti nas usmeri simbolni predmet: v vitrini lebdeča pastirska palica, popotna pomagalka ...

Potem nas pred vsebinskim, vizualnim in zvočnim »odhodom na pot«, pred vstopom v *Drevored odhajajočih*, preseneti gost mozaik besed in podob, ki nas seznanjajo s pisano množico dnevnih, sezonskih in drugih migrantov. S posameznicami in posamezniki, ki so v preteklih stoletjih in desetletjih – še posebej in najbolj množično od srede 19. do srede 20. stoletja, vedno v obdobjih večjih družbenih ali drugih sprememb in neskladij –, odhajali z doma s svojim znanjem, delovnimi veščinami, pridelki, izdelki ... in so ob vrnitvi domov poleg zaslužka prinašali druge dobrine, pogosto tudi tuje, nove, drugačne kulturne sestavine in predstave o drugih, drugačnih ljudeh. Ob tej množici se lahko zamislimo, kako prav nič statično je bilo že v preteklosti življenje na slovenskem podeželju ... Ko so nekateri vsak dan ali vsak teden, spet drugi vsako pomlad, poletje, jesen ali zimo odhajale in odhajali z doma: peš ali na oslu, z vozom, s kolesom, z motorjem ...; v sončni pripeki, med dežjem in gromom, v pišu vetra ...

Med njimi so bile številne sezonske *poljedelske delavke in delavci, dni-narice in dninarji*: na primer **žanjice** (s slovenske Koroške na njeno avstrijsko stran ipd.), **kosci** (iz Benečije na Kras, iz vasi okrog Šmarne gore na Ljubljansko barje ipd.), **mlatiči** (s Krasa na Pivko, iz Prekmurja na Madžarsko ipd.), **slivarji** (iz Brd v Posavje) ... Nekateri in nekateri so odhajali in odhajajo tudi v novejšem času, na primer **obiralke in obiralci hmelja** (v obdobju med svetovnimi vojnami s Kozjanskega v Žalec, v novejšem času iz Savinjske doline v Nemčijo, iz Hrvaškega Zagorja v Savinjsko dolino ipd.), **obiralke in obiralci jabolka, jagoda, grozdja** (iz Slovenije v zahodnoevropske države, s Hrvaške v Slovenijo ipd.) ... Sezonsko so odhajali tudi *gozdni delavci, hrvatariji* (iz Notranjske, s Pivke, s Kočevskega in Dolenjske v slavonske, banatske in bosanske gozdove, iz Baške grape v Romunijo ipd.) ... In potem so tu *potujoči podeželski storitveni obrtniki* (občasni, sezonski): **brusači** (Rezija-

ni, Romi), **piskrovezi** (najpogosteje Romi pa tudi Rezijani in Slovaki), **šivilje, krojači, čevljarji, zidarji** (njihovo odhajanje z doma v iskanju dela in zaslužka je na primer izpričano že od poznega srednjega veka; v slovenske kraje pa so prihajali Furlani) ... In *ženske iz primestnih vasi* (dnevno, tedensko): **perice** (iz Bizovika in nekaterih drugih vasi ljubljanskega zaledja, iz vasi tržaškega zaledja ipd.), **čistilke** (na primer tržaške *limpiadore*, sporočene s konca 19. stoletja; posamezne ženske iz kraških vasi še danes hodijo čistiti in pospravljati v Trst k »svojim« družinam) ... Potem so tu tudi *prodajalke lastnih pridelkov ali izdelkov* (dnevno): **mlekarice** (iz zaledja Ljubljane, Trsta ipd.), **zelenjadarice** (na primer Krakovčanke in Trnovčanke, izpričane že v 17. stoletju, ki so imele v 90. letih 20. stoletja na ljubljanskem Vodnikovem trgu še vedno svoj stalni prodajni prostor), **krušarice** (iz slovenske Istre in tržaške okolice, še posebej Škedenjke, ki so vse do srede 20. stoletja nosile prodajati kruh v Trst in druga obalna mesta) ... Pa *preprodajalke in preprodajalci tujih pridelkov ali izdelkov* (dnevno, občasno): **pótovc**, **kupinárji** (na primer prekmurski zbiralci in preprodajalci jajc), **póto**, **jajčarice** (ki so hodile iz Dobrêpoljske doline z jajci v Ljubljano pa tudi v Trst, s Pivke v Trst, iz Šavrinskih brd po jajca dlje v Istro in potem z njimi v Trst ipd.) ... In *prodajalci lastnih (suhorobarskih) ali tujih izdelkov* (sezonsko, na semánje dni): **krošnjariji** (še posebej Ribničani in Kočevarji, Rezijani in drugi) ... Ter tudi *prodajalci nabranega ali ulovljenega, posebnih »pridelkov«* (*sol*, *tobaka* ...) in *»storitev«* (sezonsko, občasno): na primer **kostanjarji, ptičarji** oziroma preprodajalci ptic, **peškadorke**, prodajalke rib (iz tržaških obmorskih vasi na Kras; na primer prodajalke rib, največini žene ribičev iz Križa, Kontovela in Devina, so v Trstu izpričane že v 14. stoletju), **tihotapci** in **godci** (ki jih še posebej slikovito sporočajo slovenske ljudske pesmi) ... In še več jih je bilo ... Tako množično so odhajali za delom in zaslužkom iz posameznih slovenskih pokrajin, da so na primer Ribničani sčasoma postali sopomenka za krošnjarije in – tako kakor na primer Šavrinke – simbolni nosilci regionalne istovetnosti.

A na koncu tega gostega mozaika zagledamo tudi nekaj besed in podob, ki nas spomnijo, da so takšna in podobna odhajanja z doma, naokrog čez meje domačega kraja ali pokrajine v iskanju dopolnilnega zaslužka, znan gospodarski, kulturni in družbeni pojav tudi v drugih deželah in na drugih celinah. V migracijah teh ali onih posameznikov in posameznikov je vsaj nekako od 16. do 20. stoletja utripala skoraj vsa Evropa. Pomislimo na primer na škotske krošnjarije, ki so že v 15. stoletju stopali po Skandinaviji in severni Evropi; ali pa na primer na nizozemske sezonske kosce, francoske *les voituriers* – migrante voznike lesa iz Morvana, na italijanske *cramars* – krošnjarije iz Karnije in na podobne. V tem kontekstu je še posebej vznemirljivo premišljanje o vplivu tovrstnih migracij na prenašanje znanj in tehnik ...

Prva stranska pot: odhajanja zavoljo vere

In zdaj nas čaka sama **pot, osrednja scena** temeljne razstavne zgodbe. Nanjo stopimo sredi začetka razstavnega prostora, na izhodiščni točki, pri *»strehah domačega kraja«*, steni z njihovo fotografsko povečavo. Tu nas morda lahko najprej zanese na prvo stransko pot, v razstavno zgodbo o odhajanjih zavoljo vere, na romanja proti ciljnim romarskim središčem oziroma cerkvam. Na poklonitvena potovanja do nekega določenega mesta zaradi raznovrstnih nagibov – izpolnitve obljub, poko-

Na srečanja z odhajanji z doma zavoljo vere, na prvo stransko pot, zgovorno vabi uvodni pano s simbolno

fotografijo človeške množice pred cerkvijo na Brezjah, osrednjem slovenskem romarskem središču (foto J. Žagar).

Romanja iz preteklega časa so poleg mozaika upodobitev ponazorjena še z nizom ustreznih predmetov iz muzejskih zbirk (foto J. Žagar).

Na sosednji strani: Na poti, v »Drevoredu odhajajočih«, obiskovalec srečuje šesterico izbranih glavnih junakov, stvarnih nosilcev vlog odhajačev, in se lahko zazre v obraze in postave resničnih ljudi, v njihove fotografske podobe v naravni velikosti, ter stopi v dialog s trojico ženskih in trojico moških likov. S pari: žanjico in gozdnim delavcem, perico in brusačem, mlekarico in suhoro-barjem (foto M. Habič).

re, prošnje za božjo pomoč ali zahvale –, kakršna poznajo vsa svetovna verstva. Na srečanja s takšnimi odhajanji z doma nas zgovorno vabi uvodni pano s simbolno fotografijo človeške množice pred cerkvijo na Brezjah, osrednjem slovenskem romarskem središču. Ob vstopu v vsebinsko nišo za panojem – kakor na kakšnem stranskem oltarju – sredinsko zagledamo filmski posnetek o sodobni božji poti iz Čateža na Zaplaz,¹ na njegovi levi in desni pa so zgoščeno predstavljena romanja iz preteklega in polpreteklega časa: prva z mozaikom upodobitev in z vitrino z nizom ustreznih predmetov iz muzejskih zbirk (ex voto, podobice, svetinjice ...), druga z mozaikom fotografij in z vitrino z množico sodobnih romarskih spominkov.

Drevored odhajajočih

A številne obiskovalce ob slovesu od »streh domačega kraja«, na izhodiščni točki, najverjetneje vendarle močnejše potegne v središčno vsebinsko in vizualno zvočno dominantno tega razstavnega poglavja – v **Drevored odhajajočih**. Na simbolno pot, po kateri nas vodijo zven korakov z različnih cestišč in drugi ustrezni okoljski zvoki: od stopanja po makadamu, ob začetni, umirjeni zvočni kulisi vasi, do hitenja po asfaltu in končnega, v hrupu ovitega prihoda v mesto. Na tej poti srečujemo šesterico izbranih glavnih junakov, stvarnih nosilcev vlog odhajačev. Na »razstavi o človeku in njegovem umeščanju v svet« se tu lahko zazremo v obraze in postave resničnih ljudi, v njihove fotografske podobe v naravni velikosti, in stopimo v dialog s trojico ženskih in trojico moških likov. V pare so razvrščene predstavnice in predstavniki sezonskih poljedelskih in gozdnih delavcev, izvajalcev storitvene obrtne dejavnosti in prodajalcev lastnih ali tujih pridelkov ali izdelkov: tu sta najprej **žanjica** in **gozdni delavec**, sledita jima **perica** in **brusač** in kot zadnja še **mlekarica** in **suhoroobar**. Prav vsi so »fotografsko ulovljeni« sredi svojih poti, vsebinsko pa so najprej označeni z ustreznimi verzi iz ljudskih pesmi ali z zgovornimi citati ter nadalje s strnjenimi besedili, ki povzemajo temeljna videnja o prostorski, časovni in družbeni umeščenosti posamezne skupine dnevni ali sezonskih migrantov ter orisujejo kulturne sestavine in posebnosti njihovega načina življenja.

¹ **Romanje**. Čatež, Zaplaz, avgust 2002. Raziskava, kamera in izbor Nena Židov, montaža Nadja Valentinčič Furlan, produkcija Slovenski etnografski muzej, 2008, trajanje 5 minut.

Oglejmo si na primer **Gozdne delavce**:

»Sum olcarja 'mela, sum tolerje štela ...«
(Karel Štrekelj, Slovenske narodne pesmi, Ljubljana 1908–1923)

Kot sezonski gozdni delavci so bili pred 1. svetovno vojno in po njej, v obdobju med obema vojnoma, znani še posebej *hrvatarji*; revnejši kmečki možje in fantje, ki so odhajali z Notranjske, s Pivke, s Kočevskega, Dolenjske ter od ponekod drugod na sezonsko delo »na Hrvaško in naprej«; v slavonske, banatske, bosanske – in iz Baške grape celo v romunske gozdove, »u Romanijo«. Na pot so se podajali po končanih poljskih delih, od oktobra do aprila, »ko so doma vse nrdili, da so meli za sol«. Odhajali so v manjših ali večjih *kompanijah*, ki so štejele od 6 do 14 (na Notranjskem) ali od 30 do 50 (na Dolenjskem) članov. Delovne skupine so sestavili in potem vodili tako imenovani kasatorji. *Hrvatarji* so šli »sekat gozdove, tesat debelo tramovje, železniške prage in razne doge za sode in kadi«. Zaslužili so ponavadi dobro. Ob vrnitvi so si nekateri od veselja kar zataknilo pridobljeno premoženje, »vse tiste goldinarje, za klóbuk ...«

Ali pa na primer **Mlekarice**:

»Prvič bo nesla mleko v Trst, postala bo mlekarica. /.../ Ni kar tako nositi na glavi plenjer z dvema ali tremi vrči, polnimi mleka. /.../ sprejeta bo v družbo odraslih. Vsak dan bo v mestu, kjer živi štemana gospoda.« (Vesna Guštin, Tema je še bila, ko je zjutraj petelin budil, Repentabor 2006)

Prodajalke kravjega mleka, mlekarice, so bile večinoma podeželanke s kmečkih ali polkmečkih domačij, ki so mleko nosile v mesta in ga dostavljale meščanom na dom. Številnim družinam je bila prodaja mleka edini vir zaslužka. Mlekarice so bile nekdanj znane tudi v Ljubljani, kjer so jim že v letih pred 2. svetovno vojno preskrbo z mlekom v veliki meri prevzele zadruga. Zelo številne so bile tiste iz Istre, Krasa, Brkinov in Vipavske doline, ki so leto za letom, dan za dnem odhajale v Trst. Iz okolice Kopra o njih na primer sporoča upodobitev s konca 19. stoletja, zadnje mlekarice pa naj bi prihajale v Trst vse do 70. let preteklega stoletja. Iz mestu najbližjih vasi so s svojim tekočim tovorom pešačile in nekatere pozneje kolesarile, iz bolj oddaljenih krajev so se od začetka 20. stoletja vozile z vlaki in po 2. svetovni vojni tudi z avtobusi. Vsaka je na dan prinesla v Trst do 80 litrov mleka in obiskala do sto strank. Mleko so lahko prodajale le polnoletne mlekarice s sanitarno izkaznico. Številne so z doma odhajale ponoči in se vračale zgodaj popoldne, ko so znova začele pripravljati mleko in posode za naslednji dan ...

Med branjem in ogledovanjem opazimo, da obe trojici odhajajočih na njihovih hrbtnih silhuetah zgovorno dodatno ilustrira mozaična sestavljenka manjših fotografij ter tu in tam upodobitev več takšnih posameznic in posameznikov – nekaterih drugih žanjic, gozdnih delavcev, peric, brusačev, mlekaric in suhorobarjev. Ob dominantnih frontalnih fotografskih podobah pa pri vsakem izmed šesterice glavnih junakinj in junakov zagledamo na podestih (ali na stenah za njimi) po enega ali več predmetov, ki so bili nepogrešljivi spremljevalci njenega ali njegovega dela na poti – najsibo orodja ali transportna sredstva. Pri žanjici so to trije srpi in *putrih*, pri gozdnem delavcu žaga, cepin in sekira, pri perici ciza, pri brusaču brus, pri mlekarici svitek, vrč za nošenje mleka

in dve merici in pri suhorobarju krošnja. Pri žanjici nas poleg putriha preseneti še en predmet za prenašanje tekočine za gašenje žeje na poti ali med delom – lesena čutara, nedvomno iz balkanskega kulturnega prostora. Ob tem se spomnimo, da smo tudi v drugih razstavnih prostorih srečevali predmete iz tujih kulturnih okolij. Ti na ustreznih mestih spodbujajo razmislek o univerzalnih razsežnostih posamezne razstavne teme. Potem za predmeti uzremo fotografije delovnih procesov – žetve, gozdarskega dela, pranja, brušenja ... – med katerimi si pri perici in pri suhorobarju lahko ogledamo celo »živi fotografiji« – dokumentarni filmski predstavitvi: Bevčev film *Bizoviške perice* iz leta 1959² in odlomke Badjurinega filma *S'm z Ribn'ce Urban* iz leta 1968³. Najbolj prijetno pa nas preseneti sestavljena resničnost funkcionalnega konteksta pri sredinski dvojici perica – brusač, kjer opazimo, da sta razstavljena predmeta (iz zbirke SEM) dejansko delovna pripomočka obeh odhajajočih, ki ju spoznamo na fotografskih podobah (iz fototeke SEM): ciza perice Marije Peršič iz Dobrunj pri Ljubljani in brus Roma Lacija Baranje iz Černelavcev v Prekmurju.

Odsevi odhajanj

Na koncu poti, ob slovesu od zadnje dvojice odhajajočih, se naenkrat srečamo sami s seboj; se zazremo vase v **zrcalni steni**, na kateri preberemo aktualno vprašanje, le kam morda nas, v času, ki ga živimo, vodijo od doma poti za zaslužkom ali za boljšim življenjem ... Na to vprašanje nas opozori tudi osvetljeni članek, izrezan iz ene nedavnih številčk časopisa Delo, o tisočih in tisočih dnevnih migrantov v Sloveniji. In pod stropom, pred ogledalom, si lahko zdaj bolj od blizu ogledamo **smerokaz**, ki nas simbolno usmerja v znana nekdanja in sedanja glavna ciljna mesta – na Dunaj, v Beograd in Bruxelles, v Trst in Ljubljano – ter nas v zrcalnem odsevu oziroma pri pogledu s konca na začetek poti, proti »*streham domačega kraja*«, znova vrača v nekaj izhodiščnih vasi – v Ribnico, Solbico, Hudajužno, Kontovel, Bizovik ... Saj predstavljeni odhajači, glavne junakinje in junaki tega vsebinskega izseka stalne razstave, z doma povečini niso le odhajali, temveč so se tja tudi vračali; kar simbolno prepoznavno označujejo hrbtni silhuete njihovih likov, vidne v ogledalu ali ob pogledu nazaj, na začetek poti.

Na koncu se tudi zavemo, kako se številne posameznice in posamezniki na svojih poteh niso spoprijemali le z odločitvami oziroma z dilemami kam, v katero smer naj stopijo za zaslužkom oziroma v iskanju boljšega življenja – kar simbolizirata tako smerokaz kot uvodna fotografija razcepljenih tirov – temveč tudi z daljnosežnimi odločitvami glede svoje

Med predmeti, ki so na ogled pri vsakem izmed šesterice glavnih junakinj in junakov, so na podestih (ali na stenah za njimi) razstavljeni tisti, ki so bili nepogrešljivi spremljevalci njenega ali njegovega dela na poti. Pri žanjici poleg putriha preseneti še en predmet za prenašanje tekočine za gašenje žeje na poti ali med delom – lesena čutara, nedvomno iz balkanskega kulturnega prostora. Ta predmet iz tujega kulturnega okolja spodbuja razmislek o univerzalnih razsežnostih posamezne razstavne teme (podobno kot v drugih razstavnih poglavjih) (foto J. Žagar).

² *Bizoviške perice*. Bizovik, 1959. Raziskava dr. Pavla Štrukelja, scenarij in režija Jože Bevc, kamera Žare Tušar, produkcija Viba film, 1959, trajanje 8 minut.

³ Odlomki iz dokumentarnega filma *S'm z Ribn'ce Urban*. Rašica, Kot pri Ribnici, Škofja Loka, Praprotno, Vrba, Ljubno na Gorenjskem, 1968. Kamera Tone Robnik, Viki Pogačar, Janez Maly, zamisel in izvedba Metod in Milka Badjura, produkcija Viba film, 1968, izbor Inja Smerdel, trajanje 5 minut.

naselitve v mestih. Tam so mnogi med njimi našli iskano ter so se zato naseljevali in ostajali ... Izvemo, da prav ti odhajajoči, ki so zavoljo raznovrstnih namenov in nagibov zapuščali svoja vaška, podeželska okolja, pomenijo ene prvih prebivalcev predmestnih, večinoma delavskih naselij, kakršni sta bili na primer v prvi polovici 20. stoletja v Ljubljani Zelena jama in Galjevica. Da so se tovrstni prišleki v mestih sprva pogosto preživljali kot služkinje, *pedenarce*, mestni hlapci, vajenci ... In kako so na primer na Dunaju kranjski kostanjarji in njim sorodni priseljenci – italijanski prodajalci lesenih igrač, Hrvatje in Šlezijci s platnom, tirolski in furlanski brusači škarij in nožev, slovaški piskrovezi in drugi – bistveno spreminjali strukturo prebivalstva in soustvarjali večkulturno podobo mestnega utripa.

Smerokaz, simbolni element odhajanja (foto J. Žagar).

Sklepna stena razstavnega poglavja *Čez meje domačega kraja – moja odhajanja* opozarja na odseve odhajanj; na raznovrstne posledice nekaterih takšnih mestnih priseljevanj, ki jih ilustrirajo posamezni besedilni in slikovni drobci (foto M. Habič).

Sklepna stena razstavnega poglavja *Čez meje domačega kraja – moja odhajanja* nas tako opozori na odseve odhajanj. Na raznovrstne posledice nekaterih takšnih mestnih priseljevanj, ilustrirane z besedilnimi in slikovnimi drobcami o prebivalcih ljubljanskega predmestnega naselja Galjevica in o slovenskih kostanjarjih na Dunaju. In na posebno vizualizacijo odsevov – kakršni so še posebej odklonilni odnosi do prišlekov, tega večnega in globalnega vira rojevanja krajevnih, narodnostnih, kulturnih, verskih in drugih predsodkov – s sočno zgovornimi grafiti ...

Druga stranska pot: odhajanja zavoljo znanja

A ko že skoraj zapustimo razstavni prostor odhajanj, da bi stopili v naslednje poglavje te stalne razstave, v *Moj narod – moja država*, na levi strani zagledamo še panoja s kratko predstavitevjo druge stranske poti – razstavno zgodbo o odhajanjih zaradi znanja. Ne tistega izkustvenega, pridobljenega v vsakdanjih procesih učenja z opazovanjem in posnemanjem, temveč onega »šolskega«, iskanega v takšnem ali drugačnem formalnem izobraževanju, zavoljo katerega so z doma odhajali v razne šole ali v uk. Tudi ta izmed treh predstavljenih motivov je univerzalen, kar nam simbolno sporoča uvodna fotografija kitajskih otrok, zamišljeno sedečih v šolskih klopeh ... Vsebino nadalje orisuje besedilo, v katerem je nanizanih nekaj temeljnih stavkov o zgodnjih

stopnjah razvoja šolstva na Slovenskem, navedena so mesta, v katera so hodili v gimnazije in liceje, in beseda teče tudi o tem, da po znanje od doma zlasti manj premožni niso odhajali le v šole, temveč tudi v uk – v vajeništvo, v raznovrstne tečaje ... Kar vizualizira mozaik ustreznih fotografij in spričeval. Kot papirnata materializacija enega vrhov izobraževalnih stremeljenj tistih, ki so zaradi znanja odhajali od doma v nekoč sanjani Dunaj, pa obiskovalca na istem mestu preseneti v vitrini razstavljeni originalne diplome doktorja prava, sodnika Ivana Močnika, pridobljene na Dunajski univerzi v začetku 20. stoletja.

Vsebinski izsek o odhajanjih z doma, »čez meje domačega kraja«, vsi skupaj zapustimo s Prešernom, ki ga dojamemo kot zgovoren, v določenem zgodovinskem obdobju celo simbolni primer slovenskih poti do znanja: iz domače gorenjske Vrbe najprej v osnovno šolo oziroma *trivialko* v dolensko Ribnico ter potem naprej – vse do Dunaja. In v spominu nam nehote, a globoko vsajeni, zazvenijo poetovi stih:

»O Vrba! Srečna, draga vas domača, / kjer hiša mojega stoji očeta; / de b'uka žeja me iz tvoja sveta / speljala ne bila ...«

Mozaična vizualizacija druge stranske poti – odhajanj zavoljo znanja; prav tako univerzalnega motiva, ki ga na uvodnem panoju simbolno sporoča fotografija kitajskih otrok, zamišljeno sedečih v šolskih klopeh (foto M. Habič).

Posebno vizualizacijo odsevov odhajanj ponujajo zgovorni grafiti na prehodu v naslednje razstavno poglavje (foto J. Žagar).

Izbrana literatura

BAŠ, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

BERTE-LANGEREAU, Philippe: *Les voituriers du Morvan*. Lormes: Association Nourrices du Morvan, 1999.

BOGATAJ, Janez: Zgodovinska zavest in geografsko obzorje. V: *Nesnovna kulturna dediščina*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine, 2005. Str. 195–197.

CIPERLE, Jože, VOVKO, Andrej: *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja: katalog stalne razstave 1: (do 1848)*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1988.

EIRAS ROEL, Antonio (ur.): *Long Distance Migrations (1500–1900): 17. Congreso Internacional de Ciencias Historicas (Madrid, 26 et 30 août 1990)*. Paris: Commission Internationale de Démographie Historique, 1990.

FENTON, Alexander, LEITCH, Roger: Itinerant Traders in Scotland. *Review of Scottish Culture* 22, 2010, str. 18–34.

FERIGO, Giorgio (ur.), FORNASIN, Alessio (ur.): *Cramars: Atti del convegno internazionale di studi Cramars, Emigrazione, mobilità, mestieri ambulanti dalla Carnia in Età Moderna (Tolmezzo, 8–10 novembre 1996)*. Udine: Accademia di Scienze Lettere e Arti di Udine, Coordinamento dei Circoli Culturali della Carnia, Museo Carnico delle Arti Popolari »M. Gortani« di Tolmezzo, 1997.

GRAFENAUER, Bogo, BRAS, Ljudmila: Krošnjarstvo. V: *Enciklopedija Slovenije* 6. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992. Str. 40–41.

GUŠTIN, Vesna: Tema je še bila, ko je zjutraj petelin budil. V: *Življenjski utrip Repentabra skozi čas = Monrupino attraverso i secoli*. Repentabor = Monrupino: KD-AC Kraški dom, 2006.

KALAN, Mira [et al.]: *Škofja Loka, Čas pasijona*. Škofja Loka: Loški muzej, 2006.

KIDRIČ, France: *Prešeren 1800–1838: življenje pesnika in pesmi*. Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1938.

LEDINEK, Špela, ROGELJA, Nataša: *Potepanja po poteh Šavrinke Marije*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2000.

MADOTTO, Aldo: Pagine di Storia Resoconti di Vita Resiana. V: *Potujoči brusači iz Rezije = Gli arrotini ambulanti di Resia: [zhibanka ob razstavi]*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2005.

MEDVEŠ, Zdenko: Šolstvo. V: *Enciklopedija Slovenije* 13. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999. Str. 85–88.

MRKUN, Anton: *Etnografija velikolaškega okraja 1, Kmetijstvo*. Videm–Dobrepolje, Knjižnica »Etnografija velikolaškega okraja«, 1943.

OKOLIŠ, Stane: *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja: katalog stalne razstave 2: (od 1848 do 1918)*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1999.

RAVNIK, Mojca: *Galjevica*. Ljubljana: Znanstveni inštitut FF, Partizanska knjiga, 1981.

REPINC, Martina: *Mlekarice iz tržaške okolice = Le donne del latte dei dintorni di Trieste*. Trst: Slovensko kulturno društvo Tabor – Opčine; Odsek za etnologijo pri Narodni in študijski knjižnici, 2000.

SKETELJ, Polona: Sezonsko delo. V: *Enciklopedija Slovenije* 11. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997. Str. 62.

ŠEGA, Polona: *Slovenski kostanjarji na Dunaju: prebivalci nekdanjega velikolaškega okraja kot kostanjarji v cesarskem mestu*. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1997.

ŠMITEK, Zmago: Hrvatarji. V: *Enciklopedija Slovenije* 4. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990. Str. 55.

ŠTREKELJ, Karel: *Slovenske narodne pesmi* 4. Ljubljana: Slovenska matica, 1908–1923.

ŠTRUKELJ, Pavla: Pranje perila v okolici Ljubljane. *Slovenski etnograf* 11, 1958, str. 131–154.

ŠTRUKELJ, Pavla: *Romi na Slovenskem*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1980.

ŽIDOV, Nena: *Ljubljanski živilski trg: odsev prostora in časa (1929–1940)*. Ljubljana: Viharnik, 1994.

Moj narod — moja država

Andrej Dular

Kako občutim državo, ki ji pripadam?
Kateri narod čutim kot svoj narod?

Pogled v razstavnih prostorih – razgibani panoji in steklena stena osrednje scene *Družbena piramida in oblast*. Prostorsko-arhitekturna zasnova razstave sledi konceptualno vsebinski strukturi poglavja *Moj narod – moja država*, in sicer tako, da posamezne teme in sklope poudarja in razlaga ter jih hkrati povezuje v vsebinsko likovno celoto. Osvetljenost prostora simbolno odraža vsebinsko poanto celotnega poglavja (foto A. Dular).

Foto na prejšnji strani B. Zupančič.

Koncept razstavnega poglavja *Moj narod – moja država* sledi osnovni razstavni ideji – umeščanju človeka v prostorske (*Država in njen prostor*) in družbene (*Država in njeni ljudje*) okvire etnične, narodne, nacionalne skupnosti – države. Razstavno poglavje o narodu in državi temelji na podmeni, da je današnji svet urejen v eno- ali večnacionalnih državnih skupnostih, katerih temelj je človek posameznik. Človek je vpet v tako veliki skupnosti, kot sta narod in država. Ker pa se je država v zgodovini bolj ali manj povezovala s Cerkvijo kot institucijo duhovne in politične moči, je ta skupnost poleg etnične, narodnostne in državljske identitete določala tudi človekovo duhovno, versko istovetnost.

Človekovo umišljeno popotovanje in umeščanje od domačega ognjišča v neznani širni svet, od lokalne družinske k planetarni človeški skupnosti, se v tem delu razstave osredotoči na prikaz človeku še znanega prostorskega in socialnega okolja, ki ga prepozna kot svojo domovino in skupnost, pripadajočo njegovemu lastnemu etničnemu, narodnemu in nacionalnemu istovetenju. To prepoznavanje je rezultat sistematičnega vzgojnega in izobraževalnega procesa, v katerem se človekova lastna identiteta izoblikuje v odnosu do drugih enakih ali podobnih etničnih, narodnih in nacionalnih skupnosti. Državljanstvo, nacionalnost in svetovnonazorska, religiozna opredeljenost sodijo med elemente človekove najširše identitete. Razdelek razstavne zgodbe *Moj narod – moja država* jih prikazuje skozi različne vsebinske, simbolne in muzeografske interpretacije, in to z namenom, da bi v obiskovalcu prebudile tovrstno zavedanje in tudi kritičen odnos do lastnih identitet in prav tako premišljevanja o podobnih istovetnostih drugih, tujih posameznikov in skupnosti.

Osnovni ideji umeščanja človeka v prostorske in družbene razsežnosti se podreja tudi prostorsko-arhitekturna zasnova razstave, ki temelji na panojski, vitrinski in scenski postavitvi tekstovnega, slikovnega, predmetnega in avdio gradiva. Na valovito razgibanih panojih, ki s svojo pojavnostjo asociirajo na mehko razgibanost, pestrost in spremen-

ljivost življenjske stvarnosti, je tako najprej predstavljena v različnih časovnih obdobjih spreminjajoča se **geografsko-politična podoba države** (*Država in njen prostor*), nato **človek posameznik** (*Pod budnim očesom oblasti*) in na koncu **ljudje kot narodna in nacionalna skupnost** (*Država in njeni ljudje*). Nasproti valovitim panojem je v stekleni vitrini osrednjega dela razstavnega prostora umeščena **simbolna scena**, ki s kvadratno in piramidno obliko elementov ponazarja **družbeno strukturo in togost, zaprtost** (nedostopnost) **oblasti** (*Družbena piramida in oblast*).

Posebnost razstavnega poglavja je tudi svetlobna osvetljenost prostora, ki je obarvan modro. Hlad modrine naj bi simbolno ponazarjal racionalno in po zakonih urejeno državo in njeno skupnost; modro obarvani panoji pa naj bi dajali težo tudi temi posebnega pomena – posameznik kot temelj sleherne človeške družbe in njenih procesov. Razstavno poglavje sicer nima avdiovizualnih vsebin, so pa obiskovalcu na voljo izbirni zvočni posnetki himen držav, ki so v zadnjih sto letih obstajale na slovenskem ozemlju, in slovenskih ponarodelih ljudskih in umetnih narodnih pesmi. Prve naj bi v obiskovalcu ob poslušanju himne lastne države vzbujale čustven občutek državljskega ponosa in ob lastni zgodovinski izkušnji lahko tudi nostalgijo po preteklosti. Druge – občutek ponosa pripadnosti narodni, jezikovni skupnosti.

Med vsebinsko oblikovalsko rdečo nit celotne razstave sodijo tudi panojske podlage. Te so naplastene s fotografijami ali risbami, ki poudarjajo vsebinsko poanto posamezne teme (npr.: pri uvodu v razstavno poglavje *Moj narod – moja država* – karikatura Slovenije v podobi kokoši; pri temi *Iz vasi v mesto* – fotografija mesta (Ljubljane); pri temi *Država se spreminja* – reliefna podoba prostora Slovenije; pri temi *Pod budnim očesom oblasti* – podobe »nešteti« obrazov – posameznikov; pri temi *Zavest o pripadnosti* – zapisi o narodih in njihovih jezikih; pri temi *Sim-*

Posamezne panojske segmente razstavnega poglavja *Moj narod – moja država* sestavljajo po trije panoji s slikovnimi podlagami, na kvadratnih ploščicah aplicirano pisno in slikovno gradivo, vitrine s predmeti in v dveh primerih tastaturi za izbiranje avdio posnetkov (vsebin) (foto A. Dular).

boli skupnega – fotografija kraja (Bled) z narodnimi nošami v ospredju; pri temi *Kritični pogled na oblast in narod* – risba kralja na prestolu).

Ko muzejski obiskovalec zapušča razstavni prostor *Čez meje domačega praga – moja odhajanja*, vstopa v prostor razstavnega poglavja *Moj narod – moja država* skupaj s panojsko silueto prihajajočega človeka. Silueto imaginarnega prišleka, čigar pot je usmerjena iz ruralnega v urbano, iz vasi v mesto, v katerem si obeta zaslužek, izobrazbo in boljše življenje.

Država in njen prostor

Iz vasi v mesto

Prehajanje ljudi s podeželja v mesta je bila posledica podeželjske prenaseljenosti in prezadolženosti kmetij po zemljiški odvezi. Ljudje iz ruralnih okolij pa so v mestih iskali možnosti za preživetje zlasti ob naravnih nesrečah, kot so bile suše, rastlinske in živalske bolezni. V 19. stoletju je na Slovenskem ljudi s podeželja v mesta vse bolj privabljala tudi razvijajoča se industrija. Poleg izseljevanja v tujino so bila mesta kraji, kjer se je višek podeželskega prebivalstva povečini zaposloval kot pomožna delovna sila in kot delavci v obrti in industriji. Le majhen delež kmečkega prebivalstva se je v mestih tudi šolal. Oglasi v slovenskem dnevnem časopisju iz prve polovice 20. stoletja, ki so nanizani na panoju, izpričujejo potrebe mest po delovni sili iz ruralnih okolij in hkrati ponazarjajo različne preživetvene možnosti, ki jih mesta priseljencem nudijo.

Socialno raznoliko strukturo mestnih prebivalcev in priseljencev simbolno ponazarjajo vsakodnevna in praznja pokrivala v prvi razstavni vitrini *Izrazi raznolike družbene strukture v mestih*. Različna pokrivala, kot so gosposki cilinder in kmečki pražnji klobuk, ženski meščanski klobuk in pražnja kmečka ruta, nakazujejo stanovske statuse njihovih uporabnikov in splošno navado, da je kmečki človek na pot v mesto oblekel boljša, praznična oblačila. Med vzroke za priseljevanje v mesta sodi tudi želja po izobraževanju. To je v vitrini ponazorjeno s kopijo učne pogodbe med mestnim čevljarским mojstrom in vaškim vajencem iz leta

Pogled v prvo razstavno vitrino *Izrazi raznolike družbene strukture v mestih*. Vzroki za priseljevanje ljudi v mesta in raznolika družbena struktura prebivalstva v njih so simbolno ponazorjeni z učno pogodbo med vaškim vajencem in mestnim učnim mojstrom ter ženskimi in moškimi pokrivali meščanov in podeželjskih priseljencev (foto J. Žagar).

Mesta so centri gospodarske in politične moči, izobraževalna središča in »talilni lonci« najrazličnejših identitet. Njihovo vlogo in pomen v nekaterih časovnih obdobjih ponazarjamo s kolažem fotografij slovenskih mest in državnih prestolnic.

1933. Različne poklicne profile v mestih ponazarjajo na pano aplicirane fotografije prepoznavnih predstavnikov nekaterih obrtnih dejavnosti, kot so čevljar, vodovodni instalater, tapetnik, dimnikar, in fotografije poslov, rudarjev, tovarniških delavcev ter fotografije rudnika in tovarn.

A mesta niso le prostori preživetja, so hkrati tudi talilni lonci in ustvarjalci novih socialnih, poklicnih in drugih identitet. Podeželske prišleke so meščani sprejemali kot drugačne, kot tujce, ki pa so sčasoma le

sprejeli mestno, povečini delavsko identiteto. Poseben status imajo povsod po svetu mesta – prestolnice, ki so centri politične, gospodarske, družbene, verske moči države in nacionalne skupnosti. Prostorske razsežnosti države so zato na razstavi prikazane s kvadratno fotografijo, ki jo sestavljajo mrežasto razporejene manjše fotografije slovenskih mest, umeščene na svetlejšo silhueto današnje Slovenije. To so skozi različna časovna obdobja obvladovale prestolnice večnacionalnih držav – Dunaj, Beograd in Ljubljana, ki prevladujejo nad ostalimi fotografijami.

Država se spreminja

Država je definirana kot najširša družbenopolitična skupnost prebivalstva z lastnim območjem, vladavino, ustavo, zakoni, davčnimi pravili, varnostnimi in obrambnimi silami, ki to skupnost vodijo in upravljajo. Človek jo prepozna in doživlja skozi procese socializacije in aktivnega vključevanja v vsakdanje življenje. Spoznava jo skozi izobraževanje, izvrševanje pravnih norm, vključevanje v njeno družbeno in politično organiziranost, skozi državne simbole. Današnji svet, ki temelji na tako organiziranih eno- ali večnacionalnih državnih skupnostih, ponazarjamo na primer s sliko krogle, na kateri so upodobljene zastave različnih držav, s fotografijami narodnih simbolov, kot so znamenitosti (na primer Triglav, Kitajski zid), političnih osebnosti (na primer Mahatma Gandhi), prepoznavnih kulturnih znamenitosti (na primer Kip svobode v Združenih državah Amerike in Eifflov stolp v Franciji). Ob naših (slovenskih) posebnostih namenoma prikazujemo tudi primere znamenitosti iz drugih držav, saj vse države po svetu uporabljajo za svojo identifikacijo enakovrstne načine in »zapovedane« simbole. Z njimi smo si enaki in hkrati prepoznani kot različni. Zato tudi države, ki so nastajale na prostoru današnje Slovenije, prikazujemo s splošno prepoznavnimi časovno spreminjajočimi se državnimi simboli. V štirih vertikalnih nizih se na panoju zvrstijo državni simboli – zemljevid državnega ozemlja, državni grb, podoba vladarja, zastava, in temeljni podatki o štirih državnih entitetah. Poleg tega ima obiskovalec razstave možnost z izbiro tipke na panoju poslušati posnetke štirih državnih himen. Kakor se skozi čas spreminjajo meje in družbenopolitični ter verski sistemi držav, tako se spreminjajo tudi državni simboli in uradne identitete njenih prebivalcev. Slovenci so v zadnjih sto letih živeli v različnih državnih tvorbah in so jim zato bila v posameznih časovnih obdobjih pripisana tudi različna državljanstva.

V vitrini *Država skozi simbolno govorico predmetov* so prikazani državni simboli, aplicirani na najrazličnejše predmete, ki jih ljudje uporabljajo ali se z njimi srečujejo v vsakdanjem življenju, na primer denar, znamke, kolki, boni za bencin, štampiljke državnih organov, zastava, izvod uradnega lista, zemljevid, hišne tablice, izvesek – državni monopol za prodajo tobaka, avtomobilske oznake države, knjige o družbenopolitičnem

Državo dojemamo skozi njene simbole, kot so zastava, grb in himna, in tudi skozi njeno družbenopolitično ureditev in ozemeljsko celovitost. Država se skozi čas spreminja, s tem pa se spreminjajo tudi statusi njenih državljanov. Slovenci smo v zadnjih sto letih živeli v več državnih skupnostih, dokler si nismo leta 1991 ustvarili lastne države (foto A. Dular).

sistemu države, ustava, obvestila državnih organov o volitvah in referendumih. Fotografije na panojih dodatno prikazujejo šolske učilnice, okrašene z državnimi in verskimi simboli, uradne listine in dokumente pa tudi različne prireditve – manifestacije, na katerih so poudarjeno izpostavljeni državni simboli. Z obeleževanjem različnih zgodovinskih, kulturnih, športnih ter drugih državotvornih dogodkov in različnih verskih manifestacij se v ljudeh vzbuja in krepi zavest skupne državne in religiozne pripadnosti. Vsi ti predmeti in slikovno gradivo, ki so iz različnih časovnih obdobj, pričajo, kako močno je človekov vsakdanjik prežet z identitetami družbenopolitičnih skupnosti, saj se z njimi srečuje tako rekoč na vsakem koraku. Nadalje so simboli države v svetu prepoznavne naravne, kulturne znamenitosti ali »svetovna čudesa« ter ljudje – državni voditelji. Spremembe državne entitete ponazarjamo v vitrini *Isti kraj – različne države* tudi s pogledom »od zunaj« – z vidika zunanega opazovalca, konkretno slovenskega izseljenca v Ameriko, ki je s pismi, poslanih v treh različnih časovnih obdobjih, sorodniku v domači kraj pri Litiji pošiljal svoja sporočila. Tri pisemske ovojnice, naslovljene na istega

Država skozi simbolno govorico: pogled v vitrino (foto J. Žagar).

Vitrina *Isti kraj – različne države*. Spreminjanje državne identitete lahko opazujemo tudi »od zunaj«, s strani drugih držav oziroma državljanov. Pisemske ovojnice v vitrini, naslovljene med letoma 1912 in 1928 v Koške Poljane pri Litiji, nam sporočajo o preobrazbi države in tudi naslovnikovega državljanstva (foto A. Dular).

naslovnika, in četrta pisemska ovojnica, ki je ponazorilo, nazorno prikazujejo identitetno spremembo držav na istem kraju.

Pod budnim očesom oblasti

Muzejskemu obiskovalcu nato pritegne pozornost zožan prehod med razstavnimi panoji in osrednjo sceno *Družbena piramida in oblast*. To je osrednji, izpostavljen prostor razstavnega poglavja Moj narod – moja država, točka, v katero se med dve temeljni vsebini – *Država in njen prostor* ter *Država in njeni ljudje* – umešča posameznik, tudi namišljeni obiskovalec razstave, ki ga želi razstavna vsebina nagovoriti do te mere, da bi tudi sam začutil vpetost in povezanost z najširšo družbenopolitično skupnostjo – državo.

O interakcijah med državljanom in državo torej govori osrednji del vsebinskega poglavja o državi in njenem prostoru *Pod budnim očesom oblasti*, ki ga sestavljajo modrobarvni panoji in nasproti njih v stekleni vitrini postavljena osrednja scenska postavitev. Država s svojimi institucijami oblasti vzpostavlja razmerja med državo in njenimi prebivalci in jim določa različne družbene statuse in vloge. Tako se je človek prisiljen prilagajati družbenim normam in pravilom različnih institucij in organizacij, v katere je vključen. Človekove vloge v življenju ponazarjajo v vitrini *Mnogotere podobe posameznika v očeh države* predstavljeni različni osebni dokumenti in listine, ki jih posamezniku v različnih obdobjih njegovega življenja dodeljuje država (rojstni, krstni list, domovinski list, osebna izkaznica, potni list, zdravstvena knjižica, vojaška knjižica, voziško dovoljenje, posestni list, dekret, izkaznice društev in organizacij, vabila na volitve, vabila na zapuščinske obravnave, plačni poziv, sodba v imenu ljudstva, vabilo k zapuščinski obravnavi, odlikovanja in priznanja posvetne in cerkvene oblasti itd.). S temi dokumenti ljudje tudi formalno potrjujejo sebi in izkazujejo drugim, da so državljani, volilci, člani društev in organizacij itd. S panjsko končnico, na kateri je upodobljen prizor iz urada, je prikazano ljudsko humorno doživetje delovanja državnega aparata in oblasti, torej opozorilo na recipročen pogled posameznika oziroma ljudi na državo.

Osrednji pano *Pod budnim očesom oblasti*. Državljan – posameznik z udeležbo na zborovanjih, demonstracijah, s podpisovanjem peticij, udeležbo na volitvah itd. recipročno vpliva na delovanje države in jo na ta način poizkuša spremeniti in prilagoditi svojim življenjskim zahtevam in potrebam. V zrcalih

Odnos med državo in posameznikom ni enosmeren, saj prek volitev, referendumov, protestov, peticij in drugega tudi posamezniki ali skupina državljanov vplivajo na oblikovanje države in njenih ustanov. To je ponazorjeno s fotografijami in simbolnimi slikami različnih demonstracij, zborovanj, na primer v podporo državljanom, izbranim iz registra državljanov, za enakopravnost državljanov, za pravice mladih, v podporo političnim strankam, in peticij, na primer zoper cenzuro in politične pritiske na medije.

se človek prepozna kot posameznik, ki mu država dodeljuje različne osebne in družbene identitete. V odsevu osrednje scene za njegovim hrptom doživi občutek nadzorovanosti s strani državnih in cerkvenih oblastnih institucij (foto A. Dular).

Na zožanem prehodu muzejski obiskovalec uzre v ploščicah zrcala razstavnega panoja tudi lastno podobo, ob njej pa še predmete osrednje scene za njegovim hrptom. V tej slikovni simbiozi prepozna simbolne attribute posvetne in cerkvene oblasti. Kot posameznik, državljan spo-

Mnogotere podobe posameznika v očeh države: pogled v vitrino (foto J. Žagar).

zna, da je nenehno pod nadzorom, zaščiteno in vodstvom države ter njenih posvetnih in cerkvenih oblastnih struktur, ki so velikokrat zelo oddaljene od njega samega in ljudi. To podobo dopolnjujejo na razstavnem panoju aplicirane izpraznjene rubrike iz osebne izkaznice, v katere lahko obiskovalec v mislih umesti svoje osebne podatke in se s tem identificira. In tu je še risba marionete, simbolna podoba človeka državljana, ki jo z nevidnimi nitmi premikajo in usmerjajo skozi življenje državni in cerkveni uradniki. Tako obiskovalec razstave spozna, da je nosilec številnih družbenih vlog, ki mu jih v življenju dodeljuje država, in da je njegova družbena podoba v vsakdanjem svetu sestavljena. Podobno kot je iz majhnih slik sestavljena vizualna podoba njegovega telesa, ki jo vidi v številnih zrcalnih ploščicah na razstavnem panoju.

Podoba v zrcalu naj bi spodbudila obiskovalca, da se obrne k vsebini osrednje scene. Ta je zamišljena tako, da s simbolnimi elementi in hkrati predmeti iz različnih časovnih obdobij ponazarja univerzalnost in »večnost« posvetne in duhovne (cerkvene) oblasti. Prikazana so oblačila predstavnikov institucij – **frak s cilindrom** in **talari z biretom**, ki sta jima kot ambientalno ozadje dodani fotografiji knjižnih polic z državnimi zakoniki in cerkveno literaturo, ki ponazarjata ideološko indoktrinaci-

jo obeh sistemov. V prostor osrednje scene je postavljena iz kvadratne železne mreže narejena **miza/menza**, na kateri so izvodi uradnih listov, štipiljke in liturgične knjige – brevirji. Ob mizi je **pre stol z visokim naslonjalom**, prav tako narejen iz kvadratne železne mreže. Oboje predstavlja simbol uradništva oziroma predstavnike oblasti in družbene moči. Miza in stol sta hkrati ponazorila strukturo družbe – pri kateri velikost mreže ponazarja družbeno strukturo nižjih državnih/cer-

kvenih organov in oblasti, večja mreža pa družbeno strukturo višjih državnih/cerkvenih organov in oblasti. Piramidalna oblika naslonjala prestola simbolno ponazarja vzpenjanje posameznika po družbeni lestvici, ki jo ponazarjajo vzpenjajoče se stilizirane **žične človeške figurice**. Celotna scena je obdana z nakazano piramidalno formo – od najnižjih stopničk pri dnu do vrha pozlačene piramide, ki je ponazorilo oblasti in družbe od njene najnižje do najvišje stopnje. Oblast kot univerzalen pojem družbene moči želimo ponazoriti z **bronastim kipcem** beninskega plemenskega poglavarja. Steklo, s katerim je obdana scen-ska postavitev, predstavlja nedostopnost, nedotakljivost, vzvišenost in tudi odtujenost oblasti od posameznika in skupnosti. Fotografije na stranskih steklenih ploščah osrednje scene prikazujejo najbolj znane arhitekturne simbole posvetne in cerkvene oblasti v svetu in pri nas – zgradbe parlamentov in sakralnih objektov.

Muzejski obiskovalec se zdaj lahko usmeri v drugi del razstavne zgodbe, ki postavlja v ospredje človeka, ljudi, skupnost in z njimi povezane etnične, jezikovne, narodne, nacionalne identitete.

Država in njeni ljudje

Zavest o pripadnosti

Državo in njene ljudi prikazujemo skozi človekovo zavest o njegovi etnični, narodni in nacionalni pripadnosti, ki sta se do današnjih pojavnih oblik izoblikovali skozi določena daljša časovna obdobja. Podoba o lastnem statusu in pripadnosti si človek izoblikuje šele v odnosu do drugih ljudi. Tako je podlaga nacionalne identitete človekovo osebno spoznanje in zavedanje o etničnem in narodnem poreklu. Če je etnija skupnost ljudi na določenem ozemlju, ki govorijo isti jezik, je za narod značilna izoblikovana zavest o skupnem zgodovinskem in kulturnem razvoju in tudi o vzajemnih političnih težnjah te skupnosti. Med elemente skupne etnične in narodne pripadnosti sodi tudi religiozna (verska) identiteta. Narodna zavest prehaja v zavest o naciji z uresničitvijo lastne nacionalne države.

Med najpomembnejšimi kohezivnimi elementi narodne zavesti je zavest o skupnem jeziku, kar simbolično ponazarjamo z uvodno fotografijo deklice z obarvanim jezikom. Slovenščina je indoevropski jezik, ki ga uvrščamo v južno vejo slovanskih jezikov, kar prikazujemo s fotogra-

Pogled na razstavne panoje poglavja *Zavest o pripadnosti*. Zavest o skupnem jeziku je eden najpomembnejših kohezivnih elementov narodne zavesti. To zavest utrjujejo jezikovno spomeniki, literarna dela, jezikovni priročniki, časopisje kakor tudi sodobni komunikacijski mediji (foto A. Dular).

Osrednja scena *Družbena piramida in oblast*. Z izpostavljanjem simbolnih pomenov razstavljenih predmetov, fotografij, geometrijskih likov, oblik in različnih materialov nam osrednja scena v stekleni vitrini ponazarja univerzalne oblastne in družbene strukture državne skupnosti in odnos njihovih nosilcev do državljana – posameznika (foto A. Dular).

fijo zemljevida razprostranjenosti slovanskih jezikov v južni in vzhodni Evropi. Pri oblikovanju slovenske narodne in nacionalne zavesti so imeli veliko vlogo razsvetljeni in izobraženi posamezniki in institucije, ki so se zavedali pomena narodno prebudnega dela v prelomnih obdobjih narodove zgodovine. Fotografije na panoju prikazujejo jezikovne gradnike od najstarejših v slovenskem jeziku pisanih Brižinskih spomenikov s konca 10. stoletja, prvih slovenskih tiskanih besed na nemškem plakatu leta 1515, prvih slovenskih knjig (na primer Trubarjev Abecednik, Dalmatinov slovenski prevod Biblije) do množičnega pojava časnikarstva (npr. Kmetijske in rokodelske novice), razcveta literature in pojava novih elektronskih medijev, ki širijo slovensko besedo. S fotografijami so predstavljene tudi nekatere ključne osebe, tvorci jezikovnih spomenikov (Trubar, Prešeren, Bleiweis, Jurčič). Jezikovno zavest je dvigovalo in pospeševalo šolsko in izvenšolsko izobraževanje ter širjenje poučnih, leposlovnih in razvedrilnih mohorjanskih knjig. Pomembno skrb za jezikovno zavest v sodobnosti prevzemajo tudi raziskovalne in izobraževalne institucije, ki skrbijo za izdajanje ustreznih jezikovnih revij in publikacij (npr. slovenski pravopis, slovar slovenskega knjižnega

Fotografija poštnih pošiljk (sporočil) – eden od načinov človekovega jezikovnega izražanja. Jezik sodi med najpomembnejše simbole etnične in narodne identitete, saj je temeljno komunikacijsko sredstvo. Je tudi uradni jezik državne skupnosti, zato ga država ščiti in zakonsko varuje (foto A. Dular).

jezika), in različna društva ter organizacije, ki s svojim delovanjem spodbujajo jezikovno zavest posameznika in skupnosti.

Večinsko prebivalstvo je svojo jezikovno pripadnost in zavest praktično utrjevalo z uporabo jezika v različnih oblikah vsakdanje konverzacije in v raznolikih zvrsteh človekove ustvarjalnosti in umetnosti, kakršne nam predstavljajo fotografije na panoju – rokopisna pesmarica, rokopisni zvezek kuhinjskih receptov, pisma in dopisnice, napisi na lectovih srcih, napis na nagrobnem križu, stenske parole, javna obvestila in – predmeti z napisi v vitrini *Jezik – izražanje in pripadnost*: panjska končnica, na kateri ljudski umetnik narisan pripoved podkrepi z besedilom, pirh z monogramom IHS, pirha s pozdravnim in ljubezenskim izrekom, lectova srca z verzi na lističu, vrča za vino z besedilom napitnice, pesmarica, knjige Mohorjeve družbe, šolske knjige in šolski zvezki.

Fotografija lectovih src s pisnim sporočilom in tiskarske pole z natisnjenimi verzi. V svoji govorni in pisni (gرافیčni) obliki je jezik odraz človekovega materialnega in duhovnega sveta in tudi sredstvo likovnega, umetniškega izraza (foto A. Dular).

Jezik – izražanje in pripadnost: pogled v vitrino (foto J. Žagar).

Simboli skupnega

Zavest o pripadnosti se oblikuje tudi skozi privzgojene predstave o značilnostih lastnega naroda. Narodni simboli, ki jih prepoznavamo kot temelje narodne identitete, torej simbole skupnega, so vzeti iz narodne zgodovine, mitologije, kulture, gospodarstva, geografskih in drugih značilnosti prostora. So torej izbor in nova interpretacija njihovih pomenov. Med prepoznavne simbole skupnega spadajo tudi pomembni posamezniki. Zato simboli te vrste nenehno nastajajo in tudi tonejo v pozabo in torej niso v vseh časovnih obdobjih enako pomembni. Fotografije na panoju prikazujejo nekatere simbole, ki jih ljudje prepoznavajo in sprejemamo kot simbole skupnega, narodnega: naravne znamenitosti, kot so gorski vrhovi (Triglav), reke (Soča), jezera (Blejsko, Bohinjsko), jame (Postojnska), morje, flora (nagelj) in favna (proteus, lipicanec), arhitekturne posebnosti (kozolec), prepoznavni turistični kraji (Bled), folklor (narodne noše, harmonika), kulinarika (kranjska klobasa, potica), zgodovinske osebnosti in prepoznavni sodobniki kot na primer športniki, politiki, znanstveniki, kulturni delavci, umetniki itd. V razstavni vitrini *Konstrukti in raba »našega«, ki naj nas loči od Drugih* so prikazani predmeti, ki asociirajo oziroma predstavljajo simbole narodne in domovinske pripadnosti (turistični spominki, označeni kot narodni spominki, igralne karte z motivi turističnih in naravnih lepote in znamenitosti, suha roba kot izraz domačijske pristnosti in

izvirnosti narodnega duha, »ponarodele pijače« in renomirani izdelki domačih blagovnih znamk). Simbol narodnega ponosa in skupnosti je tudi ljudska in ponarodela glasbena ustvarjalnost (obiskovalec lahko avdio posnetke štirih ponarodelih pesmi poljubno izbira). Tovrstni simboli skupnega, narodnega, ki imajo poseben simbolni pomen in moč, lahko ob (političnem) konsenzu postanejo državni simboli (na primer ponarodela Prešernova pesem Zdravljica, natečaji za oblikovanje nacionalnih simbolov: grba, zastave, denarja). Na drugi strani so narodni simboli mnogokrat predmet folklorizacije, ki se manifestira ob različnih dogodkih gospodarskega, političnega in kulturnega značaja, predvsem iz promocijskih in komercialnih namenov (aplikacija narodnih simbolov na okrasne in spominske predmete). Tovrstni simboli so uporabljeni kot medij za prepoznavnost Slovenije na meddržavnem nivoju, torej Nas nasproti Drugim.

Simboli skupnega narodnega in nacionalnega so še predmeti, ki razkrivajo narodovo preteklost in državno integriteto – predstavnike oblasti in voditelje držav. Z njimi želimo pokazati, kako ljudje vidijo (idealizirajo) državo oziroma narodno ozemlje (npr. Kozlerjev zemljevid), se identificirajo z državo, ki ji pripadajo (težnja po samostojnosti in avtonomnosti – majniška deklaracija), in na katere predmete vsakdanje uporabe jih aplicirajo (aplikacija državnih simbolov na predmetih vsakdanje rabe, kot so na primer skrinje, stenski prtiči). S tem ljudje dokazujejo svoj odnos do državne skupnosti, ki jo reprezentirajo ti simboli, upodobljeni na predmetih v vitrini *Identiteta skozi predmete vsakdanje rabe* – panjska končnica s heraldičnim cesarskim orlom, steklenica za pijačo Maršal in upodobitvijo Josipa Broza Tita, model za pecivo z motivom grba Republike Slovenije, vrč za vino s heraldičnim cesarskim orlom, pirh z napisom Živela Jugoslavija, nakit, narejen iz kovanca srebrnika, stenski prtiček z monarhovim motivom, spominska značka – grb SFR Jugoslavije, zastavica države Slovenije za okras peciva, gramofonska plošča z domoljubnimi pesmimi itd. Gre torej za deklarativni izraz pripadnosti in utrjevanja državne in nacionalne identitete.

Obiskovalec razstave se zdaj lahko usmeri v zadnji del razstavne zgodbe o državi in njenih ljudeh, ki sicer ni tako obsežen, mu pa ponuja v razmislek drugačen in v nekem smislu tudi heretičen pogled na predhodno vsebino. Pogled, ki ga nobena država in oblast ne čišla pri svojih

Pogled na razstavne panoje poglavja *Simboli skupnega*. Zavest o pripadnosti se oblikuje skozi simbole skupnega, ki so vzeti iz narodne zgodovine, kulture, naravnih značilnosti in jim je pripisan narodni pomen. Nekateri taki simboli postanejo tudi državni simboli (foto A. Dular).

Narodni simboli so velikokrat predmet folklorizacije in komercializacije, pa tudi odraz posebnega odnosa do vsakokratne državne skupnosti. Aplicirani so na primer na različne prodajne artikle in predmete kot so prikazani v vitrini *Identiteta skozi predmete vsakdanje rabe* (foto A. Dular).

podanikih, to je:

Kritični pogledi na oblast in narod

Vsebina je namenjena kritičnemu pretresu človekovih pogledov na lastno državo, oblast in tudi na pojmovanje lastnega naroda in predstavnikov drugih narodov, ki živijo pri nas. Pri tem gre za poglede znanih ljudi, na primer literatov, kritikov, likovnih umetnikov, objavljene v satiričnih listih (na primer Brencelj, Pavliha), literarnih delih (Butalci), političnem in kulturnem časopisu (Diareja); in anonimnežev, ki s pomočjo grafitov in »zidnih« parol izražajo svoj pozitiven ali negativen in tudi humorno-sarkastičen odnos do lastne države, oblasti in naroda, kakor tudi odnos do drugih narodov ter etničnih in nacionalnih entitet, ki so sestavni del večinskega naroda.

Posebna oblika pogleda na oblast, narod in državo so anonimne ali avtorsko zabrisane smešnice (vici), ubesedene v pisni ali govorni podobi. Nastajajo kot kritična ali humorna reakcija na aktualna družbenopolitična dogajanja v lastni državi. Smešnice so najpogosteje tudi odraz idealiziranega, stereotipnega pogleda na pripadnike lastnega naroda v primerjavi s slabšalnimi predstavami o pripadnikih drugih etničnih skupin, narodov ali držav.

Fotografija uličnega grafitu na stavbi v Ljubljani. Človek dojema državo tudi kot institut prisile in zavzema do nje kritično držo, kar se odraža na raznovrstne načine, tudi s pisanjem anonimnih parol (foto A. Dular).

Aktualna politična karikatura Tomaža Lavriča. Kritičen pogled na državo in delovanje oblastnih organov izražajo tudi znani in uveljavljeni literati, likovni umetniki, ki s svojimi umetniškimi deli opozarjajo na družbene anomalije.

Razstavnemu poglavju *Moj narod – moja država* je tudi tukaj dodan pano *Pot Enega*. Literarizirana zgodba posameznika pripoveduje obiskovalcu razstave o človekovem osebnem življenjskem potovanju in njegovem umeščanju v okvire državne entitete. Umešča ga v čas njegovega odraslega obdobja, ko se je začela prva svetovna vojna in je bilo treba v imenu cesarja oditi v boj za obrambo domovine.

Izbrana literatura

BENEDIK, Metod (ur.): *Zgodovina cerkve na Slovenskem*. Celje: Mohorjeva družba, 1991.

BENEDIK, Metod [et. al.]: *Dokumenti slovenstva*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1994.

CVIRN, Janez (ur.): *Slovenska kronika XIX. stoletja: 1884–1899*. Ljubljana: Nova revija, 2003.

CVIRN, Janez (ur.): *Slovenska kronika XIX. stoletja: 1861–1883*. Ljubljana: Nova revija, 2003.

ČELIK, Pavle: *Orožništvo na Kranjskem: 1850–1918*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2005.

FERENC, Mitja (ur.), PETKOVŠEK, Branka (ur.): *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino: zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, 19.–21. oktober 2006*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2008.

GSPAN, Alfonz [et al.]: *Zgodovina slovenskega slovstva 1: do začetkov romantike*. Ljubljana: Slovenska matica, 1956.

JELINČIČ, Zmago: *Katalog bankovcev jugoslovenskih dežel. Del 1, Redne izdaje = Katalog novčanica jugoslovenskih zemalja. Dio 1, Redovna izdanja = Paper money catalogue of Yugoslav countries. Part 1, Regular issues*. Ljubljana: samozaložba, 1988.

JUŽNIČ, Stane: *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1993.

KONTE, Breda (ur.), KRUŠIČ, Marjan (ur.): *Človek in družba: velika ilustrirana enciklopedija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1986.

KRESE, Srečko: *Naprej zastava slave*. Celje: Mohorjeva družba, 1990.

KRLEŽA, Miroslav (ur.): *Enciklopedija Jugoslavije 4*. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1960.

KRLEŽA, Miroslav (ur.): *Enciklopedija Jugoslavije 5*. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1962.

LAVRIČ, Tomaž: *Diareja: 1988–2002*. Ljubljana: Mladina, 2002.

LOGAR, Tine: *Slovenska narečja: besedila*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1975.

MAKAROVIČ, Gorazd: *Ko še nismo bili Slovenci in Slovenke: novoveške etnične identitete pred slovensko narodno zavestjo*. Ljubljana: Društvo Slovenska matica, 2008.

MILČINSKI, Fran: *Butalci*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1949.

NATEK, Karel, NATEK, Marjeta: *Slovenija: geografska, zgodovinska, pravna, politična, ekonomska in kulturna podoba Slovenije: priručnik o značilnostih in delovanju države*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998.

NEČAK, Dušan (ur.): *Avstrija, Jugoslavija, Slovenija. Slovenska narodna identiteta skozi čas: Lipica, 29. maj – 1. junij 1996 = Österreich, Jugoslawien, Slowenien. Die Slowenische nationale Identität im Wandel: Lipica, 29. Mai – 1. Juni 1996*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1997.

PERKO, Drago (ur.), ADAMIČ OROŽEN, Milan (ur.): *Slovenija: pokrajine in njeni ljudje*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998.

SCHULZE, Hagen: *Država in nacija v evropski zgodovini*. Ljubljana: Založba J*cf, 2003.

SIMONIČ, Peter: *Kaj si bo narod mislil?: ritual slovenske državnosti*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009.

ŠVAJNCER, Janez: *Odlikovanja na Slovenskem*. Maribor: Pokrajinski muzej, 1978.

VODOPIVEC, Barbara (ur.): *Slovenska zgodovina v besedi in sliki*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2003.

VODOPIVEC, Peter: *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2006.

Moja ali tuja drugačnost – širni svet

Marko Frelih, Daša Koprivec, Tjaša Zidarič

Kaj me vleče v tuje dežele med druge ljudi? Po čem presojam drugačnost? V čem vidim enakost?

Moja ali tuja drugačnost – širni svet

Uvod

Tjaša Zidarič

Ko se posameznik neposredno srečuje z različnimi kulturnimi okolji velikega sveta, so na preizkušnji njegove lastne družbene in kulturne barve. Sem drugačen jaz ali so drugačni drugi? Presoja drugačnosti je odvisna predvsem od samega opazovalca. Kot tudi odločitev, kaj narediti z drugačnostjo. Jo odkrivati in opazovati, jo spremeniti? Jo sprejeti in sobivati z njo? Jo presojati s stališča lastne kulturne predisponiranosti ali pa jo skušali razumeti kot variacijo univerzalnega? V vsakem primeru se preko srečevanja s tujimi svetovi dopolnjuje posameznikov osebni svet, posredno pa so vplivi lahko mnogo večji.

Pogled v razstavnih prostor
(foto B. Zupančič).

V razstavnem poglavju *Moja ali tuja drugačnost – širni svet* predstavljamo nekatere razloge za začasna ali trajna odhajanja v širni svet, ki so bili prisotni v našem okolju 19. in 20. stoletja: posamezniki so odhajali kot misijonarji, popotniki, raziskovalci, avanturisti ..., posamezno ali v skupinah so odhajali za delom in zaslužkom. Poglavitne značilnosti izbranih selitvenih pojavov predstavljamo s fotografijami, dokumenti, predmeti in posnetki, vsebino pa dodatno pojasnjujemo s spremnimi besedili. V smislu

muzeološke vizualizacije so odhajanja v svet simbolično ponazorjena z morjem na polkrožnem scenskem elementu, ki simbolizira množično izseljevanje prek oceana. Vzdušje tujih svetov nam pričarajo zvoki valovanja in zvočni posnetki iz tujih dežel.

Valovanje predstavlja tudi tlorisna zasnova prostora z zamiki panojske konstrukcije. Ti prikazujejo posameznike skozi njihove motive za odhod v tujino. Obravnavani primeri ilustrirajo temo svetovnih migracij nasploh – etnološko oz. kulturno antropološko tematiko, ki je aktualna tako za preteklost kot tudi za sedanost, tako za Slovenijo kot tudi za druge države po svetu.

Foto na prejšnji strani
B. Zupančič.

Slovenci in Slovenke s(m)o tudi danes vpeti v različne migracijske procese; kot narodne manjšine živijo v zamejstvu ter kot slovenska diaspora v različnih državah po svetu. Med sodobnimi emigracijskimi tokovi iz Slovenije so izrazite delovne migracije mladih, ki v iskanju boljših delovnih mest zapuščajo državo. V sedanosti je intenzivno tudi priseljevanje v Slovenijo, s čimer se preplet identitet nadaljuje tudi v našem prostoru. V Sloveniji so aktivne mnoge etnične skupnosti, migrantske skupnosti in skupine ter institucije, organizacije in civilne iniciative s sorodno usmeritvijo. Današnja globalizacija sicer olajšuje pretok delovne sile in potrošnih dobrin, vendar je do slednjih velikemu delu svetovnega prebivalstva dostop onemogočen. V sedanosti so migracije pogosto povezane s socialno ogroženimi skupinami, kot so nedokumentirani migranti, delavci migranti, begunci ter tematikami, kot so azil, integracija priseljencev v prevladujočo kulturo, migracije povezane z nasilnimi konflikti, trgovina z ljudmi itd.

Z razvojem komunikacij so medkulturni stiki postali del vsakdanjega življenja mnogih prebivalcev sveta, »drugačnost« je postala bližja in bolj domača. V vse bolj globalni in večkulturni družbi je srečevanje z raznovrstnostjo tujih kultur za večino prebivalstva postalo dejstvo. Odhajanja v svet zaradi različnih poklicnih interesov, izobraževanj ali pa gospodarskih, političnih ali vojaških vzrokov predstavljajo stalnico današnje globalizirane družbe. Enako velja tudi za politične migracije in begunstvo. Turistična potovanja ter preživljanje počitnic in dopustov v tujini so del življenja mnogih. Razlogi za odhode so lahko različni; odločitve so sprejete prostovoljno, v stiski ali celo kot strategija boja za preživetje.

Migranti vseh vrst pomembno prispevajo h kulturni raznolikosti današnjega globaliziranega sveta. Sobivanje kulturno, versko, jezikovno ali svetovnonazorsko različnih ljudi vpliva tako na posameznike kot tudi na družbo kot celoto. Zato naj tudi muzej ponudi vpogled v dialoge med različnimi kulturami, postane prostor povezovanja ter s tem pripomore k njihovemu boljšemu poznavanju pa tudi k dvigu zavesti o medkulturni različnosti in krepitvi pozitivne naravnosti do drugačnosti. Morda se šele prek srečevanja s tujimi kulturami zavemo nekaterih značilnosti svoje lastne in tako bolje spoznamo tudi samega sebe.

Odhajanje z motivom

Marko Frelj

Vstopanje v razstavnih prostor z naslovom *Moja ali tuja drugačnost – širni svet* na levi strani uvedejo naključno izbrane fotografije, ki so nam zaradi stereotipnih vsebin tako blizu in 'domače', v resnici pa se v trenutku zavemo, da so to podobe tujega sveta.

Desno ob prehodu stojijo v vitrini tri velike lesene statue iz zahodne Afrike, ki že na prvi pogled materializirajo drugačnost nekega sveta. Delujejo kot strogo stilizirane statične sohe, toda njihovo simbolno sporočilo nosi v sebi vitalno energijo človeške civilizacije. To so transformacije podobe ženske, ki jo vidimo v abstraktnih oblikah kot mater z otrokom v naročju, kot ženo z vrčem na glavi in gospodinjo, ki pripravlja hrano. Podobe, ki so stalnica človeškega rodu in segajo od vsemogočne univerzalne božanske predstave Matere Zemlje do matere, ki z otrokom v naročju skrbi za družino in nasledstvo.

Odločitev, da zapustiš dom in odideš v neznani svet, je povezana z motivom, ti pa so različni. Popotnike zanimajo tuji kraji, drugačni ljudje in neznane kulture. Druge v tujino vodi želja po izobraževanju in zaslužku, tretje pa poklicna obveznost. Odhod v svet je verjetno ena najtežjih odločitev, ki jo človek sprejme v svojem življenju. Domače okolje zagotavlja varnost, ki se ji posameznik težko odreče. Zato je toliko bolj pomemben motiv, zaradi katerega se človek odloči zapustiti starše, sorodnike, rojstni kraj in domovino. Z različnimi motivi so ljudje odhajali v svet nekoč in danes. Motivi se stalno spreminjajo, kot se spreminjajo možnosti za potovanje v neznane dežele med neznane ljudi. Toda nekateri motivi se že stoletja niso spremenili in so prisotni tudi v sedanosti.

Pogled v razstavní prostor z naslovom *Moja ali tuja drugačnost – širni svet* (foto J. Žagar).

Trije kipi žensk, ki predstavljajo simbol plodnosti, materinstva in osrednje vloge žene v afriški družbi (foto M. Frelih).

V imenu edinega boga

Na razstavi smo izpostavili nekaj tistih motivov, ki so močno prisotni v slovenski zgodovini popotovanja in srečevanja s tujimi kulturami. Začeli smo z verskim motivom, z misijonarji, ki so med staroselskimi ljudstvi na različnih kontinentih širili krščansko vero. Kot primer smo vzeli splošno znana misijonarja Friderika Ireneja Baraga (1797–1868) in Ignacija Knobleharja (1819–1858). Prvi je deloval na območju Velikih jezer v Severni Ameriki, drugi v misijonskih postajah ob Belem Nilu v južnem Sudanu. Pokristjanjevanje »poganov« je bil njun glavni cilj, toda pri svojem poslanstvu sta se trudila tudi za pravice domačinov, ki so bili pogosto žrtve kolonialne politike. O misijonskem delu sta redno poročala v domovino in med rojaki je njuno pisanje o Ameriki oz. Afriki vzbudilo veliko zanimanje. Za tisti čas sta bila izjemna poznavalca okolja, v katerem sta delovala; z domačini sta komunicirala v njihovem jeziku. Baraga je preučeval jezik Očipvejcev in Otavanov, Knoblehar pa jezik Dink in Barijcev. Iz misijonskega področja sta v domovino prinesla tudi različne predmete z namenom, da svojim rojakom še bolj približata kulturo ljudstev, med katerimi sta delovala.

Njunemu vzoru so s svojimi zbirkami kasneje sledili tudi drugi misijonarji in tako sta nastala Misijonski muzej v Grobljah pri Domžalah in Bengalski muzej v Ljubljani, ki sta delovala do druge svetovne vojne.

Misijonarji, ki so odšli med »poganska« ljudstva, so v domovino pošiljali poročila o svojem delu in tudi po njihovi zaslugi se je širilo zemljepisno znanje med Slovenci. Čeprav je bila v njihovih zapisih v ospredju verska tematika, so teksti prinašali veliko vsestransko zanimivih podatkov o deželah in ljudeh.

Doktrina misijonskega dela se je skozi stoletja neprestano spreminjala. Nekoč so misijonarji skrbeli predvsem za versko vzgojo, v zadnjih desetletjih pa so vse bolj aktivni pri izobraževanju in zdravstveni oskrbi prebivalcev v najrevnejših predelih sveta. Pri tem vse bolj pomembno vlogo opravljajo tudi ženske, ki kot misijonarki delujejo po vsem svetu. Slovenske misijonarki in misijonarji so s podporo dobroteljskih ustanov

Friderik Baraga in Ignacij Knoblehar, spredaj Baragova slovnica očipvejskega jezika (foto M. Frelih).

Antropomorfní fetiš z žebli, magičnimi priveski in amuleti prekriva simbol križa – nova vera je nadvladala tradicionalno verovanje domačinov (foto M. Frelih).

Misijonar poučuje otroke s pomočjo velikih risb, ki prikazujejo različne biblične dogodke. Misijonska družba sv. Petra Klaverja je skrbela za oskrbo afriških misijonov in prodajala različno propagandno gradivo, predvsem knjige, revije in razglednice (Dokumentacija SEM).

v domovini v zadnjih letih vse bolj viden in uspešen dejavnik v mednarodnih humanitarnih akcijah. Argentinsko-slovenski misijonar Pedro Opeka (roj. 1948) je z dolgoletnim prizadevnim delom med smetiščarji in brezdomci v Atananarivu na Madagaskarju pritegnil tudi svetovno pozornost. Leta 2012 je bil predlagan za Nobelovo nagrado za mir.

Ustvarjam in puščam sled v deželi tuji ...

Nemirni ustvarjalni duh ne pozna meja. Neprestano išče nove izzive, saj iz želje po ustvarjalnosti napaja svojo življenjsko moč. Genij živi, dokler ustvarja, ne glede na čas ali prostor. Ko sledi svojim idejam, ne pozna domovine in je ne loči od tujine. Doma je povsod in nikjer. Po končanem delu gre naprej in se ne obrača nazaj.

Med takšne primere zagotovo sodi Anton Codelli (1875–1954), ljubljanski baron, ki je že za časa življenja veljal za čudaka in učenjaka. Na razstavi smo ga še posebej izpostavili, tudi zaradi njegovega fotografskega arhiva, ki je shranjen v Slovenskem etnografskem muzeju. Leta 1911 je nemška družba Telefunken povabila Codellija k izvedbi projekta gradnje radiotelegrafske postaje v Togu. Po treh letih je s sodelavci uspel razviti tehnologijo in vzpostaviti brezžično komunikacijo med Afriko in Evropo. Zaradi začetka prve svetovne vojne pa je bila postaja z antenskimi stolpi po ukazu iz Berlina zaminirana in je v nekaj urah postala ruševina. Na Codellijeva afriška leta nas danes spominjajo filmsko in fotografsko gradivo ter predmeti, ki jih je prinesel za okras svoje graščine na Kodeljevem v Ljubljani.

Med bivanjem v Afriki se je Codelli navdušil za film in je bil producent prvega igranega filma na afriških tleh. Film z naslovom »Bela boginja iz Wangore« so prvič in zadnjič predvajali v Londonu leta 1914, potem pa je za njim izginila vsaka sled. Na razstavi so prikazane fotografije posameznih filmskih kadrov iz omenjenega filma, na ekranu pa je predvajan izsek iz dokumentarnega filma o vsakdanjem življenju domačinov v Togu. Ekspedicijo snemalne ekipe in vse stroške v zvezi s filmom je financiral Codelli.¹

Brezžična radiotelegrafska postaja Kamina v Togu (Dokumentacija SEM).

Podjetje Slovenijales – Slovenia Bois je za sečnjo velikanskih dreves izučilo in zaposlilo predvsem domačine (Dokumentacija SEM).

Potovanje v tujino zaradi političnih in poslovnih stikov je bilo med Slovenci zelo intenzivno v 70. in v 80. letih 20. stoletja. Neuvrščena politika Jugoslavije je odpirala vrata v svet različnim slovenskim podjetjem predvsem zaradi mednarodne trgovine. Intenziteta zunanje politike se je še posebej povečala v postkolonialnih afriških državah, kjer so v diplomatskih službah delovali tudi Slovenci. Afrika je bila za jugoslovanska podjetja aktualna tudi zaradi poceni delovne sile. Toda politične odločitve se v praksi niso najbolje obnesle in dolgoročno zastavljeni projekti so v nekaj letih propadli.

¹ Odlomki iz dokumentarnega filma *V nemškem Sudanu*. Severni Togo, 1913/14. Avtor Hans Schomburgk, izbor Marko Frelj, produkcija Schomburgk film, 1917, 4 minute in pol.

V Centralnoafriški republiki je delovalo podjetje Slovenia Bois, ki je sodilo pod Slovenijales. Podjetje je ustanovil Anton Petkovšek, ki je kasneje vodil tudi predstavništvo Ljubljanske banke v Zahodni Afriki. Petkovšek je bil velik ljubitelj afriške umetnosti in strasten zbiralec. V njegovi zbirki, ki je last Slovenskega etnografskega muzeja, izstopajo bronasti kipi iz Benina in Nigerije. Zbrani predmeti sodijo med okrasje vaških daritvenih oltarjev v čast kraljevi družini in prednikom. Na razstavi je prikazan izbor predmetov, posamezni bronasti eksponati iz Petkovškove zbirke pa so kot primerjalna ponazorila prisotni tudi v prostorih drugih razstavnih poglavij.

V obdobju številnih stikov z neuvrščenimi državami je prišlo v Slovenijo tudi veliko posameznikov iz različnih kontinentov, predvsem iz Afrike, Azije, Indije in Južne Amerike. To so bili predvsem študentje, ki so se po končanem študiju večinoma vrnil domov, kar nekaj pa jih je ostalo za stalno v Sloveniji. Njihova prisotnost je zagotovo prinesla tudi zanimanje za druge kulture, saj so se nekateri zelo angažirali pri predstavitvi svoje domovine. To se je še posebej poznalo na področju književnosti in glasbe. V tem obdobju so nastali zametki različnih društev, organizacij in predvsem fakultetni programi za azijske in afriške študije.

Bronasti kipi so bili zelo priljubljeni med zbiratelji in ljubitelji afriške umetnosti, saj so kot sodobne kopije prikazovali realistične in fantastične motive iz kiparske zakladnice

Po svetu naokrog in še malo čez

So ljudje, ki jih zaradi močne želje po potovanju domače okolje lahko tudi utesnjuje. Takrat iščejo vse načine, da pobegnejo kamorkoli, čim dlje od svojih ljudi, ven iz rojstnega kraja, daleč proč od domovine. To so ljudje nemirnega, svobodnega duha, ki jih vsako bivanje omejuje. Med posamezniki z nenavadno popotniškimi nazori smo izbrali pisateljico Almo M. Karlin (1889–1950), ki je klasično predstavo o potovanju zaznamovala na poseben način. V sebi je nosila gorečo željo po odkrivanju novega v fizičnem in duhovnem smislu. Vizija njenega življenjskega poslanstva je bila usmerjena v ustvarjalnost, ki prispeva k univerzalni harmoniji med človekom in naravo. Ni poznala in ni priznavala omejitev ne v tem ne v onem svetu. Med obema vojnoma se je podala na pot okoli sveta in osemletno potovanje je bilo za tisti čas izjemen podvig, ki še čaka umestitve na primerno mesto v zgodovini. Na razstavi smo prikazali nekaj slikovnega gradiva, predvsem fotografij, ki jo prikazujejo s predmeti in v različnih oblačilih iz njenega potovanja. V vitrini je tudi na ogled pisalni stroj z imenom »Erika«. Podoben model pisalnega stroja je Karlinovo spremljal na poti okoli sveta, uporabljala pa ga je tudi po vrnitvi v domovino.

nekdanjega beninskega kraljestva (foto J. Žagar).

Model pisalnega stroja »Erika«, v ozadju pa izrez iz Karlininih rokopisov. Njena književna dela so bila prvotno objavljena v nemščini, kasneje pa je vse več prevodov tudi v slovenščino. Veliko neobjavljenega literarnega in arhivskega gradiva je še vedno ohranjenega samo v rokopisni obliki (foto J. Žagar).

V razstavnem sklopu *Čarobna privlačnost Orienta* je izpostavljen primer Egipta, s katerim imamo Slovenci že dolgoletne stike (foto J. Žagar).

Okrasni svečnik iz 19. stoletja in egipčanski simbol »ank«; Muzej krščanstva na Slovenskem (foto J. Žagar).

Čeprav smo iz dolge zgodovine slovenskega popotništva v razstavnem sklopu izpostavili le Almo Karlin, je treba poudariti, da je veliko Slovencev sledilo izzivom sveta in ustvarilo bogato zapuščino potopisov, filmov in fotografij. Med njimi izstopa Tomo Križnar (roj. 1954), ki je iz vrhunskega popotnika in potopisca postal velik humanitarni delavec in bореc za pravice ljudi v Sudanu. V posebno skupino popotništva lahko uvrstimo tudi različne slovenske alpinistične odprave, s katerimi so alpinistke in alpinisti dosegli izjemne plezalne podvige, ki jih uvrščajo v sam svetovni vrh. Z reportažami in z izvrstnimi dokumentarnimi filmi so pospremili svoje dosežke, najbolj pa so svojim rojakom približali gorski svet Himalaje.

Čarobna privlačnost Orienta

Videti svet, ker je drugačen, se glasi motiv popotnikov iz preteklosti in sedanjosti. Drugačen svet morda Slovenci še najdlje poznamo zaradi stikov z Afriko, predvsem z Egiptom. Zakaj? Ker že skoraj dvesto let potujemo v deželo ob Nilu, včasih bolj kot posamezniki, danes pa

Sodobni turisti iz Egipta prinašajo drugačne spominke kot v preteklosti, toda še vedno so popularni predmeti, povezani s staroegipčanskimi verskimi motivi in klišejskimi predstavami o Orientu (foto J. Žagar).

kot turisti v organizaciji turističnih agencij. Za Slovence je bil Egipt nekoč privlačen predvsem zaradi redne ladijske povezave Trst-Aleksandrija, hkrati pa je popotnikom nudil široke možnosti za spoznavanje drugačnega sveta. Egipt je na eni strani odpiral pogled na mogočno dediščino starodavnih faraonov,

na drugi strani pa so arabeske Orienta v odmevu muzejne molitve za marsikoga pomenile prvi stik z islamom. Za Slovence pa je bil Egipt tudi prizorišče svetopisemskih dogodkov in zato pomembno izhodišče za romanje v Sveto deželo. Za vsakogar pa je bilo aleksandrijsko pristanišče prvi stik z vsakdanjimi orientalskimi običaji, povezanimi z islamsko versko tradicijo. Slovenci so imeli do islama zadržan odnos, vendar so ga v večini primerov zelo spoštovali in z zanimanjem spremljali njegove značilnosti. Islamska kultura jih je na nek način prevzela,

še bolj pa starodavni spomeniki v okolici Kaira, na primer piramide in Velika sfiga. Egipt je svetovna fascinacija in ni razloga, da bi bili Slovenci izjema.

Kdor je obiskal Egipt, se domov ni vrnil brez spominkov. V 19. stoletju so popotniki prinašali različne predmete, ki so bili povezani z obdobjem, ko so ob Nilu vladali faraoni. Priljubljeni spominki so bili predvsem amuleti, nakit in predmeti, ki niso zavzeli veliko prostora med prtljago. Bolj zahteven je bil podvig Antona Lavrina (1789–1869), ki je leta 1845 na pokopališču v Vipavo pripeljal dva granitna sarkofaga.

V 20. stoletju so originalne predmete nadomestili ponaredki, za turiste pa je postajala vse bolj zanimiva ponudba predmetov, narejenih v »klasičnem« orientalskem stilu. Ob vodni pipi, kadilih, eteričnih oljih, oblačilih iz tančice so se v Evropejcu prebudile skrite želje po nedosegljivem svetu romantičnih predstav čarobnega Orienta. V vitrinah so sodobni predmeti iz nabora eksotičnega kiča in spominki s poudarki na verski in magični vsebini. Orient brez glasbe ne obstaja, zato je zvočna kulisa nujna; na razstavi predvajani zvočni zapis je bil posnet leta 2005 na velikem bazarju Khan el Khalili v Kairu.

Standardni turistični posnetek znamenite sfige v Gizi pri Kairu (foto M. Frelih).

Zapuščina faraonov je v Egiptu ustvarila turistično industrijo, ki v svetu nima primerjave. Množična oblika turizma je v zadnjih dvajsetih letih povzročila velike socialne, ekonomske in ekološke spremembe v deželi, ki jo letno obišče deset do dvanajst milijonov turistov. Do političnih pretresov leta 2011 si je Tutankamonovo masko vsako leto ogledalo skoraj dva in pol milijona ljudi. Turizem je narekoval posebno dinamiko spoznavanja egipčanske kulturne in naravne dediščine, saj so turisti v nekaj dneh obiskali selektivno izbrane kraje z raznoliko ponudbo: orient v Kairu, faraone v Luksorju, križarjenje po Nilu, koralne grebene v Hurgadi, potapljanje v Sharm el Sheikh.

Celoten razstveni prostor *Moja ali tuja drugačnost – širni svet* izpod stropa spremlja osrednji scenski element – iz žice spletena **zemeljska obla**, po kateri se lahko premikajo posamezniki. Vsakdo s svojim motivom, vsakdo s svojo perspektivo o svetu. Čeprav smo del tega sveta, ga gledamo iz razdalje 'od zunaj', podobno kot bi na računalniškem ekranu aktivirali program "Google Earth", na katerem se pred nami pokaže naš planet in iz velikanskih razdalj v atmosferi se lahko s pomočjo računalniške miške 'spustimo' na Zemljo, se 'sprehajamo' po

S sarkofagoma na pokopališču v Vipavi je povezana zgodba o domačinu Antonu Lavrinu, avstrijskem konzulu v Egiptu, ki je zbiral staroegipčanske starine. En sarkofag je namenil pokopu svojega sina, v drugem pa so posmrtni ostanki njegovih staršev. To sta verjetno edina egipčanska sarkofaga v Evropi, ki služita prvotnemu namenu (foto M. Frelih).

svetu ali pa se v trenutku znajdemo na pragu domače hiše in si jo ogledujemo iz vseh možnih perspektiv.

Raznolika transportna sredstva in njihova cenovna dostopnost ter geopolitične razmere intenzivno spreminjajo dinamiko gibanja po svetu. To velja tudi za Slovenijo, ki v zadnjih letih postaja vse bolj atraktivna turistična destinacija za ljudstva iz različnih koncev sveta. Za 19. in 20. stoletje lahko v ospredje postavimo naše odhajanje in zanimanje za svet. Toda za uvod v 21. stoletje lahko upravičeno trdimo, da 'svet vse bolj prihaja k nam'.

Predstave o svetu in o tujih ljudstvih se nenehno spreminjajo, predvsem zaradi novih računalniških tehnologij. Danes imamo 'cel svet' doma, medkulturne povezave so preko socialnih omrežij vse bolj intenzivne, geografske in kulturne meje vse bolj zabrisane. Zaradi globalizacije se svet zmanjšuje, zaradi intenzivnega razvoja znanosti pa se sproti odpirajo nove dimenzije spoznanj o naši civilizaciji in celotnem univerzumu.

Svet in ljudje – osrednji scenski element (foto J. Žagar).

V svet zaradi boljših možnosti

Daša Koprivec, Tjaša Zidarič

Razvoj industrijske družbe v 19. stoletju je povečal potrebe po industrijski delovni sili, kar je številnim ljudem omogočilo, da so iskali zaposlitev izven domačega kraja in se selili v tujino. Slovenke in Slovenci so se začeli seliti iz ruralnih predelov slovenskega etničnega ozemlja in se zaposlovati v večjih tujih industrijskih in trgovskih središčih, pri čemer sta imela pomembno vlogo tudi posodobljena ladijski in železniški prevoz. S tem so se priključili množičnemu izseljenskem toku, ki je od druge polovice 19. stoletja potekal predvsem iz Evrope proti Severni Ameriki. Po nastanku ZDA, v veliki skupnosti držav, ki so se hitro razvijale, zaposlitve niso našli samo Slovenci, temveč tudi Poljaki, Italijani, Nemci, Irci, Angleži, Finci in drugi evropski narodi, saj se jih je tja izselilo več milijonov. Za Slovence in Slovenke je bila izselitev največkrat ekonom-

ska nuja in potreba za izboljšanje življenjskih razmer. Odhajali so mladi in stari, samski in poročeni, v skupinah in kot posamezniki. Nekateri so odhajali začasno, spet drugi z zavestjo, da odhajajo za vedno in da vrnitve v domači kraj ne bo. V 20. stoletju so Slovenci odhajali v svet tudi kot begunci, največ v času sprememb, ki sta jih v Evropi prinesli prva in druga svetovna vojna.

Vrhunci slovenskega ekonomskega izseljevanja so bili pred prvo svetovno vojno v ZDA, v času med prvo in drugo svetovno vojno v Nemčijo, Francijo in Egipt. V tem času se je v tujino odselilo skupaj do 300.000 oseb, večina v ZDA, 25.000 v Argentino in 45.000 v različne zahodnoevropske države. Izseljevanje je bilo intenzivno tudi po drugi svetovni vojni, ko se je v tujino odselilo okrog 71.000 oseb. Posebna oblika selitve je bilo begunstvo civilnega prebivalstva, ki se je kot množično najprej pojavilo med prvo svetovno vojno, ko so avstrijske in italijanske oblasti preselile ogroženo civilno prebivalstvo z območja soške fronte, največ v Spodnjo Avstrijo, na Češko in Moravsko in različne dele Italije. Tako se je v tem času samo z Goriškega in Posočja odselilo okrog 80.000 Slovencev. Po prvi svetovni vojni je sledil val izseljevanja iz Primorske in Istre, ki sta pripadli Italiji. Tako se je do leta 1931 v jugoslovanski del Slovenije odselilo okrog 22.000 primorskih Slovencev.

Naslednji val begunstva je povzročila druga svetovna vojna, ko so se begunci z nemškega zasedbenega ozemlja zatekli v Ljubljansko pokrajino, kjer je bilo leta 1942 nad 17.000 beguncev. Po končani drugi svetovni vojni leta 1945 je Slovenijo zapustilo okoli 20.000 beguncev, od katerih so jih 12.000 zahodni zavezniki vrnil v Jugoslavijo. Ostali so se preko begunskih taborišč v Italiji in v Avstriji izselili največ v Argentino, v Kanado in deloma v ZDA.

Del razstavnega poglavja z naslovom *V svet zaradi boljših možnosti* sestavljata dve osnovni temi: *Izseljenci* in *Priseljenci*.

Izseljenci

V zgodbo o izseljevanju nas v delu razstavnega prostora z naslovom *Izseljenci* popeljejo fotografije prvih slovenskih ekonomskih izseljencev, ki so v svet odšli zaradi boljših možnosti zaslužka. Na fotografijah iz muzejske dokumentacije, ki smo jih zbrali v različnih terenskih raziskavah po Sloveniji in v tujini, jih predstavljamo predvsem z vidika

Polkrožni scenski element, skozi katerega vstopi obiskovalec v razstveni prostor *V svet zaradi boljših možnosti*, ponazarja izseljevanje prek oceana. V notranjosti je vidno *Nihalo domotožja*, ki simbolno nakazuje razpetost slovenskih izseljencev med dve identiteti (foto M. Habič, B. Zupančič).

del in poklicev, ki so jih v tujini opravljali. Največ fotografij predstavlja dediščino izseljencev na Notranjskem, v Prekmurju, na Goriškem in v okolici Ljubljane; pa tudi izseljencev v tujini, predvsem v Argentini in v Avstraliji. Fotografije v prvem delu kot uvod v obravnavano tematiko prikazujejo odhajanje in slovo od domačega kraja. Izseljenci so se pogosto fotografirali že na poti, fotografije pošiljali domačim in tako pokazali, kako so že s prihodom na vlak ali ladjo vstopili v novo življenje. Razstavljene fotografije, vozovnice in dokumenti simbolizirajo prehod izseljenca iz domačega v tuje okolje in s tem tudi začetek spreminjanja njegove osebne in socialne identitete.

Slovenski rudarji.
Snowy Mountains,
Avstralija, leto 1967
(Dokumentacija SEM).

Slovenski delavci v
tovarni, katere lastnik je
bila slovenska družina.
Buenos Aires, Argentina,
50. leta 20. stoletja
(Dokumentacija SEM).

Nadaljujemo s predstavitvijo značilnih moških poklicev slovenskih izseljencev. Slovenski moški, ki so od 80. let 19. stoletja odhajali v svet in so bili večinoma kmečkega porekla, so v deželah, kamor so se priselili, največkrat postali *gozdni delavci, rudarji ter gradbeni in industrijski delavci*. Najstarejše fotografije na razstavi iz obdobja 1904–1907 prikazujejo gozdne delavce v Pensilvaniji, ZDA. Sledijo jim fotografije rudarjev, ki so bili najbolj številna moška izseljenska skupina, in so izbrane tako, da zajemajo kar najširša časovna obdobja in geografsko razširjenost. Oglejmo si lahko rudarje v Minnesoti, ZDA iz leta 1917, rudarje v Franciji in Nemčiji iz 30. let 20. stoletja in rudarje v Avstraliji iz obdobja po drugi svetovni vojni. Tem sledijo fotografije industrijskih in gradbenih delavcev, kar je bil prav tako pogost poklic slovenskih moških v tujini. Prikazujejo jih pri

gradnji jezua na reki Mendoza v Argentini v 30. letih 20. stoletja ter pri gradnji hidroenergetskega sistema Snowy Mountains v Avstraliji v 60. letih 20. stoletja – gradbenih projektih, večjih od vsega, česar so bili vajeni v svojem domačem kraju. V industriji so se začeli Slovenci množično zaposlovati v 60. letih 20. stoletja, zlasti v Nemčiji in Avstriji, v Švici in v nekaterih skandinavskih deželah. Kot simbola zaslužka in varčevanja, ki sta pomenila poglaviti motiv dela v tujini, k fotografijam dodajamo tudi delovno knjižico industrijskega delavca v Avstriji iz 70. let 20. stoletja in hranilno knjižico delavke v Avstriji iz istega časovnega obdobja.

V delu razstavnega prostora o izseljencih nadaljujemo s predstavitvijo značilnih ženskih poklicev prvih slovenskih izseljenk, ki so jih najpogosteje opravljale v tujini. Prve slovenske izseljenke so se v svetu zaposlovale kot slavnarice v Chicagu, kuharice v New Yorku, varuške v Egiptu, poljedelske delavke v Franciji in Avstriji, gospodinjske pomočnice v Beogradu, industrijske delavke v Nemčiji in v Avstraliji, medicinske sestre v Kanadi in tako dalje. Nekatere so odhajale skupaj z moškimi, kot žene, ki so skrbele za družino, še pogosteje pa so se zaposlile tudi same. Njihove poklice prikazujemo s fotografijami iz različnih časovnih obdobj in geografskih okolij.

Skupina slovenskih in
hrvaških delavcev pri
gradnji jezua na reki
Mendoza.
Argentina, sredina
30. let 20. stoletja
(Dokumentacija SEM).

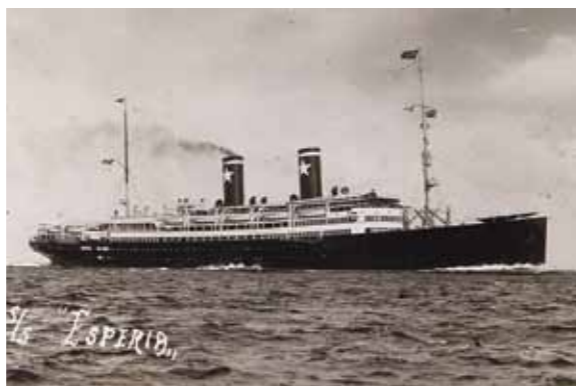
Aleksandrinke

Nekoliko več prostora smo namenili slovenskim izseljenkam, ki so danes znane pod imenom aleksandrinke, ki so se v Egiptu zaposlovale kot sobarice, kuharice, varuške, guvernante, šivilje in tudi dojljice. Ker so začele odhajati že leta 1870, jih uvrščamo med prve slovenske izseljenke, ki so našle delo prek morja. Konec 19. stoletja je njihovo izseljevanje postajalo vse bolj množično. Z njimi so se – čeprav v manjšem številu – selili tudi slovenski moški, ki so v Egiptu opravljali dela mehanikov, šoferjev, čuvajev v parkih, gradbenih delavcev, kamnosekov na Asuanskem jezcu in drugo. Predstavitev dopolnjujejo tudi tri pričevanja – pričevanje aleksandrinke ter pričevanja hčere in sina aleksandrinke v obliki krajših odlomkov iz njihovih pripovedi o Egiptu, ki smo jih v okviru muzejskega terenskega dela posneli na Goriškem in jih predvajamo na dotikalnem ekranu.²

Na panojih razstavljamo fotografije prvih slovenskih izseljenk aleksandrink, ki so se zaposlovale v Egiptu. Predstavitev dopolnjujejo tri pričevanja v obliki krajših odlomkov pripovedi o Egiptu, ki si jih obiskovalci lahko ogledajo na dotikalnem ekranu (foto M. Habič).

Ladja Esperia, s katero so aleksandrinke potovale na relaciji Trst – Aleksandrija. Fotografija se je ohranila v družini aleksandrinke, ki se je s to ladjo leta 1930 vrnila domov (Dokumentacija SEM).

² *Aleksandrinke in njihovi potomci*. Alberta Gregorič, Prvačina, oktober 2007. Franc Faganel, Šempter pri Novi Gorici, januar 2008. Marija Černe, Bilje, junij 2007. Raziskava, pogovor in izbor Daša Koprivec, kamera in montaža Nadja Valentinčič Furlan, interaktivna aplikacija Peter Gruden, produkcija SEM 2009, skupno trajanje 9 minut.

Priseljenci

S prihodom v novo državo so slovenski izseljenci postali priseljenci. S tem so pridobili novo identiteto, ki smo jo v delu razstavnega prostora z naslovom *Priseljenci* sprva ponazorili z dokumenti, kot so potrdilo za tujce, potrdilo o novem stalnem bivališču in potrdilo o državljanstvu v ZDA iz časa pred prvo svetovno vojno. Obiskovalci si lahko ogledajo tudi dokumenta, s katerima je slovenske politične begunce po drugi svetovni vojni »označila« Argentina, in primer izkaznice, kakršne so politični begunci prejeli v begunskem taborišču v Avstriji pred prihodom v Argentino. Z novimi dokumenti so slovenski priseljenci tako simbolno kot tudi dejansko pristali na nova pravila in dolžnosti, ki jim jih je določila dežela priselitve, ter se obenem prilagodili novemu socialnemu okolju in po določenem obdobju dela izboljšali tudi svoj ekonomski položaj. Le-ta je bil viden v zunanji podobi doma, obleki, avtomobilih in drugih statusnih simbolih.

Nihalo domotožja v obliki srčka na levi ponazarja razpetost slovenskih izseljencev med prilagajanjem tujemu okolju in ohranjanjem prvotnih etničnih in kulturnih značilnosti. V ozadju so vidne fotografije in dokumenti slovenskih priseljencev v tujini ter na desni fotografije, ki prikazujejo značilne ženske poklice prvih slovenskih izseljenk (foto: M. Habič).

Fotografije iz različnih okolij so izseljenci pošiljali domov in se tako pohvalili pred sorodniki. Na ogled je fotografija Slovenke, ki se je konec 70. let 20. stoletja iz Prekmurja preselila v Kanado, kjer se je v Montrealu zaposlila kot medicinska sestra; na fotografiji stoji pred svojo novo hišo, velikim avtomobilom in motorjem. V nadaljevanju razstavljamo fotografiji mladih fantov in deklet, ki so se fotografirali v slovenskem klubu v Franciji v 30. letih 20. stoletja. Fotografijo, na kateri so fantje v sproščeni drži, nasmejani in s cigaretami v ustih, so poslali sorodnikom kot odraz uspešnega in bolj sproščenega okolja, v katerega so se priselili.

Nihalo domotožja

Prav fotografije novih, drugačnih hiš, boljših oblek, družinskih in klubskih praznovanj sestavljajo velik del zbirke izseljenskih fotografij in so bile za izseljence pomembne kot potrditev njihove spremenjene identitete v priseljenkem okolju. Po drugi strani pa so slovenski izseljenci prav zaradi srečevanja z drugimi kulturami želeli ohraniti del svoje pr-

votne etnične, jezikovne in kulturne identitete. Zato smo kot osrednji scenski element v tem razstavnem delu postavili **nihalo domotožja**, ki stoji na prehodu med *Izseljenci* in *Priseljenci* in simbolno nakazuje njihovo razpetost med dve identiteti – razpetost med prilagajanjem tujemu okolju in ohranjanju prvotnih etničnih in kulturnih značilnosti, ki pomeni stalnico bivanja in čustvovanja slovenskih izseljencev. To smo ponazorili z nihalom v obliki srčka, ki niha levo in desno, med identiteto, ki so jo (delno) pustili doma, in novo identiteto, ki so si jo ustvarili v tujini.

V nadaljevanju, na desni strani nihala domotožja, razstavljamo fotografije nekaterih slovenskih društev, saj so prav društva tisti prostor, kjer lahko izseljenci najbolj aktivno ohranjajo nekatere elemente svoje izvorne identitete. Še zlasti so slovenska društva aktivna v Avstraliji, Argentini, Urugvaju, Kanadi, ZDA, Nemčiji, Avstriji, Srbiji, Bosni, na Švedskem in tudi drugod. Nadalje prikazujemo primer ohranjanja slovenske praznične šege – praznovanje velike noči v slovenskem klubu v Sydneyu v Avstraliji. Na levi strani pa prikazujemo fotografije klekljanih

Nihalo domotožja: simbolni razstavn element (foto J. Žagar).

Slovensko društvo v Melbournu v Avstraliji. Raziskava SEM, 2006 (foto D. Koprivec, Dokumentacija SEM).

izdelkov ročnih del z značilnimi slovenskimi motivi, kot so nagelj, lipov list, planika in lastovica, ki so jih izdelale slovenske izseljenke v Melbournu v Avstraliji in na ta način tudi simbolno izrazile svojo povezanost z izvorno identiteto.

Materialna dediščina

Tudi materialna dediščina slovenskih izseljencev je bogata in raznolika. Zato razstavo dopolnjuje izbor posameznih predmetov slovenskih izseljencev. V vitrini z naslovom *Materialna dediščina izseljencev* razstavljamo izbor predmetov iz različnih okolij, ki so jih izseljenci prinesli s seboj ob svojem povratku domov, in predmete, ki so jih kot darilo poslali sorodnikom v domovino. O njihovi povezanosti s sorodniki iz domačega kraja pričajo številna pisma, fotografije, denarna nakazila, spominki in darila, knjige in zemljevidi, ki so imeli v družinah, kjer smo jih pridobili, več desetletij posebno simbolno vrednost. Obiskovalci si lahko ogledajo oljčnik kot spomin na nono aleksandrino, žepno uro kot spomin na dedka rudarja v Ameriki ter velikonočno voščilnico kot spomin na življenje rudarske družine v Franciji. Razstavljamo tudi šolska učbeni-

ka v arabskem in francoskem jeziku, ki ju je iz Egipta prinesla hčerka aleksandrinke, ko se je s starši priselila na Goriško, ter arabsko pismo, ki ga je iz Egipta prejel sin aleksandrinke, ki živi v Italiji. Razstavljeno žepno uro je kurjač na vlaku ob svojem odhodu iz Missourija dobil v dar od svojih delodajalcev, voščilnico za materinski dan pa je izseljenka iz Kanade poslala materi v Prekmurje. Tako je vsak predmet na razstavi izbran kot simbol raznovrstnih življenjskih zgodb izseljencev.

Svet ostaja odprt tudi v sodobnosti. Potomci slovenskih priseljencev živijo v različnih krajih po svetu, največ v mestih, kot so Melbourne, Sydney, Adelaide in Perth v Avstraliji; Detroit, Chicago, Cleveland, Eveleth v ZDA; Montreal, Toronto in Calgary v Kanadi; Buenos Aires, Mendoza in San Carlos de Bariloche v Argentini; Montevideo v Urugvaju; Berlin in Stuttgart v Nemčiji ter Beograd in Sarajevo v bivši Jugoslaviji. Zato del razstavnega poglavja V svet zaradi boljših možnosti, ki govori o slovenskih izseljencih oziroma priseljencih, zaključujemo s fotografijami otrok, najmlajših generacij Slovencev v tujini.

Materialna dediščina slovenskih izseljencev: pogled na del razstavnega prostora (foto J. Žagar).

Izseljevanje iz Slovenije je intenzivno tudi v zadnjih letih, ko vse več mladih odhaja v tujino zaradi iskanja boljše zaposlitve. V ta namen je bilo v Sloveniji ustanovljenih že več agencij, ki pomagajo pri izdajanju delovnih vizumov in iskanju ponudb za zaposlitev mladih, ki odhajajo predvsem v Kanado, Avstralijo in na Novo Zelandijo. Zaradi boljših pogojev dela v tujini v svet odhajajo tudi mladi z visoko izobrazbo, še posebej s področij naravoslovja, tehnike in medicine. Hkrati z izseljevanjem v tujino je danes intenzivno tudi priseljevanje v Slovenijo, s čimer se preplet identitet nadaljuje tudi v našem, slovenskem prostoru. Na to na razstavi opozorimo s časopisnim člankom z naslovom Slovenija – več priseljevanja, ki navaja podatek o velikem številu priseljencev, ki v zadnjem času prav tako sooblikujejo naš prostor. Stiki z drugimi kulturami, kot so kitajske in indijske restavracije, tajski masažni saloni, budistični in ayurveda centri ..., ki so bili sprva nekaj eksotičnega, danes širijo prostor 'drugčnosti' in tako tudi bogatijo naš vsakdan.

Žepna ura, ki jo je slovenski izseljenec dobil v dar od železniškega podjetja, ko je zaključil delo kurjača na vlaku in se vrnil v Slovenijo. St. Louis, Missouri, ZDA, leto 1920 (foto M. Habič).

Pred eno izmed kitajskih restavracij v Ljubljani, leto 2006 (foto N. Židov, Dokumentacija SEM).

Izbrana literatura (Odhajanje z motivom)

ČEPLAK MENCIN, Ralf, TERČELJ, Mojca, FRELIH, Marko: Odsev daljnih svetov. V: *Med naravo in kulturo: vodnik po stalni razstavi Slovenskega etnografskega muzeja*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2008. Str. 145–179.

FRELIH, Marko: *Togo album 1911–1914: fotografski viri o prvi brezžični radiotelegrafski povezavi med Afriko in Evropo, o življenju v Togu in o snemanju filma Bela boginja iz Wangore = Togo Album 1911–1914: photographic sources about the first wireless radiotelegraph connection between Africa and Europe, life in Togo and the filming of The White Goddess of the Wangora*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2007.

FRELIH, Marko: *Sudanska misija 1848–1858: Ignacij Knoblehar – misijonar, raziskovalec Belega Nila in zbiralec afriških predmetov = Sudan mission 1848–1858: Ignacij Knoblehar – missionary, explorer of the White Nile and collector of African objects*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2009.

GOLOB, France: *Misijonarji, darovalci indijanskih predmetov: zbirka Slovenskega etnografskega muzeja*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 1997.

JEZERNIK, Jerneja: *Alma M. Karlin: državljanka sveta*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2009.

LAZAR, Irena (ur.): *Slovenci in čar Egipta: diplomati, zbiralci, misijonarji in popotniki*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Inštitut za dediščino Sredozemlja, Univerzitetna založba Annales, 2010.

EVANS-PRITCHARD, Edward (ur.): *Ljudstva sveta: knj. 1–6*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1979–1980.

ŠMITEK, Zmago: Etnologi in misijonarji: poglavje iz zgodovine neevropske etnologije v Sloveniji. V: *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije 1: zbornik posvetovanja slovenskih in hrvaških etnologov ob 130-letnici smrti Stanka Vraza, Ormož 18.–19. 11. 1981*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo na Filozofski fakulteti, 1982. Str. 149–153.

ŠMITEK, Zmago: *Klic daljnih svetov: Slovenci in neevropske kulture*. Ljubljana: Založba Borec, 1986.

ŠMITEK, Zmago: *Poti do obzorja: antologija slovenskega potopisa z neevropsko tematiko*. Ljubljana: Založba Borec, 1988.

ŠMITEK, Zmago: *Srečevanja z drugačnostjo: slovenska izkustva eksotike*. Ljubljana: Didakta, 1995.

TERČELJ, Marija Mojca: *Kabinet čudes?: Baragova zbirka predmetov iz Severne Amerike: korak od kabineta čudes k moderni znanstvenoraziskovalni zbirki*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 1997.

VOLFAND, Jože: *Naši obrabi v Afriki*. Ljubljana: Založba Borec, 1982.

Izbrana literatura (V svet zaradi boljših možnosti)

BAŠ, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

ČEBULJ SAJKO, Breda: *Etnologija in izseljenstvo: Slovenci po svetu kot predmet etnoloških raziskav v letih 1926–1993*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 1999.

ČEBULJ SAJKO, Breda: *Med srečo in svobodo: avstralski Slovenci o sebi*. Ljubljana: [samozaložba], 1992.

KALC, Aleksej (ur.): *Poti in usode: selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstvenoraziskovalno središče Republike Slovenije; Trst: Narodna in študijska knjižnica, 2002.

KOKALJ KOČEVAR, Monika (ur.): *Izseljenec: življenjske zgodbe Slovencev po svetu*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2001.

KOPRIVEC, Daša: *Dediščina aleksandrink in spomini njihovih potomcev*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013.

LUKŠIČ-HACIN, Marina (ur.): *Spet doma?: povratne migracije med politiko, prakso in teorijo*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006.

MIKLAVČIČ-BREZIGAR, Inga: *Od Goriške do Afrike v spomin na aleksandrinke. Zgodovina v Šoli 12*, 2003, št. 1–2, str. 26–31.

MILHARČIČ HLADNIK, Mirjam: *Subjektivna realnost migracijskih procesov: brati, pisati in razumeti migrant-ske izkušnje. Dve domovini 22*, 2005, str. 169–196.

MISLEJ, IRENE: *Ženske v manjšinskih skupnostih: pomen in vloga žensk za ohranjanje kulturnega izročila: diskusijski prispevki. Dve domovini 16*, 2002, str. 151–153.

ROŠKAR, Saša: *Zgodba o slamnikih na Domžalskem*. Domžale: Občina Domžale, Komisija za turizem, 2009.

SJEKLOČA, Marko: *Čez morje v pozabo: Argentinci slovenskih korenin in rezultati argentinske asimilacijske politike*. Celje: Fit media, 2004.

ŽIGON, Zvone: *Izzivi drugačnosti: Slovenci v Afriki in na Arabskem polotoku*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003.

Jaz — moj osebni svet

Janja Žagar

Kdo sem torej jaz? Od kod prihajam in kam grem?

Jaz — moj osebni svet

Zaključno razstavno poglavje svojo pozornost spet usmeri k posamezniku. Osredotoča se na vodilni vprašanje: *Kdo torej sem?* in *Od kod prihajam in kam grem?* Prvo vprašanje je vezano na človekovo osebnost z zavestjo o svoji prehojeni poti, drugo na umeščanje njegovega življenja v najširše časovne, prostorske in družbene predstave o svetu. Oboje utemeljuje razumljivost in smiselnost njegove predstavne različice sveta.

Človekova osebnost je sestavljanka njegovih lastnosti, izkušenj, ravnanj in spoznanj. Manjši del osebnosti je prirojen, večji del se razvija in spreminja skozi življenje. Posebnost človeške vrste je zbiranje in urejanje spominov, znanj in izkušenj v smiselno »celoto«; proces zbiranja in urejanja se odvija na nivoju posameznika in na nivoju različnih skupnosti.

Življenjska pot posameznika kot enkratna izkušnja bivanja je na uvodnem panoju grafično upodobljena v njegovi prehojeni poti – vidnih sledih oddaljene postave z nahrbtnikom (življenjskim nabirkom izkušenj, spominov, znanj, predstav, pričnanj, nazorov ...).

O simbolnih in oblikovalskih gradnikih

Zadnje razstavno poglavje, ki na svoj način povzema predhodne pripovedi, se iz raznobarnih spektrov bele svetlobe zgosti v pripovedno temo (noč). Ni zavezano osvetljevanju domačega okolja in zgodovinskih okvirov, ampak izrablja splošne simbolne elemente v izgradnji prostora in grafičnih učinkih. Te nato dopolni mešanica primerov iz različnih časovnih in prostorskih realitet, opredmetena ali ujeta v aplicirano slikovno gradivo. S tem so vzpostavljeni trije nivoji obravnave: univerzalni, vsakokratni družbeno-kulturni in individualni.

Razstavni prostor, v katerega vodi zožan prehod, ponovi nekatere elemente iz prvega razstavnega poglavja, npr. osrednji steber, zatemnjena tla in strop, stene – panoji, elementi zvočne kulise itd. Tako smo simbolično nakazali princip kroženja – zblizanja konca z začetkom.

V zadnjem razstavnem poglavju je glavno vodilo vsebine in oblikovanja ideja izmenjave med posameznikom in svetom – vprašanje razmerja med notranjo in zunanjo stvarnostjo. **Okrogli razstavni prostor** pomeni zamejenost predstavnega in izkustvenega osebnega sveta, ki se oblikuje v dialogu in pogajanju z drugimi. Princip zunanjega – notranjega

je materializiran z dvojnimi panojskim obodom: okrogli notranji prostor zamejujejo nižji panoji kot v prvem razstavnem prostoru. Za njim je še zunanji prostor s tlorisom kvadrata in višjimi panoji. Vmesni prostor med obodoma je izrabljen za namestitev vitrin in večjih oglednih niš.

Višji zunanji panoji so črni, z grafično teksturo nočnih obrisov gozda, hišnih streh in zvezdnatega neba. Na obod panojev je pritrjeno črno tekstilno **nebo**. Skozenj proseva točkovna svetloba malih lučk – zvezd. Panojski in stropni del tvorita navidezni nebesni svod z galaksijami in ozvezdji, v katera so in bodo strmele mnoge generacije ljudi. Videz neba se zaradi gibanja planetov in mnogih vesoljskih pojavov spreminja, a ga kljub temu občutimo kot nekaj neskončnega in večnega. Podobno vlogo »večnega« spremljevalca je imelo v prvem prostoru valovanje morja.

Človeška silhueta je – kot na začetku razstave – izpostavljena na osrednjem stebru, a je tu podoba **David**a mnogo manjša, saj se umešča med velikanski prostor zemeljske stvarnosti in zvezdnega prostranstva. Simbolika stebra in Davida je enaka kot na začetku, le da tu ne gre le za razmerje med posameznikom in okolico, ampak za širše razmerje med posameznikom in predstavnim svetom. Pravzaprav mnogimi možnimi predstavnimi svetovi. Mozaičnost silhuete je mogoče razumeti kot sestavljanko vlog in identitet, lahko pa tudi kot sestavljenko subjektivnih »resnic« in »smislov«. Figura Davida ima okoli sebe razpršene majhne zrcalne delce, v katere se tu in tam ujame svetloba – so kot odsevnik fragmentarnih in razpršenih spominov na minule dogodke in ljudi.

Temna tekstilna **obloga tal** je sestavljena iz kvadratnih kosov. Simbolizira podobo preteklosti, ki jo utemeljujemo na selektivni zgodovini, dediščini in spominih.

Pogled v zadnji razstavni prostor (foto B. Zupančič).

Ob stebru stoji mrežast **stol** (v prvem prostoru mrežasta posoda z mešanico semen), ki je scenski element v rabi obiskovalcev. Izbrali smo stol, ki je industrijski množični izdelek, da bi s tem opozorili tudi na množično potrošniško družbo in globalne procese. Tudi to okolje namreč močno vpliva na naše predstave; simbolno naj bi delovalo tudi takrat, ko obiskovalec sede na mrežasti stol in se zazre vase, v preteklost ali prihodnost, v zvezdnato nebo nad seboj ... Kaj gledamo z očmi in kaj vidimo z izkušnjami in informacijami opremljenim vidom?

Davidova podoba na osrednjem stebru je v primerjavi s prvim prostorom precej manjša, zato se zdi fizični in miselni prostor

okoli njega toliko večji. Daljnosežnejša so tudi vprašanja za razmislek (foto J. Žagar).

Slika iz slik: multikulturni svet je globalna mešanica ljudi, živali, rastlin, surovin, dobrin, informacij, idej, predstav, veščin, vedenj, tehnik, tehnologij, produktov, storitev, bolezni ... in njihovih medsebojnih vplivov.

Vsebine razstavne pripovedi

Izpostavljamo nekatere univerzalne človeške zmožnosti: sposobnost kopičenja informacij, veščin in znanj predhodnih generacij in tistih, pridobljenih v lastnem življenju. Druga je sposobnost odmisli in (smiselno) odbrati nakopičene predstave in védenje, tretja pa sposobnost in volja vse to uporabiti za kreativno delovanje.

Zaradi teh zmožnosti je človeštvo lahko razvilo abstraktne pojme, kot so preteklost, sedanjost in prihodnost. Ali celo natančnejše pojme, ki so povezani s preteklim – zgodovino, dediščino, spominom. Prav na takšnih pojmihi so pogosto utemeljene predstave o enakosti in različnosti, ki povezujejo ali razdvajajo ljudi.

Vsebina razstavnega prostora je razdeljena na dve glavni (*Notranji svet; Zunanji svet*) in dve povezovalni temi (*Vprašanja in odgovori; Izbira kot kreacija*). Dopolnjujeta jih še uvodna in zaključna tema: *Svet doma* in *Osebnost kot zbir identitet*.

Svet doma

Na prehodu iz razstavnega poglavja *Moja ali tuja drugačnost – širni svet* v zadnji razstavnici prostor so nameščene dvostranske vitrine. Razstavljene predmete si je mogoče ogledati iz enega ali drugega razstavnega prostora, s tem pa simbolično tudi z dveh različnih vidikov (vidik doma iz sveta in vidik sveta od doma). Zato imajo vitrine z ene strani skupni naslov *Materialna dediščina izseljencev*, na drugi pa *Utrinki iz sveta*. Predmeti v teh vitrinah se nanašajo na tisto, kar so izseljenci iz sveta pošiljali svojim domačim in jim tako dali nekaj vpogleda v veliki zunanji svet ali ga kot spomin na življenje v tujini ohranili ob povratku domov.

A to je le del sporočila, saj je na podoben način mogoče opazovati vso preteklo in sodobno izmenjavo ljudi, živali in rastlin, nežive narave, surovin in dobrin, informacij, idej in predstav, veščin in védenj, tehnik in tehnologij, produktov in storitev, bolezni, telesnih in duhovnih praks ... Zgodovina človeških migracij je pač

tudi zgodovina prenosov naravnih in kulturnih sestavin, ki so spremljale ljudi in jim lajšale preživetje. Globalno (z)mešanico teh sestavin sodobniki morda dojemamo tako samoumevno kot mešanico začimb v neki jedi. Vendar je vsaka od sestavin ob nastanku pomenila novost, lokalno drugačnost, redkost, morda tudi dragocenost. Sestavine so se in se še vedno mešajo med seboj. Iz takšne mešanice izhajajo nove vrste, novi pojavi in nove prakse. Razpravljati o izvirnih ali pristnih sestavinah današnjega sveta je zato izjemno težko. Z vidika zgodovinske resnice mnogokrat celo sporno. Namesto besed smo na razstavi izbrali grafično govorico: mozaično podobo zemeljskih celin smo sestavili iz

malih upodobitev lokalno-globalnih proizvodov, »tradicionalnih« telesnih vadb, meditacij, načinov zdravljenja, mednarodnih organizacij itd.

Lokalne raznolikosti, na katerih so utemeljene predstave o »tradicionalnih« posebnostih, smo ponazorili v grafični teksturi tržne ponudbe začimb: nekatere začimbe so bile gibalo razsežnih trgovskih poti, poslov in sporov; še danes jim – čeprav so dosegljive na mnogih koncih sveta in jih tako po lastni izbiri zlahka vključujemo v svoj prehrambeni vsakdan – pripisujemo značaj lokalnega, nacionalnega, regionalnega ... Na globalno potrošniško izmenjavo, ki oblikuje naš vsakdan tako ali drugače, opozarja tudi nekaj predmetnih ponazoril (jedilne paličice iz ene od ljubljanskih restavracij s kitajsko hrano in več vrst koruznih storžev in začimb iz Južne Amerike, nenavadnih za naše okolje).

V vitrino z naslovom *Drugačnost in posebnost v službi turizma* smo umestili nekaj turističnih spominkov z različnih koncev sveta – večinoma iz zasebnih zbirk, npr. vezeno čepico iz Uzbekistana, dišavne stožce in paličice iz Indije, poslikano papirusno kazalko za knjige iz Egipta, zgoščenko z glasbo in značilnimi pejsažnimi fotografijami iz Grčije, vulkanske kamenčke iz Santorinija itd. S tem smo želeli obiskovalce spodbuditi k razmisleku, kaj sami prinašajo s svojih turističnih potovanj po svetu domov in kaj prejema v dar od popotnih sorodnikov in prijateljev. Turistični spominki so sodobna predelava lokalne kulture v turistično razpoznavno posebnost, s katero se lahko opredmetijo tudi osebne izkušnje in spomini.

Drugačnost in posebnost v službi turizma: pogled v vitrino (foto J. Žagar).

Notranji svet : Zunanji svet

Glavni temi izpostavljata princip notranjega in zunanjega že z naslovoma, čeprav vsako od njiju vsebuje oba pola tega razmerja. Prva tema se posveča spominu na pretekle dogodke, izkustva in doživetja. Grafično jo podpira nevronska mreža na panojski teksturi. Druga tema je usmerjena v nakopičena znanja, veščine in dosežke mnogih človeških generacij, ki so oblikovala sodobni svet. Vključno s premiki prek planetarnih meja, ki omogočajo samorefleksivni pogled na Nas (Zemljane), pa tudi na zgodovino in na prihodnost skupnega planeta. Grafično jo označuje tekstura Zemlje, posnete iz vesolja.

Je spomin na dogodek oz. doživetje dogodka stvar notranjega ali tudi zunanjega sveta? Se skriva spomin kot podatkovni in čustveni »zapis« v notranjosti človeka ali v materialnih preostankih tega dogodka, ki smo jih shranili še dolgo po dogodku? So naši spomini vezani le na neposredno doživete dogodke ali ponotranjamo tudi posredovane spomine drugih ljudi? Ali postajajo del nas tudi tisti dogodki, o katerih se učimo v šoli in veljajo za pomembne dele skupne (lokalne, regionalne, nacionalne, globalne ...) zgodovine?

Razdelek z naslovom *Notranji svet* govori o posameznikovem notranjem predstavnem svetu. Ta ni le prezrcaljenje zunanjega sveta, ampak individualna predelava tistega, kar vsrka iz njega. Med takšne predelave sodi tudi spomin. Spomin je biološka in tudi kulturna kategorija. Biološko gledano so spomini povezane mreže nevronov v možganski skorji. Gre za sposobnost možganov in mnogih milijard nevronov, ki z medsebojnimi povezavami omogočajo dožemanje, pomnenje in obujanje ter utrjevanje spominov. Ohranjanje spominov in njihovo povezovanje v nove vsebine omogoča kopičenje in izmenjevanje védenj, veččin in izkušenj. Zaradi človeških zmožnosti dograjevanja starih spominov z novimi spoznanji so nam dosegljive in koristne ugotovitve drugih ljudi in predhodnih generacij.

Na vsak spomin močno vpliva kulturni vzorec spominjanja. Ta narekuje, kaj iz osebne in skupne preteklosti si velja zapomniti in na kakšen način ta spomin obnavljati, da bo občutek lastne kontinuitete in pripadnosti drugim smiselno. In še, kaj velja pozabiti, ker naj ne bi imelo bistvenega pomena. Kulturno pogojena selekcija spomina je tudi princip dediščine, tj. tiste in takšne podobe o preteklosti, ki dela sedanost pomembno in smiselno. Vsebina z besedili, izbranim predmetnim in slikovnim gradivom opozarja na razlike med osebnim, skupnim in zgodovinskim spominom ter osebno, skupno in univerzalno dediščino. V vitini z naslovom *Veščine in znanja, ujeta v spomin* smo za ilustracijo razstavili nekaj predmetov (rezljane spominske palice, miniatura pletenega gnojnega

Razstavnih razdelek z naslovom *Notranji svet* izpostavlja spomin kot biološko in kulturno kategorijo in opozarja na pomen posameznikove notranje predelave zunanjega sveta (foto J. Žagar).

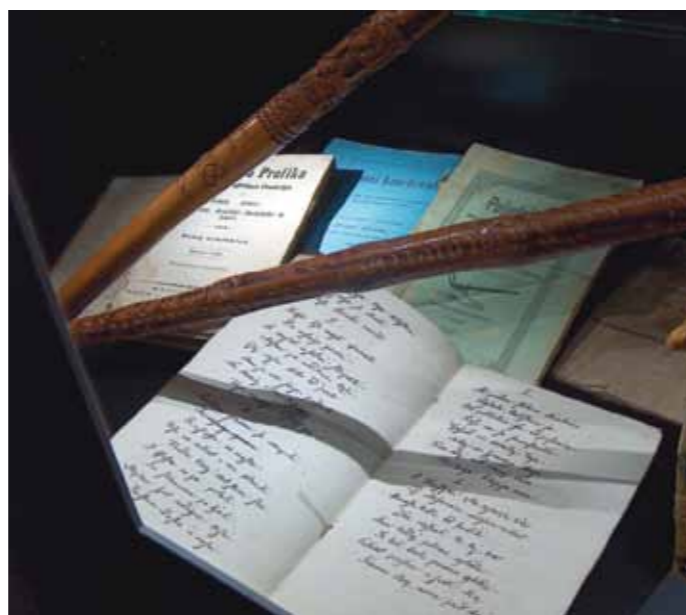

Veščine in znanje, ujete v spomin: pogled v vitrino (foto J. Žagar).

voza, glinaste jaslice ...) in knjig (rokopisne zbirke in tiskani priročniki). To so dokumenti izkušenj, znanj in veščin predhodnih generacij, ki jih lahko ustvarjalno izrabimo sodobniki in prihodnje generacije.

Osebna doživetja, misli in občutja so najmočnejši deli osebnega spomina. Ker pa vključujejo tudi druge ljudi, pride do primerjave in predelave – prilagoditve osebnega spomina skupinskemu. Skupinski spomin je rezultat poenotenja oziroma zblizanja spominov. Prav tak spomin skupino združuje in je temelj skupinske identitete.

Najmočnejši spomini so vezani na pomembne mejnike in izjemna – srečna ali tragična – obdobja osebne, družinske in lokalne zgodovine.

Zato so najpogosteje »zamrznjeni« na fotografijah, v osebnih dnevnikih in lokalnih kronikah. Poudariti je treba, da ustaljene norme in navade usmerjajo tudi posameznikovo intimno čustvovanje ali vsaj njegov zunanji, vidni izraz.

Širše družbene skupine povzemajo različne skupinske spomine in jih oblikujejo v uradno različico spomina, »pripeto« na izbrane dogodke daljšega zgodovinskega obdobja. Takšen zgodovinski spomin postane prek šolanja in ponavljajočih se ritualov (praznikov, spominskih svečanosti, spominskih prostorov) del posameznikovega življenja in spomina – sestavljenega iz osebne izkušnje in privzetih skupnih elementov.

Spomine lahko sprožijo slučajno zaznani vonj, okus, barva, oblika, zvok ali pa ponovni obisk kraja, stavbe, sobe, ki so bili v preteklosti pomembni za nas. *Spomin, ujet v prostor* smo naslovili večji ogledni prostor, zamaknjen za panojsko steno. Vanj smo umestili nekaj kosov kuhinjske opreme, posod, razglednic in fižolovih zrn. Pridali smo moške škornje iz muzejske zbirke z dokumentiranim spominskim pomenom. Gre za splošno razširjen tip opreme t. i. bele kuhinje 20. stoletja (konkretno kuhinjsko pohištvo je bilo narejeno v 30. letih 20. stoletja, v

Spomin, ujet v prostor: pogled v ogledni prostor (foto J. Žagar).

Spomin, ujet v predmete: pogled v vitrino (foto J. Žagar).

rabi pa je bilo v Logatcu še vsaj nadaljnjih 50 let) in vrsto industrijskih izdelkov, ki so sooblikovali marsikateri dom sodobnikov v slovenskem prostoru. Čeprav stiliziran, deluje poustvarjeni ambient na mnoge obiskovalce kot sprožilec spominov na dobro znano okolje.

Spomine učinkovito obudijo opomniki v obliki zapisa, slike, znaka ali predmeta. Nekatere predmete dojemamo kot opredmetenje osebnih ali skupnih spominov. Ti predmeti so za nekatere pomembni, ker dokumentirajo in dokazujejo izbrana zgodovinska dejstva oziroma obdobja. Drugi jih čutijo kot biografske ostanke svojega življenja in življenja skupnosti. Tretjim se zdi pomembno ohranjanje izjemnosti in dragocenosti za naslednje generacije. Podobne vloge ima tudi muzejska predmet-

na dediščina. Sicer pa muzejska dediščina zajema iz osebne dediščine uporabnih in spominskih predmetov, le da jih pogosto interpretira skozi posplošene pripovedi in skupinske oznake.

Vitrino z naslovom *Spomin, ujet v predmete smo* opremili z muzejskimi in zasebnimi spominskimi predmeti, torej predmeti s poudarjeno spominsko vrednostjo. Nekateri so bili že v osnovi spominski predmeti (npr. fotografije, albumi, spominske značke, dnevniki ...), drugi pa so bili sestavina pomembnih dogodkov, ki so jih ljudje simbolno ohranili v trajen spomin na dogodek ali svoje drage (poročni šopek, poročni robček ...). Nosilci spomina so bili lahko tudi vsakdanji uporabni predmeti, pri katerih je spominski pomen na koncu dopolnil vse druge (npr. žepna ura, pisma, parfumska posodica, cigaretnica z nepokajenimi cigaretami ...). Z dodanim slikovnim gradivom smo predstavili še nekatere druge opredmetene spomine ali tiste njihove detajle, ki so vsebovali spominsko informacijo (datum poroke, svetega obhajila, prvega spusta s smučmi, celo hude nesreče v gorah ...).

Razdelek z naslovom *Zunanji svet* opazuje tisti svet, v kakršnega je posameznik rojen in je zato izhodišče njegovega življenja. Bolj kot bližnje okolje in njegove ustaljene navade nas je na tem mestu zanimala skupna zakladnica človeštva, v katero so prispevale predhodne generacije in njihovi najsposobnejši posamezniki. Vanjo sodi nakopičeno znanje, izkušnje, veščine, izumi in dognanja ...

Od številnih izumiteljev in znanstvenikov ohranjamo v skupnem spominu tiste, ki so premaknili mejnike in oblikovali temelje današnjega predstavnega sveta. Skupaj z njihovimi dosežki jih uvrščamo v skupno dediščino človeštva. Spomin nanje obeležujemo mednarodno, lahko pa tudi na nacionalnem, lokalnem nivoju in še kako drugače; njihove po-

Razstveni razdelek z naslovom *Zunanji svet* se posveča skupni zakladnici človeštva, v kateri so se zbrale izkušnje in dognanja, znanja in veščine predhodnih generacij: ta posamezniku daje izhodišče za njegovo razmišljanje, dojemanje in delovanje (foto J. Žagar).

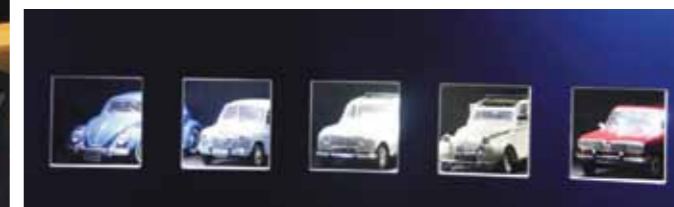
dobe ohranjamo na spomenikih, znamkah, bankovcih ipd., posvečene so jim razstave, proslave, knjige, spominski dnevi, o njih se učimo v šoli ... S fotografijami smo zajeli le nekatere, npr. spomenik Koperniku v Varšavi, poštne znamke različnih držav, izdane v spomin na znanstvenike in njihova odkritja (Charles Darwin, Marie Curie, Albert Einstein), pa znamka v spomin na brata Rusjan in njuno letalo Eda itd. Tako in tudi skozi vsakdanjo rabo njihovih izumov soustvarjajo notranje svetove mnogih ljudi.

V zadnjih petih stoletjih se je bistveno spremenil obseg znanj o Zemlji in vesolju, o naravnih zakonih in o razmerju med človekom in drugimi živimi vrstami. To je omogočalo vedno globlji vpogled v naravne zakonitosti – mikrosveta na eni in vesoljskih razsežnosti na drugi strani. Tehnologije so se razvijale neenakomerno glede na čas in prostor. A z vidika današnjega sveta govorimo o tehnični zgodovini človeštva. Naloga tehničnih pripomočkov in naprav je, da presežejo zmožnosti telesnih čutil in zavednih izkušenj. Takšne so naprave, ki omogočajo opazovanje stvari, ki jih človeški pogled ne more videti in ki jih človeška izkušnja ne more dojeti. Z nekaj fotografijami smo ilustrirali podobe, ki jih omogočajo teleskopi, mikroskopi, rentgenske in ultrazvočne naprave (npr. podoba galaksije, strukture človeške kosti, celice s celičnim jedrom, bakterije Salmonelle) ali fotoaparati (trenutek padajoče vodne kaplje, »zamrznjen« v večnost). Vidna informacija nedvomno močno vpliva na človekove predstave. Gotovo je, da nam tako pridobljene podobe močno razširijo zavest o stvarnosti in hkrati porajajo nova vprašanja in radovednost.

Praktična naloga tehnologije je, da sleherniku lajša vsakdan, pa naj gre za mehaniko, elektriko, telefonijo, elektromehaniko ali digitalno tehnologijo. Uporabna tehnologija vsakdanjega življenja je v 19. in 20. stoletju doživela velike in hitre premike in se danes kaže skozi številne izdelke množične proizvodnje in široko razširjene uporabe. Na razstavi smo v ogledni prostor z naslovom *Tehnologija v vsakdanji rabi* namestili vrsto gospodinj-skih pripomočkov, ki so postali del splošne rabe v 50. in 60. letih 20. stoletja. Mnogo obiskovalcev jih pozna iz svojega življenja – npr. polavtomatski pralni stroj, hladilnik, sesalec za prah, električni likalnik, mlinček za kavo, električni kuhalnik, sušilec za lase ipd. Kadar

Tehnologija v vsakdanji rabi: pogled v ogledni prostor (foto J. Žagar).

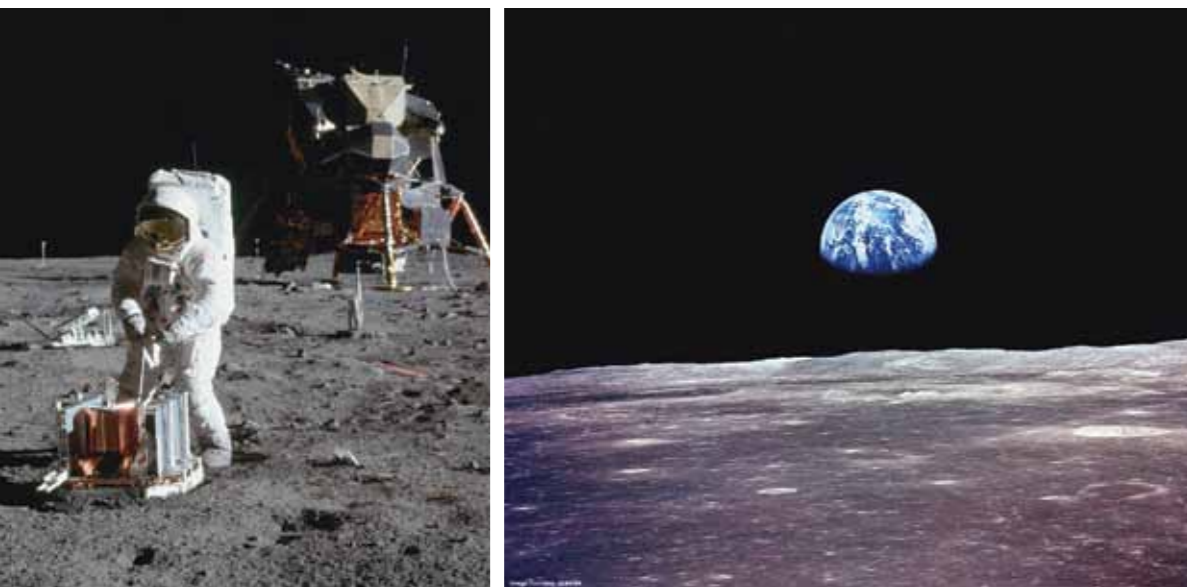
Kaj vse se zdi vredno zbiranja?: pogled v vitrino (foto J. Žagar).

tehnična novost postane obenem del osebnega življenja in življenja skupnosti (npr. prvi radioaparati, televizorji, avtomobili v kraju oz. družini), se prepletata tudi osebni in skupinski spomin, obeležen na spominski fotografiji. Uvajanje, raba in opuščanje enake tehnologije povezuje ljudi določenega obdobja v namišljeno skupnost zaradi podobnih doživetij. Odslužene uporabne predmete so v vsakdanji rabi nadomestili novi, sodobnejši in uporabnejši. Stari predmeti ostajajo nostalgичno opredmetenje minulih dob – lepih zaradi spominov, ki nimajo nič skupnega z nepredvidljivo prihodnostjo. Kot naslov vitrine je na obiskovalce naslo-

vljeno pomembno vprašanje: *Kaj vse se zdi vredno zbiranja?* V vitrini je kot primer zbiranja oziroma zbirateljstva razstavljen delček zasebne zbirke modelov avtomobilov množične rabe iz 60. let 20. stoletja, ki so v slovenskem okolju pridobili ljubkovalna označevalna imena (*hrošč, fičko, katra, spaček, reno*) in ki pri obiskovalcih zbuja mnoge spomine in zgodbe o prvih družinskih avtomobilih.

Na razstavi smo s skupino fotografij izpostavili še nekaj vidikov skupne svetovne dediščine in pripadnosti človeštvu in planetu: ozaveščanje skupnih vrednot, a tudi skupnih strahov (pred naravnimi nesrečami na eni in človeškimi napakami velikih razsežnosti na drugi strani). Dopolnjuje jih skupni spomin na zgodovinska obdobja, prelomnice in razvojne poti. Tudi človekova preseganja planetarnih meja in prodiranje

Skupni spomin človeštva, ovekovečen na spominskih posnetkih – prvi človek na Luni (1969, NASA).

Pogled na Zemljo, naš skupni planet (1969, NASA).

v vesolje (od opazovanja neba in »prisluškovanja« globljemu vesolju, pošiljanja umetnih satelitov in raziskovalnih sond do potovanja človeških posadk) lahko štejemo za skupno svetovno dediščino.

Da bi se izbrani elementi skupnega spomina, dosežkov in dogodkov utrdili v zavest slehernika, so razglašeni različni mednarodni tematski dnevi in obletnice, praznovanja pa se organizirajo na različnih ravneh – v nacionalnih, regionalnih, lokalnih, institucionalnih ali društvenih okvirih. Oblike in poudarki manifestiranih obeleževanj se zato do neke mere ločijo med seboj, kljub temu je njihov namen utrjevanje skupne, globalne pripadnosti. Tako smo npr. v letu 2009, ko smo v SEM odprli stalno razstavo, praznovali obletnice nekaterih »svetovnih« dogodkov (nekateri smo ilustrirali s fotografijami spominskih znamk in prireditelj): mednarodno leto astronomije ob 400-letnici Galilejevega opazovanja s teleskopom; Darwinovo leto ob 200-letnici njegovega rojstva in 150-letnici izida njegove knjige o evoluciji; 100-letnico prvega poleta z Edo bratov Rusjan; 40-letnico prvega človekovega koraka na Luno itd.

Del skupne dediščine so tudi predstave o nezemeljskih Drugih in drugačnih, zato smo v vitrini z naslovom *Je še kdo tam zunaj?* razstavili nekaj učnih ponazoril in šolskih zvezkov; gre za opredmeteno znanje o Zemlji in drugih planetih našega Osončja. Dodane igrače, otroške knjige in slike polnijo vsebino s fantazijskimi podobami iz pravljичnega in filmskega sveta. Stvarne ali ne – vsaj nekatere od omenjenih podob

so močno zapisane v osebne spomine na otroštvo (npr. povest Vida Pečjaka *Drejček in trije Marsovčki*; otroška pustna preobleka Marskovček iz leta 2006; model Nezemljana iz Roswella iz leta 1947; Yoda, lik iz znanstvenofantastične filmske serijalke *Vojna zvezd* itd.).

Vprašanja in odgovori : Izbira kot kreacija

Med obe glavni vsebini sta umeščeni dve povezovalni temi – tudi njun cilj je poiskati povezave med notranjim in zunanjim svetom. Prva govori o kulturnih modelih razumevanja sveta in smislov bivanja. Nekatera »večna« vprašanja so zato izpisana kot grafična podlaga panojev. Druga opozarja na kreativno oblikovanje osebne predstave o velikem svetu na podlagi podob in informacij, pridobljenih iz zunanjega sveta – prek drugih ljudi in prek množičnih medijev. Grafična podpora poglavja je zapis v računalniški binarni pisavi.

Vprašanja in odgovori opozarjajo na sfere bivanja, ki presejajo vsakdanje življenje in se tesno navezujejo na zavedanje lastnega obstoja in minljivosti. Posameznikovo razumevanje sveta in njegove vloge v njem ter predstave o smislu in nadnaravnem so temeljni kamni vsake kulture. Prav tako predstave o prostoru in času. Po obliki so vse te predstave ravno dovolj raznolike, da ljudi ločijo ali povežejo med seboj. Temeljna vprašanja o človeku in svetu, o kategorijah svobodnega, dobrega, lepega, pravičnega, moralnega, smiselnega, logičnega itd. lahko dobijo le možne odgovore; absolutnih odgovorov ni. Kulturno opredeljeni odgovori pomenijo za posameznika neke vrste usmerjevalnik oz. predvzorec za iskanje intimnih odgovorov in smislov. Razumeti jih je mogoče kot vodnike, a tudi kot oporo, tolažbo in smisel v vsakdanjem življenju in v soočenju s smrtjo.

Vprašanja o vsem, kar je, kar je bilo in kar bo, so vez med notranjim in zunanjim svetom. Pa naj iščejo odgovore nanje pravljice, povedke ali mitološka izročila, religije, umetnosti ali znanosti. Na razstavi smo s pomočjo izbranih slik in komentarjev poudarili raznovrstnost oblik znotraj istovrstne kulturne sestavine (npr. motive in like iz pravljic in povedk, mitov in legend) – namesto nizanja posebnosti, utrjenih v nacionalnih ali lokalnih dediščinah. Ali predstavljajo množice religij in njihovih pravil; na tem mestu se zdi pomembno predvsem to, da vsa verovanja nudijo ogrodje predstavnega in vrednostnega sveta. Da pojasnjujejo velika vprašanja o skrivnostih vesolja in naravnega reda, da oblikujejo razlage o smiselnosti življenja in smrti in da opredeljujejo mesto posameznika v skupnosti in kozmosu.

Idejo kulturnega relativizma smo na tem mestu strnili v pisan nabirek predmetov iz različnih kulturnih okolij pod naslovom *Izrazi predstav in*

Izrazi predstav in verovanj: pogled v vitrino (foto J. Žagar).

verovanj. Manjši predmeti v vitrini so bili večinoma namenjeni osebni rabi, npr. amulet z motivom Marije z detetom, molek s simboli Kristusovega trpljenja, rokopisni zvezek svetih tekstov iz Etiopije, kipec budistične bodisatve sočutja Guanyin s Kitajske, fetiš za dolgo življenje s Slonokoščene obale, poslikana pravoslavna ikona iz Grčije ipd. Večje plastike, nameščene v ogledni prostor, so bile v rabi družin ali manjših lokalnih skupnosti. Mnogokrat so bile mešanica uradne verske doktrine in vsakdanjega verovanja, npr. Sedeči Kristus iz hišnega znamenja z Drenovca na Bizeljskem, lesena plastika sv. Urbana, kitajski kipec Bude, mozambiška maska hudobnega gozdnega duha, lesena obredna posoda z upodobitvami prednikov z Malija, plastika z upodobljenim prizorom iz epa Ramajana z Balijsa itd.

O kopičenju izbranih informacij iz zunanjega sveta govori druga povezovalna tema z naslovom *Izbira kot kreacija*. Gre za gradnjo osebnega sveta – osebne predstave o svetu. Gradniki za to niso samo lastne izkušnje. Dopolnjujejo jih tudi misli, izkušnje, znanje, spomini in vizije drugih ljudi, posredovane skozi govorjeno ali pisano besedo, podobe, glasbo in še kako drugače. Da bi opozorili na vplivno moč posrednih izkušenj, smo obiskovalcem ponudili nekaj izbirnih vsebin na dotikal-

David kot simbol slehernika na mozaični podobi Zemlje. Grafični zaključek animirane vsebine je vizualni povzetek ideje o umeščanju v (samo)konstruirano podobo sveta.

Naslovna stran interaktivne vsebine *Moj svet skozi ... pravljice, spoznanja, medijske podobe*.

nem ekranu. Ogledati si je mogoče posnetke treh pripovedovalk pravljic¹ in izbrane življenjske izkušnje in modrosti treh pripovedovalcev iz različnih kulturnih okolij².

Tisk, radio, televizija, elektronski in drugi množični mediji so imeli in še imajo močan vpliv na doživetje stvarnosti in zgodovinskega spomina. S posredovanjem prirejenih in delnih informacij vplivajo na pomen in razumevanje sporočil. Posebej učinkovite so slikovne podobe, saj dajejo vtis neposredne izkušnje, iluzijo skupnega doživetja in pripadnosti navidezni skupnosti. Zato je mogoče trditi, da mediji premikajo meje med osebnim in skupnim, zasebnim in javnim, lokalnim in globalnim.

1 *Moj svet skozi ... pravljice.* Fanči Vidmar – Pravljica, Vojsko, julij 2007. Marija Cvetek – *Bog je svet delil, Svetemu Petru se ni ljubilo pobrati podkve*, Ljubljana, maj 2007. Lioba Jenče – *Deček, ki je imel rad oblake, Zemlja plava na vodi, Zemlja nastane iz zrna peska*, Ljubljana, januar 2008. Avtorica koncepta in strokovna sodelavka Janja Žagar, pogovor, kamera in montaža Nadja Valentinčič Furlan, interaktivna aplikacija Peter Gruden, produkcija SEM, 2008, skupno trajanje 10 minut.

2 *Moj svet skozi ... spoznanja.* Marijan Česnik, Ljubljana, marec 2008. Ana Zablatnik, Bilnjovs, Avstrijska Koroška, junij 2007. Ashike Biakeddy, Ljubljana, junij 2007. Avtorica koncepta in strokovna sodelavka Janja Žagar, pogovor, kamera in montaža Nadja Valentinčič Furlan, interaktivna aplikacija Peter Gruden, produkcija SEM, 2008, skupno trajanje 8 minut in pol.

Z množičnimi mediji se je povečal in tudi geografsko razširil vpliv nekaterih posameznikov, npr. javnih osebnosti, politikov, glasbenikov, igralcev, športnikov ipd. Njihove podobe oblikujejo predstave o lepem in zelenem, kar s pridom izrablja modna industrija. Tudi na podlagi izbire idolov in zgledov se lahko posamezniki združujejo v skupnosti, ki pa so zgolj navidezne, saj temeljijo na iluziji (po)doživljanja skupnega. Na nekaj izbranih primerih smo s slikovnim gradivom ilustrirali načine slavljenja živih in umrlih idolov, npr. filmski komik Charlie Chaplin na spominski znamki, voščena lutka pop ikone Elvisa Presleya, avtobus s poslikavo glasbene skupine Beatles – spomin in ponos mesta Liverpool, ikonska podoba Che Guevare na množičnih tekstilnih izdelkih ipd.

Če smo na drugem mestu izpostavili rabo enake tehnologije kot povezovalni element za ljudi določenega obdobja, lahko tu kot element pripadnosti neki dobi in neki generaciji izpostavimo izbrane produkte globalne modne industrije, npr. glasbene zvrsti in celo posamezne melodije, igrane in animirane filme, oblačilne modne smernice in močno zaželene oblačilne kose in dodatke, celo reklamna besedila in melodije ipd. V vsakem primeru gre za ponudbo množičnih izdelkov, ki je sočasno ponujena vsem članom družbe, ne izbirajo pa iz nje vsi po

enakih kriterijih. V vitrini z naslovom *Ponudba in izbira – ponotranjenje zunanjega sveta* smo razstavili gramofon, ki ga je ljubljanska družina kupila v 60. letih 20. stoletja in na katerem so družinski člani še vsaj dve desetletji poslušali vsak svoje priljubljene glasbene zvrsti in melodije. Vsaj nekatere med temi so na izbranih vinilnih ploščah, ki smo jih dodali v vitrino; marsikatera med njimi bo že z ovitkom obudila spomin obiskovalcev na znano melodijo.

Tako lahko postanejo del naših osebnih svetov ljudje, ki jih nikoli nismo poznali in srečali, dogodki, ki jim nismo bili priča in se niti niso zgodili nam, ideje in misli, ki jih nismo sami domislili, čustva in občutki, ki jih nismo sami neposredno izkusili. V to navidezno celoto izbranih podob, ki jih posameznik opazuje, vrednoti in ureja s svojimi čutili in sebi lastnim razumevanjem, umešča tudi samega sebe. Ta vseživljenjski proces je del univerzalne narave človeka; čeprav temelji na pridobljenih družbenih in kulturnih vzorcih, pa gre vsakič tudi za osebni poskus osmišljanja in iskanja vloge v okvirih velikega sveta.

Vplivna moč izmišljenih likov – plakat za legendarni film *Viharni vrh* iz leta 1939.

Podobe filmskih lepotic (Marylin Monroe, Sophia Loren, Catherine Deneuve, Audrey Hepburn, Grace Kelly, Marlene Dietrich, Anita Ekberg, Elizabeth Taylor, Brigitte Bardot, Katharine Hepburn, Greta Garbo, Veronica Lake) oblikujejo predstave o lepem in zelenem.

Procesnost samoumeščanja smo ponazorili s tretjo izbirno vsebino na dotikalnem ekranu.³ Prinaša sosledje več deset različnih podob znanih ljudi, naravnih in kulturnih znamenitosti, zgodovinskih dogajanj iz domačega in iz tujih okolij. Slike si sledijo brez reda, v zaključni animaciji pa se zložijo v mozaično preobleko vrteče se zemeljske oble. Mednje se nazadnje umesti (»vlepi«) še obrisna podoba Davida.

Povezovalne in zaključne vsebine

Dialog med notranjim in zunanjim podpira tudi zvočna kulisa prostora: tišina se izmenjuje z »notranjimi« zvoki (bitje srca, prasketanje ognja, tiktakanje ure) in »zunanjimi« zvoki (zavijanje vetra, udarci cerkvene ure kot oddaljeni zvoki izven doma). Večinoma so ti zvočni elementi tako ali drugače prisotni že na drugih delih razstave, v zadnjem razstavnem prostoru pa se združijo v svojevrsten povzetek.

Grafični povzetek z naslovom *Osebnost kot zbir identitet*: silhueta Davida je izpolnjena z edninskimi samostalniki – izbranimi ali pripisanimi identitetami posameznika; panojska podlaga pod silhueto je izpolnjena z drobnim vzorcem mnogih potencialnih identitet v množinski samostalniški obliki (foto J. Žagar).

Zavit in temen izhodni tunel z mrežastim stropom in nizom izbranih slik z razstave kot niz spominskih utrinkov iz življenja (foto J. Žagar).

Rdeča nit skozi vso razstavo (*Pot Enega*) se v zadnjem prostoru konča. Ne s smrtjo, ampak z literarnim spominom pisatelja na svoje prednike in na reko, ki je spremljala mnoga življenja in smrti, dogodke in spremembe, pa kljub temu nemoteno teče po isti strugi dalje. Tekstura je senčni obris pisatelja – ki je bil sam del opisovane družinske sage, tako v življenju kot v literarni zgodbi.

Značaj povzetka celotne razstave imajo še nekateri razstavniki. Najprej gre za vsebine o osebnih in skupinskih identitetah (*Osebnost kot zbir identitet*), ki so vizualno povzete v grafični teksturi panojev in veliki aplicirani silhueti Davida. Potem gre za pregovore in življenjske modrosti – namestili smo jih prek teksture drevesa, ki ima, v primerjavi z začetnim razstavnim poglavjem, precej debelejšo deblo in zimsko neolistanost krošnjo.

Temen zaviti tunel pred izhodom z razstave spominja na tistega na začetku. Kot se človek sam rodi, življenje tudi zapušča sam. Družbeno-kulturna mreža, ki je dajala izrazno obliko posameznikovemu bivanju,

je izgubila trdne in oprijemljive strukture. To smo ponazorili s črnimi trakastimi zavesami namesto zunanje stene tunela. Omenjene strukture so prisotne le v tistih, ki spremljajo odhajajočega in se ga spominjajo; ponazarja jih mrežasti strop tunela. Skozi črno-bele nitkaste zavese, enake kot na vhodu v prvi razstavniki prostor, stopi obiskovalec razstave v dnevno svetlobo.

Za slovo še misel, zapisana na steni tunela:

Prispevek posameznika v človeško skupnost presega meje njegovega življenja ...

Izbrana literatura

BASILOV, Vladimir [et al.]: *Atlas človeštva: poreklo, kulture in verovanja narodov sveta*. Ljubljana: Mladinska knjiga Koprodukcija, 1991.

BAŠ, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

CAMBRIDGEOV podatkovnik. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1995.

CAVENDISH, Richard (ur.), LING, Trevor O. (ur.): *Mitologija: ilustrirana enciklopedija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988.

CHEVALIER, Jean, GHEERBRANDT, Alain: *Slovar simbolov: miti, sanje, liki, običaji, barve, števila*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2006.

CHISHOLM, Joanna [et al.] (ur.): *Vesolje: velika ilustrirana enciklopedija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008.

EVANS-PRITCHARD, Edward (ur.): *Ljudstva sveta: knj. 1–6*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1979–1980.

FINNISTON, Monty (ur.), WILLIAMS, Trevor I. (ur.), BISSELL, Christopher (ur.): *Oxfordova ilustrirana enciklopedija izumov in tehnologij*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1997.

HABINC, Mateja: *Ne le rožmarin za spomin: o spominskih predmetih in njihovem shranjevanju*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, 2004.

HODGSON, Nicola [et al.] (ur.): *Zgodovina: velika ilustrirana enciklopedija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2009.

HUDALES, Jože (ur.), VISOČNIK, Nataša (ur.): *Dediščina v očeh znanosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2005.

HUDALES, Jože (ur.), VISOČNIK, Nataša (ur.): *Dediščina v rokah stroke*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2005.

HUDALES, Jože: *Slovenski muzeji in etnologija: od kabinetov čudes do muzejev 21. stoletja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2008.

JUŽNIČ, Stane: *Antropologija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1987.

JUŽNIČ, Stane: *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1993.

KOMERČKI, Sašo: Prepletanje individualnega in kolektivnega spomina v zgodovinijsku na primeru Bele Krajine. *Anthropos* 38, 2006, št. 3–4, str. 189–205.

KONTE, Breda (ur.), KRUŠIČ, Marjan (ur.): *Človek in družba: velika ilustrirana enciklopedija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1986.

KRUŠIČ, Marjan (ur.): *Stare kulture: velika ilustrirana enciklopedija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1984.

LUHR, James F.: *Zemlja: velika ilustrirana enciklopedija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2006.

MAKAROVIČ, Gorazd: *Slovenci in čas: odnos do časa kot okvir in sestavina vsakdanjega življenja*. Ljubljana: Krtina, 1995.

MAKAROVIČ, Jan: Slovenska identiteta kot meja in kot razlika. *Traditiones* 26, 1996, str. 163–171.

MURŠIČ, Rajko: Množična, sodobna kultura na etnološki način. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 34, 1994, št. 4, str. 27–32.

MURŠIČ, Rajko: »Razkritje krinke«: o lokalno-globalnih identifikacijah. *Traditiones* 26, 1997, str. 223–236.

MURŠIČ, Rajko: Nova paradigma antropologije prostora: prostorjenje in človeška tvornost. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 46, 2006, št. 3–4, str. 48–54.

NASTRAN ULE, Mirjana: *Sodobne identitete v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 2000.

VIDMAR HORVAT, Ksenija: *Globalna kultura*. Ljubljana: Študentska založba, 2006.

WINSTON, Robert (ur.): *Človek: velika ilustrirana enciklopedija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2007.

ŽAGAR, Janja: Spominski predmeti in spomini. *Etnolog* 11, 2001, str. 289–294.

³ *Moj svet skozi ... medijske podobe*. Zamisel Janja Žagar, interaktivna aplikacija Peter Gruden, produkcija SEM, 2008, trajanje 1 minuta in pol.

Opredmetenje razstavne pripovedi

Seznam predmetnega gradiva

Opredmetenje razstavne pripovedi

Seznam predmetnega gradiva

Razstavno pripoved smo opredmetili z okoli 500 enotami predmetnega gradiva, raznolikega tako po starosti in geografskem izviru kot po kriteriju družbene pripadnosti uporabnika in osnovni funkciji. V pričujočem seznamu, ki so ga pripravili avtorji odgovarjajočih razstavnih poglavij, so predmeti razvrščeni po zaporedju razstavnih poglavij na razstavi, znotraj tega po zaporedju vitrin in večjih oglednih prostorov v smeri ogleda. Za pomoč pri razstavni interpretaciji in za lažje iskanje v seznamu smo vitrine naslovili enako kot na razstavi sami.

Predmetne enote v seznamu si sledijo glede na lego v razstavni vitrini, načeloma v smeri od leve proti desni, od zgoraj navzdol in od zadaj naprej. Predmetna enota v seznamu lahko pomeni en predmet, lahko pa tudi skupino predmetov z enakim imenom in odgovarjajočimi podatki. Vsaka predmetna enota vsebuje rubrike z naslednjimi podatki: **ime predmeta** (ali skupine predmetov), po možnosti dopolnjeno s podatkom o **namembnosti** in pripisanimi **pomeni**, **lokacija** (kraj uporabe, izjemoma kraj nastanka), **datacija** (čas uporabe, izjemoma čas nastanka) in **status predmeta**. Zaradi temeljne razstavne zasnove pričujoči seznam predmetnega gradiva na razstavi – za razliko od običajnih kataloških enot – ne vsebujejo podatkov o materialih, velikosti, identifikacijski oznaki (inventarni številki) in niso dopolnjeni z opisi predmetov. Izjemoma je ob imenu dopisan material ali barva zaradi lažjega iskanja oziroma razločevanja med podobnimi predmeti v vitrini.

Rubrika s podatki o statusu predmetne enote je izpolnjena le za predmete, ki niso del muzejskega fonda Slovenskega etnografskega muzeja, ki so torej iz drugih muzejev ali so zasebni predmeti ali kolekcije v lasti posameznikov, družin, društev (*zasebna last*) ipd. Statusna oznaka *razstavno ponazorilo* označuje predmete, ki ne sodijo niti med muzejsko gradivo in niti med zasebne predmete. Prav tako ne gre za muzejske kopije, replike, imitacije in tudi ne za običajna *muzejska ponazorila*, ki so včasih lahko tudi del muzejskega fonda¹. Z oznako *razstavno ponazorilo* smo opredelili tiste originalne predmete, ki se od prej omenjenih skupin predmetov ločijo po tem, da nimajo »vtisnjene« dokumentarne

vsebnosti rabe in pomenov. So torej tisti (novi, nerabljeni, nekateri celo že odrabljeni) predmeti, za potrebe naše razstave nabrani v naravi ali izbrani v sodobni raznovrstni množični ponudbi, ki s svojo prisotnostjo in simbolnim pomenom večajo nazornost in razumljivost razstavne pripovedi in obravnavanih idej.

¹ V najsplošnejšem pomenu je ponazorilo sredstvo za čutno predstavo in razumevanje obravnavanega. Pri *muzejskih ponazorilih* gre največkrat za stilizacijo oziroma ponazoritev nekega kulturnega elementa (npr. tipe naselij, makete stavbnih tipov ipd.) ali pa za nazorni prikaz delovanja, izdelovalnih oz. razvojnih faz ipd. Lahko gre tudi za predmet, narejen za muzej po zgledu originalnih predmetov, ki jih muzej nima ali pa se niso ohranili. Od originalnega predmeta lahko takšno ponazorilo odstopa po velikosti, materialu, dovršenosti zunanega videza, tudi notranji sestavi, če to ne škoduje njegovi nazornosti.

1. Jaz – posameznik

140 ■ ■ ■

Zgodovina živih vrst, rekonstruirana skozi drobce

- Trdni ostanki živih bitij – hišice, lupine in fosilizirani ostanki / zasebna last.
- Moderna replika langobardskega lončka iz 6. stol., najdišče Rífnik pri Celju / zasebna last.
- Deli živalskih skeletov / zasebna last.

Biološki označevalci individualnosti okoli nas

- Spominski odtisi otroških dlani in stopala / Ljubljana / začetek 21. stol. / zasebna last.
- Odtisi prstov in pripadajoča imena iz »kartoteke« otroškega detektiva / Ljubljana / začetek 21. stol. / zasebna last.
- Mavčni odlitek spodnje čeljusti in zob – osnova za izdelavo zobnega aparata / Ljubljana / konec 20. stol. / zasebna last.
- Izpadli mlečni zobki kot spomin na otroštvo / Ljubljana / konec 20. stol. / zasebna last.
- Kozarec z vidnimi prstnimi odtisi in odtisi ustnic / razstavno ponazorilo.
- Osebni dokumenti z identifikacijskimi elementi / 1. pol. in sreda 20. stol.
- Ultrazvočna slika človeškega zarodka / Ljubljana / konec 20. stol. / razstavno ponazorilo.

Drevo med naravo in kulturo

- Lesena posoda s pokrovom / Vojsko / 1. pol. 20. stol.
- Rajsko drevo spoznanja – glinasti svečnik / Mehika / 2. pol. 20. stol.
- Prečni del macesnovega debla z vidnimi letnicami in branikami / 2006 / razstavno ponazorilo.
- Semena in listi različnih dreves / 2006 / razstavno ponazorilo.

Kaj škodi in kaj pomaga?

- Naravna in kemična zdravila in pomagala / razstavno ponazorilo.
- Originalno pakirani obliži / Kočevje / pred 2. sv. v.
- Obesek – relikvija / Tomišelj / 18. stol.
- Krščanski križci in svetinjice v vlogi osebnih amuletov / konec 19. in 1. pol. 20. stol.
- Žepni kipec Marije Zavetnice v leseni šatuljici / Ljubljana / med 1. in 2. sv. v.
- Srebrn molilec s srcem v roki, votiv / 2. pol. 19. stol.
- *Buqui v katirih se vsze sorte arznejze za veliku bolesni snajdajo*, rokopisna medicinska knjiga / 1791.

■ ■ ■ 141

- Preluknjani kamen za zdravje in srečo / razstavno ponazorilo.
- Amulet – skarabej kot zaščita zoper zlo / Egipt / med 2. in 3. stol. p. n. š.
- Amulet – Horusovo oko kot zaščita zoper zlo / Egipt / med 2. in 3. stol. p. n. š.
- Glinasti prašiček za srečo / Ljubljana / 21. stol.
- Obesek z motivom štiriperesne deteljice za srečo / Stopnik / sreda 20. stol.
- Amulet – ogrlica s kovinskimi jagodami in masko kot zaščita zoper zlo / Benin / 20. stol.
- Amulet – arabski zagovori zoper nevarnosti v puščavi / Sudan / 2. pol. 19. stol.

Konstrukt lepega in pomembnega

- Medeninast ženski okrasni glavnik / Gorenjska / 1. pol. 19. stol.
- Rožen ženski okrasni glavnik / sreda 19. stol.
- Naravno barvilo za telo (pepel in v prah zdrobljene kosti, okra) / Sudan / sreda 19. stol.
- Naravno barvilo za telo (kana) / razstavno ponazorilo.
- Stekleničke za dišave / Ljubljana / konec 20. in začetek 21. stol. / razstavno ponazorilo.
- Mandarinsko pokrivalo / Kitajska / 19. stol.
- Okrasna glavnik / Mozambik / 2. pol. 20. stol.
- Ženska figurica z okrasnimi brazgotinami – fetiš za dolgo življenje / Slonokoščena obala / 2. pol. 19. stol.
- Igli za okrasno brazgotinjenje (skarifikacijo) / Sudan / 2. pol. 19. stol.
- Umetni nohti / 2009 / zasebna last.
- Umetne trepalnice, pustne / 2009 / zasebna last.
- Nevestin naglavni okras, *krona* / Bela krajina / 1. pol. 19. stol.
- Dekliški naglavni trak, *parta* / Bela krajina / 19. stol.

Konstrukt lepega in pomembnega

- Okrasni obročki za telo / Benin / 20. stol.
- Uhana / Kenija / 2. pol. 20. stol.
- Uhana / Kenija / 2. pol. 20. stol.
- Uhana – *murčka* / Kranjska / 2. pol. 19. stol.
- Ženska uhana za t. i. narodno nošo / okolica Ljubljane / med l. 1890–1930.
- Okrasni ušesni vstavek / Egipt / ok. 1200 p. n. š.
- Zapestnici / Benin / 20. stol.
- Nosni okrasek / Nova Britanija, Papua Nova Gvineja / začetek 20. stol.
- Nosni okrasek / Admiralski otoki, Papua Nova Gvineja / začetek 20. stol.

Šablonske in individualne pisave na predmetih

- Pisavi za krašenje trničev / Velika planina / 2. pol. 19. stol.
- Pisava za krašenje trničev, izdelana po starejših vzorcih / Stahovica na Gorenjskem / 1959.
- Pečatniki z inicialkami in imeni / Ljubljana / 1. pol. 20. stol.
- Pečatnika iz žada z vrezanimi pismenkami / Kitajska / 19. stol.
- Leseni nož za mehka živila z vrezanimi napisi in imenom / z letnico 1823.
- Rožena žlica s pisavo / Zgornja Štajerska / ok. 1840.
- Rožena žlica s pisavo / Salzburg / ok. 1840.
- Veziljska vajeonica z imenom izdelovalke / z letnico 1858.
- Lesena šablona za odtis monograma pred vezenjem / Ljubljana / 1. pol. 20. stol.
- Belovezeni robček z monogramom lastnice / konec 19., začetek 20. stol.
- Monogrami, izvezeni na svili (polizdelki) / Ljubljana / 1. pol. 20. stol.
- Učbenik branja / Kitajska / 2. pol. 20. stol. / zasebna last.
- Lepopisnica, šolski zvezek za 1. razred / Vojnik pri Celju / 1925–26.

Označeni osebni predmeti

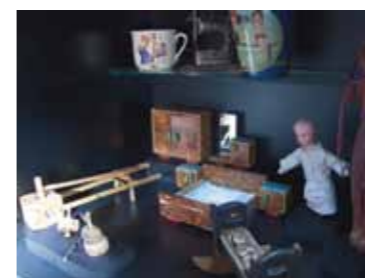
- Pollitrski vrček z rokopisom in monogramom izdelovalca / Komenda / med 1. in 2. sv. v.
- Žlica z osebnimi oznakami lastnika / Podkoren / 1870.
- Leseni žlici z osebnimi oznakami lastnika / Podkoren / 19. stol.
- Krojaški likalnik z vrezanim monogramom lastnika / z letnico 1724.
- Krojaški likalnik z vrezanim monogramom lastnika / z letnico 1782.
- Oselnik iz govejega roga z vrezanim monogramom lastnika / Zgornja Savinjska dolina / z letnico 1912.
- Večdelni osebni jedilni pribor v tulcu / Tibet / 19. stol.
- Jedilni pribor v nožnici z vrezanim imenom lastnika / z letnico 1831.
- Moški prstan z graviranimi inicialkami prvega lastnika / Ljubljana / 1. pol. 20. stol.
- Lesen model za mali kruhek z vrezanim imenom lastnika – izdelovalca / Škofja Loka / z letnico 1835.

2. Moja družina — moj dom

V želji po otrocih

- Votivna slika, zahvala za zdravega otroka / z letnico 1758.
- Model za lect z motivom dojenca / 19. stol.
- Poročni mali kruhek / Škofja Loka ali okolica / ok. 1937.
- Slonokoščeni kip matere z otrokom – simbol plodnosti in materinstva / DR Kongo / 20. stol.
- Bronasti kipec matere z otroki kot simbol plodnosti in materinstva / Gana / 20. stol.
- Dojenec, prošnja votivna figurica za otroka / 19. stol.
- Prošnje votivno srce / 19. stol.

Drobci otroštva

- Skodelica z motivom iz pravljice *Janko in Metka* / Ljubljana / sreda 20. stol. / zasebna last.
- Šivalni stroj, igrača / Ljubljana / 20. stol.
- Kanglica, igrača / 20. stol.
- Pohištvno za spalnico, igrača / Bukovica v Selški dolini / 2. pol. 20. stol.
- Punčka, igrača / sreda 20. stol.
- Punčka, premazana z okro, igrača / Kenija / 20. stol.
- Stopa, igrača / 20. stol.
- Vrtavka, družabna igra / okolica Ribnice / 20. stol.
- Mlinček, otroško glasbilo / Petrušna vas / sreda 20. stol.
- Zibelka z otrokom, igrača / Nasovče / 19. stol.

Drobci otroštva

- *Hojca* iz družine trgovca / Radeče pri Zidanem Mostu / ok. 1900.
- Pobakren čevlječek iz družine poštnega uradnika, spomin na prve otroške korake / Novo mesto / ok. 1907.
- Posrebren čevlječek iz družine poštnega uradnika, spomin na prve otroške korake / Novo mesto / ok. 1905.

Udomačeni ogenj

- *Laterna* / Gorenjska / 1. pol. 20. stol.
- Oljenka za obešanje / Ljubljana / konec 19. stol.
- *Čelešnik*, držalo za trske za razsvetljavo doma / Bled / v rabi še med 1. sv. v.
- *Čelešnik*, držalo za trske za razsvetljavo doma / 19. stol.
- Držalo za voščene svitke s škarjicami za stenj / 19. stol.
- Kresila / Gorenjska / 18. in 19. stol.
- Namizni *čukec* / okolica Celja / 2. pol. 19. stol., začetek 20. stol.
- Metlica za ognjišče.
- *Zglavnik* za polena in gretje posod na odprtem ognjišču / 19. stol.

Priprava hrane

- Kozici in lonček za kuhanje na štedilniku / Ljubljana / sreda 20. stol.
- Lonček / Mojstrana / 20. stol.
- Lonec za kuhanje na štedilniku / Mojstrana / 20. stol.
- Ponev za peko jajc / Mojstrana / 20. stol.
- Lonec za kuhanje na štedilniku / Mojstrana / 20. stol.
- Glineni lonec za kuhanje v krušni peči / Spuhlja / začetek 20. stol.
- Litoželezni lonec za kuhanje v krušni peči / 1. pol. 20. stol.
- Lončeni model za potico / Mojstrana / 20. stol.
- Glineni lonček za kuhanje v krušni peč i / Hočevlje / 1. pol. 20. stol.
- Model za torto / Ljubljana / 20. stol.
- Model za potico / Ljubljana / začetek 20. stol.
- Omelce za mazanje hlebov ali potic z jajcem pred vsaditvijo v krušno peč / Voklo / 1. pol. 20. stol.
- Keramična posoda za obredno darovanje hrane ali pijače / Slonokoščena obala / 20. stol.
- *Pekva* za peko kruha na odprtem ognjišču / Kralji pri Starem trgu / začetek 20. stol.
- Kozica za kuhanje na odprtem ognjišču / 19. stol.
- Kozica za kuhanje na odprtem ognjišču / Škofja Loka / začetek 20. stol.
- Lonec za kuhanje na odprtem ognjišču / Suha krajina / 1. pol. 20. stol.

Shranjevanje

- *Kruhnjak* za shranjevanje kruha / Cerovec / v rabi do 70. let 20. stol.
- Škatla za šampon, kasneje za shranjevanje različnim gospodinjskih pripomočkov / Ljubljana / 20. stol.
- Škatla za shranjevanje piškotov, prvotno bombonov / Ljubljana / 20. stol.
- Škatlica za shranjevanje zdravilnega kamna / 19. stol.
- Pušica za shranjevanje brivskega pribora / Ljubljana / pred 1941.
- Pušica za shranjevanje drobnih predmetov / predvidoma z zahodnega Štajerskega / z letnico 1755.
- Plemiška skrinjica za nakit / 2. pol. 16. stol.
- Lonec za smetano / Bratonci pri Beltincih / prva tretjina 20. stol.
- Kozarec za vlaganje / Ljubljana / sreda 20. stol.
- Škatla za Kneippovo kavo / Ljubljana / 20. stol.
- Posodice za začimbe / 20. stol.
- Omara za shranjevanje živil / Dravinjski Vrh / v rabi še v začetku 20. stol.
- Žličnik / Gorenjska / 19. stol.
- Košarica za shranjevanje živil / Zahodna Afrika / 20. stol.
- Bedenj za zrnje / Ratež pri Novem mestu / 19. stol. in začetek 20. stol.

Življenjske potrebe skozi uporabne predmete

- Končnica *posteljnjaka*, postelnega okvira / Gorenjska ali zahodna Štajerska / z letnico 1889.
- Zibelka / Ljubinj / 19. stol.
- Krstna odeja / Maršiči na Dolenjskem / 19. stol.
- *Nečke*, primer večnamenskega predmeta (za mesenje kruha, pa tudi za spanje in prenašanje dojenčka) / 19. stol.
- Lesen vzglavnik s simboli, ki človeka varujejo med spanjem / Somalija / 20. stol.
- Obešalnik za brisače / Stari trg pri Ložu / 19. stol. in začetek 20. stol.
- Vezena brisača z monogramom / Ljubljana / z letnico 1885.
- Meščanski toaletni komplet (vrč in posoda za umivanje, nočna posoda, posodica za glavnike, posodica za milo) / 19. stol.
- Leseni perilnik / Bistrica ob Sotli / 1. pol. 20. stol.

Prostor druženja

- Jaslice in vezeni prtiček za jaslice / Črnomelj / med 1. in 2. sv. v.
- Slika na steklo *Kristusovo rojstvo* / 1. tretjina 20. stol.
- Slika na steklo *Zadnja večerja* / 1. pol. 19. stol.
- Razpelo z Jezusom ter orodji Kristusovega trpljenja / 2. ali 3. tretjina 19. stol.
- Slika na steklo Sv. Valentin Retijski / 1. pol. 20. stol.
- Sveti duh nad mizo – varuh doma / razstavno ponazorilo.
- Skupina knjig kot razstavno ponazorilo skupnega branja in izobraževanja (*Poljedelstvo: Slovenskim gospodarjem v pouk, 1909; Podobe iz misijonskih dežel, 1912; Kmečki žepni koledar, 1951*).
- Klop / 2. pol. 19. stol.
- Miza / Gorenjska / z letnico 1785.
- Skleda z žlicami kot razstavno ponazorilo skupnega prehranjevanja / Bled in Gorenjska / 19. stol. in začetek 20. stol.
- Pleten krožnik z lesenimi žlicami / Togo / 19. stol.

Vloge družinskih članov

- Stol z izrezljanim napisom *Dober dan* in z inicialkami družinskega poglavarja / z letnico 1848.
- Poglavarjev stolček – statusni simbol ljudstva Ašanti / Gana / 19. stol.
- Ključ za skrinjo – simbol gosposinjine lastnine / Seliška dolina / 17. stol.

Varovanje doma

- Marija, kipec iz pročelne niše / Rečica pri Laškem / 2. pol. 19. stol.
- Polknica kmečkega doma, na njej motiv Marije z mrtvim Jezusom pod križem in sv. Florjan / Orehek pri Kranju / z letnico 1850.
- Opičja lobanja s prepletom iz trsja – za zaščito vhoda in hiše pred zlimi duhovi / DR Kongo / 19. stol.
- Lesena ključavnica z upodobitvijo dveh božanstev – za simbolično zaščito pred tatovi / Mali / 20. stol.
- Sedeči Kristus, kipec iz pročelne niše / 19. stol.
- Božji hišni blagoslov / 20. stol.
- Vratno tolkalo / Šiška pri Ljubljani / 3. tretjina 17. ali začetek 18. stol.
- Primež za odpiranje vrat / Šiška pri Ljubljani / konec 17. ali začetek 18. stol.
- Vratno tolkalo z vrat kolone, kamnitega obokanega vhoda / Materija / 1. pol. 19. stol.
- Vratna ključavnica / 17. stol.
- Ključ vhodnih vrat / 17. stol.

Opredmeteni spomini in vezi

- Ključ / Štajerska / sreda 17. stol.
- Ključavnica *žabica* / Štajersko / sreda 17. stol.
- Vratna ključavnica z imenom lastnika / z letnico 1806.
- Trikraljevski hišni žegen iz 19. stol. (kopija) / 20. stol.
- Kamniti amulet v obliki domačije in živine za varovanje posestva pred nesrečo / Bolivija / 20. stol.
- Svitek za družinsko drevo z inicialkami / Celje / konec 20. stol.
- Podoba družinskega drevesa družine Bernard v okviru / Celje / konec 20. stol.
- Stenske spominske družinske fotografije / Bistrica ob Sotli / 20. stol.
- Stenska spominska fotografija družine Valentinčič / Podbrdo / 30. leta 20. stol. / zasebna last.
- Družinska slika družine Bernard, spominska reprodukcija / Celje / konec 20. stol.
- Rokopisni zvezek, spomin na staro mamo / Bilčovs, Rož / začetek 20. stol. / zasebna last.
- Album, opredmeteni spomin na dogodke, stavbe in ljudi / Trst / 19. in 20. stol.
- Sklepanec za birmansko botro, del družinske dediščine / Brezovica pri Ljubljani / 2. pol. 19. stol. in 1. pol. 20. stol.
- Jedilni pribor z imenom – darilo ob rojstvu, kasneje spomin na darovalko / Ljubljana / od 1940 / zasebna last.
- Pisma, spomin na pokojna starša / Ptuj / 30. leta 20. stol. / zasebna last.
- Fotografija, spomin na pokojno mamo, otroci ob parah / Rogaška Slatina / 60. leta 20. stol. / zasebna last.
- Spominske fotografije družine Tomšič / Ljubljana / 20. stol.
- Skodelica, spomin na mamo / Ljubljana / 20. stol.
- Nakit za »narodno nošo«, spomin na mamo / Ljubljana / konec 19. stol. in 20. stol.
- Moška verižica za uro / 2. pol. 19. stol. ali začetek 20. stol.
- Oblič kot razstavno ponazorilo predaje znanja in orodja / Gozd Martuljek / ok. 1830.
- Lesena kipca ženske in moškega – del obredja čaščenja prednikov / Mali / 19. stol.
- Lesena tablica s hišno številko in hišnim imenom, na zadnji strani s podpisoma hišnih gospodarjev – razstavno ponazorilo predaje doma in posesti / Šentjakob v Rožu / 2. pol. 20. stol.

Dejavnosti za preživetje

- Nožki za izdelavo zobotrebcev / Nova vas, Dolenjska / 20. stol.
- Oblič za izdelovanje zobotrebcev / Šentjurij – Škocjan, Dolenjska / 20. stol.
- Statve / Bela krajina / 19. stol.
- Kopača / Podbrdo, Primorska / 20. stol.

Premoženje po možu in po ženi

- Poročni prstan / 2. pol. 19. stol.
- Poročna fotografija / Bistrica ob Sotli / 20. stol.
- Zemljiškknjižni izpisek, dokument o premoženju, ki ga je v zakon prinesel moški / z letnico 1882.
- Stenska fotografija zakonskega para / 20. stol.
- Krstna povijalna odeja za dojenčka, del bale / Ljubljana / po letu 1922
- Povijalna odeja za dojenčka, del bale / Ljubljana / 1. pol. 20. stol.
- Posteljno perilo, del bale / Dunaj / pred 1. sv. v.
- Oprema za pare, del bale / Dobre Polje / 20. stol.
- Vezena brisača z monogramom, del bale / Ljubljana / z letnico 1885.
- Poslikana ženitovanjska skrinja, del bale in premoženja, ki se je po ženski strani prenašal iz roda v rod / z letnico 1855.

3. Moja skupnost — moj domači kraj

Urejanje skupnih zadev

- Bog prednikov z vaškega oltarja / Benin / sreda 20. stol.
- Rovaš za delitev pridelkov s skupne gmajne (muzejsko ponazorilo) / Črnotiče / konec 19. stol.
- Rog za klicanje živine / Trenta / sreda 20. stol.
- Helebarda nočnega čuvaja / Materija / 19. stol., v rabi do 1920.
- Rovaši za izposojno vina / Bela krajina / konec 19. stol.

Zunanje obeleževanje gostilne

- Gostilniški izvvesek / Ribnica na Dolenjskem / do 2. sv. v.
- Gostilniška tabla / 1. pol. 20. stol.

Gostilna — prostor druženja

- Solnica / Rakičan / 1920–1940.
- Krožnik / Unec / med 1. in 2. sv. v.
- Jedilni nož / Rakičan / do srede 20. stol.
- Žlica / Rakičan / do srede 20. stol.
- Vilice / Unec / pred 2. sv. v.
- Obračunska knjiga iz gostilne Majerle / Stari trg pri Ložu / začetek 20. stol.
- Muholovec / Cerknica / konec 19. stol.
- Igralne karte.
- Marjanca / Ljubljana / pred 2. sv. v.

Gostilniške mere in posodje

- Steklenica za vino / Grabe / pred 2. sv. v.
- Kozarec za vino / Pusto Polje / po l. 1921.
- Kozarec za vino / Grabe / pred 2. sv. v.
- Kozarec za vino / Bočna / med 1. in 2. sv. v.
- Steklenička za žganje / Pusto Polje / po l. 1921.
- Kozarec za žganje / Grabe / pred 2. sv. v.
- Kozarec za žganje / Lendava.
- Sifonska steklenica / Logatec / pred 2. sv. v.
- Steklenica za vino – štefan / Pusto Polje / med 1. in 2. sv. v.
- Vrč za pivo / Grabe / pred 2. sv. v.
- Vrček za pivo / Stari trg / sreda 20. stol.
- Vrč za vino ali vodo / Grabe / pred 2. sv. v.

Zgodba posameznika kot del skupne zavesti

- Vaški svetilnik (kopija) / Suhorje, Brkini / z letnico 1667.

Fizično varstvo — gasilci

- Gasilska diploma / Gornja Radgona / 1964.
- Paradna gasilska čelada / Ponikve pri Trebnjem / 1910 / zasebna last.
- Gasilska trobenta / Ponikve pri Trebnjem / 1910 / zasebna last.
- Gasilska sekira / Ponikve pri Trebnjem / 1910 / zasebna last.
- Paradna gasilska sekirica / z letnico 1876.
- Gasilski loterijski boben / Tržič / z letnico 1879.

Sv. Florjan — zaščitnik gasilcev

- Kip sv. Florjana z gasilskega doma / Tomažja vas pri Novem mestu.

Duhovno zavetje — cerkev

- Oltar s kipom sv. Urbana / iz cerkve sv. Jurija nad Tržičem / narejen l. 1883.

Prenašanje vode iz skupnih vodnih virov

- Vedri za prenašanje vode / Beneška Slovenija / pred 2. sv. v.
- Lesena posoda *brenta* za prenašanje vode / Stročja vas / 1977.
- Lesena posoda *lempa* za prenašanje vode / Vojsko nad Idrijo / do l. 1950.

Krajevni simboli

- Vaški grb, del krajevne označbe (muzejsko ponazorilo) / Podgradje / narejen l. 2006.
- Vaški grb, del krajevne označbe (muzejsko ponazorilo) / Presika / narejen l. 2006.
- Vaški grb, del krajevne označbe (muzejsko ponazorilo) / Stročja vas / narejen l. 2006.
- Vaški grb, del krajevne označbe (muzejsko ponazorilo) / Rinčetove Grabe / narejen l. 2006.
- Vaški grb, del krajevne označbe (muzejsko ponazorilo) / Nunske Grabe / narejen l. 2006.
- Krajevna tabla / Retnje / 30. leta 20. stol.

4. Moja odhajanja — čez meje domačega kraja

Odhajanja z avoljo preživetja ali boljšega življenja

- Ovčarjeva palica / Črni Vrh, Notranjska / 3. četrtina 20. stol.

Opredmeteni spomini na romarske poti

- Božjepotne podobice iz raznih romarskih središč / od 2. pol. 19. do srede 20. stol.
- Svetinjice – Brezje, Sv. Gora, Goriško in Višarje, Maria Zell ali Loretska Marija / konec 19. ali začetek 20. stol.
- Razpelo in rožni venec, zapuščina meščanske rodbine / Ljubljana / med 1. in 2. sv. v.
- Obodna škatlica / Višarje / sreda ali 2. pol. 19. stol.
- Votivna slika / z letnico 1764.

Sodobna spominkarska ponudba

- Sodobni božjepotni spominki – Brezje, Ptujška Gora, Nova Štifta / začetek 21. stol. / razstavna ponazorila.

Žanjice

- Srpi / Dolenjska / konec 19. in 1. pol. 20. stol.
- Putrih / okolica Vitanja / 1. pol. 20. stol.
- Čutara / Balkan / 2. pol. 19. ali 1. pol. 20. stol.

Perice

- Ciza za prevažanje opranega perila / Bizovik / 1. pol. 20. stol.

Mlekarice

- Vrč za nošenje mleka / Lokev pri Divači / pred 1. sv. v.
- Svitek / okolica Kozine / zadnja četrtina 19. stol.
- Merica za mleko / Kras / med 1. in 2. sv. v.
- Merica za mleko / Kras / 2. pol. 19. stol.

Gozdni delavci

- Žaga / Šentvid pri Stični / 1. pol. 20. stol.
- Cepin / Štajerska / sreda 20. stol.
- Sekira *malarin* / Lukanja nad Oplotnico / sreda 20. stol.

Brusači

- Brus Roma Lacija Baranje / Černelavci / 3. četrtina 20. stol.

Krošnjari

- Krošnja / Ribnica na Dolenjskem / 2. pol. 20. stol.

Odhajanje z avoljo znanja

- Diploma Dunajske univerze sodnika Ivana Močnika / Idrija / 1910.

5. Moj narod — moja država

154 ■ ■ ■

Izrazi raznolike družbene strukture v mestih

- Učna pogodba med mestnim mojstrom in vaškim vajencem (kopija) / Bela krajina / 1933 / razstavno ponazorilo.
- Pražnja svilena ruta kmetice ob obisku mesta / Goriča vas pri Ribnici / 1. pol. 20. stol.
- Pražnji klobuk mestne prebivalke / Ljubljana / med 1. in 2. sv. v.
- Moški meščanski klobuk s trdo oblikovanimi krajci / Ljubljana / med 1. in 2. sv. v.
- Modni meščanski klobuček z okrasnim peresom / Ljubljana / med 1. in 2. sv. v.
- Pražnji klobuk mestnega prebivalca / Ljubljana / med 1. in 2. sv. v.

Isti kraj in naslovnik v historično različnih državnih tvorbah

- Pisemska ovojnica, poslana iz Amerike / 1. 12. 1912 / zasebna last.
- Pisemska ovojnica, poslana iz Amerike / 16. 9. 1920 / zasebna last.
- Pisemska ovojnica, poslana iz Amerike / 17. 3. 1928 / zasebna last.
- Pisemska ovojnica / 26. 12. 1991 / razstavno ponazorilo.

Država skozi simbolno govorico

- Pregledna šolska karta Slovenije, verificiran prikaz državnega ozemlja / 90. leta 20. stol. / zasebna last.
- Zastava SFR Jugoslavije / Idrija / 50. leta 20. stol. / zasebna last.
- Napisna tabla – *Prodaja duvana*, državni trgovinski monopol / med 1. in 2. sv. v.
- Avtomobilska nalepka z oznako države Jugoslavije, mednarodno verificirana oznaka države / Ljubljana / 1984 / zasebna last.
- Avtomobilska nalepka z oznako države Slovenije / Ljubljana / 2009 / zasebna last.
- Hišna tablica – *Titova cesta 26* / Ljubljana / 2. pol. 20. stol.
- Učbenik *O prometnih predpisih* / Ljubljana / 1973 / zasebna last.
- *Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije z amandmaji in Ustava Socialistične republike Slovenije z amandmaji* / Ljubljana / 70. leta 20. stol. / zasebna last.
- *Veljko Mratović, Družbena in politična ureditev SFRJ* / Ljubljana / 1970 / zasebna last.
- *M. Šnudrl, Naš državljan* / Ljubljana / 1961 / zasebna last.

■ ■ ■ 155

- Obvestilo o volitvah v evropski parlament 7. junij 2009, apel državljanu, da izpolni svojo volilno pravico / Ljubljana / zasebna last.
- Obvestilo o posvetovalnem referendumu 22. junij 2008 / Ljubljana / zasebna last.
- Obvestilo o volitvah predsednika republike 2007 / Ljubljana / zasebna last.
- Štampiljka / Idrija / med 1. in 2. sv. v.
- Štampiljka / Kranjska Gora / 2. pol. 19. stol.
- Denar Kraljevine Jugoslavije in SFR Jugoslavije, vrednostni boni R Slovenije; uradno plačilno sredstvo kot odraz državne monetarne samostojnosti / med 1. in 2. sv. v., po 2. sv. v., 1991.
- Denar – tolarji R Slovenije / 1991 – 2006.
- Denar – evrski kovanci R Slovenije / 2007.
- Pisemske znamke držav Avstro-Ogrske, Kraljevine Jugoslavije in SFR Jugoslavije / 20. stol. / zasebna last.
- Bencinski boni SFR Jugoslavije, državni nadzor nad porabo potrošnih dobrin / 1983 in 1984 / zasebna last.
- Taksna marka FLR Jugoslavije / po 2. sv. v.

Mnogotere podobe posameznika v očeh države

- Panjska končnica *Narobe svet*: prizor v uradu, ljudsko dožemanje delovanja državnega aparata in oblasti / z letnico 1820.
- Spominske medalje iz časa avstro-ogrške monarhije, sredstvo države za obeleževanje državotvornih dogodkov in bujenje domovinskih čustev / Ljubljana / 1. četrtina 20. stol.
- Spominska »plaketa« za služenje v vojski Kraljevine Jugoslavije / 30. leta 20. stol.
- Osebni dokumenti in druge listine, primeri državnega nadzora in evidenc nad državljanji / različni kraji / različna časovna obdobja.

Jezik — izražanje in pripadnost

- *Pesem od kmeta inu gospoda*, iz rokopisnega zvezka Matije Židana / 1. pol. 19. stol.
- Panjska končnica *Hudič vzame Napoleona* z napisom, »ljudska« interpretacija zgodovinskega dogodka / Lokovica nad Libučami / 1872.
- Okrašeno jajce – pirh z monogramom *IHS* / 1. pol. 20. stol.
- Okrašeno jajce – pirh z napisom *Ne zabi me* / Bela krajina / med 1. in 2. sv. v.
- Okrašeno jajce – pirh z napisom *Pozdrav iz Belokrajine* / Bela krajina / med 1. in 2. sv. v.
- Srce iz lecta z nalepljenim slovenskim verzom / Metlika / 1. pol. 20. stol.
- Srce iz lecta z nalepljenim slovenskim verzom / Slovenj Gradec / 1983.
- Vrč za vino z napisom v slovenskem jeziku / Gradac v Beli krajini / 1929.

- Vrč za vino z napisom v slovenskem jeziku / Gruča pri Šentjerneju / 1995.
- *Slovenki pravnik – Poduk o najpotrebnejših zakonih*, knjiga Mohorjeve družbe, ki je širila znanje in nacionalno zavest / Celovec / 1885.
- *Fran Povše: Umni kmetovalec* / Celovec / 1875.
- *Koledar družbe sv. Mohora za navadno leto 1874*.
- *Alojzij Homan: Postrežba bolnikom* / Celovec / 1899.
- *Viljem Rohrman: Poljedelstvo: slovenskim gospodarjem v pouk* / Celovec / 1898.
- *Zgodbe svetiga pisma za mlade ljudi* / Ljubljana / 1816.
- *Drugo berilo in slovnica za obče ljudske šole*, predpisano šolsko vzgojno in učno čtivo za mladino / Dunaj / 1889.
- *Prvo berilo* / Ljubljana / 1986.
- *Peter Končnik: Slovenska slovnica za obče ljudske šole* / Dunaj / 1910.
- *Silvo Kranjec: Kako smo se zedinili* / Celje / 1928.
- Šolski zvezek – *Slovenska pisanka* / med 1. in 2. sv. v.
- Šolski zvezek – *Slovenščina*, vadnica za učenje in utrjevanje materne jezika / Vitanje / 1925–6.

Identitetni procesi skozi vsakdanjo rabo

- Panjska končnica z dvoglavi avstrijskim heraldičnim cesarskim orlom / z letnico 1842.
- Stenski prtiček z motivom jugoslovanskega kralja in kraljice in napisom v cirilici *Živio kralj i kraljica* / med 1. in 2. sv. v.
- Steklenica za zeliščni liker *Marshal* z etiketo maršala Tita / 2009 / zasebna last.
- Model za pecivo z grbom Slovenije / Ljubljana / 1982.
- Fotografija avstrijskega cesarja Franca Jožefa, spominek / pred 1. sv. v.
- Zastavica R Slovenije / Ljubljana / 2008 / zasebna last.
- Zastavica R Slovenije / Ljubljana / 2009 / zasebna last.
- Gramofonska plošča – *Jugoslavija*; izdala RT Beograd / 80. leta 20. stol.
- Majolika z motivom avstrijskega heraldičnega cesarskega orla / Pessaro, Italija / konec 18. ali začetek 19. stol.
- Okrašeno jajce – pirh z napisom *Živijo Jugoslavija* / Bela krajina / 1. pol. 20. stol.
- Grb SFR Jugoslavije, spominska značka / Ljubljana / 2008 / zasebna last.
- Značka gasilskega veterana, priznanje za uspešno in dolgoletno delo v prostovoljnem gasilskem društvu, z upodobljenimi narodnimi in državnimi simboli – lipovimi listi, Triglavom in morjem / Cerknica / 90. leta 20. stol.

- Moška verižica za uro z dvema okrasnima kovancema – bavarskim tolarjem z upodobitvijo kralja Maximiliana Josefa III (1745–77) (averz) in krščanskim simbolom podoba Marije z Jezusom, zavetnice Bavarske (reverz) / 1769; in kovancem za en ameriški dolar z upodobitvijo obraza kipa svobode v New Yorku, ameriškega simbola svobode, (averz) in beloglavi orlom, nacionalnim simbolom ZDA (reverz) / 1900.
- Obesek – nakit, narejen iz kovanca – tolarja, iz obdobja vladavine cesarja Jožefa II (1780 – 1790) z upodobitvijo državnega simbola – grba Kraljevine Madžarske (averz) in krščanskega simbola – Marije Matere božje z Jezusom, zaščitnice Madžarske (reverz) / 1786.
- Obesek – nakit, narejen iz kovanca – tolarja, iz obdobja vladavine cesarice Marije Terezije (1740 – 1780) z upodobitvijo poprsja Marije Terezije (averz) in krščanskega simbola – Marije z Jezusom, zaščitnice Madžarske / 1745.

Konstrukti in raba »našega«, ki naj nas loči od Drugih

- Pločevinka za pivo znamke Union / Ljubljana / 2009 / razstavno ponazorilo.
- Steklenica za gazirano pijačo Cockta / Ljubljana / 2009 / razstavno ponazorilo.
- Lonček z motivom mesta Ptuja in kurentove maske, turistični spominek / Ljubljana / 1. desetletje 21. stol. / razstavno ponazorilo.
- Igralne karte za poker z motivi znamenitosti Slovenije, promocijski in turistični spominek / Ljubljana / 1. desetletje 21. stol. / razstavno ponazorilo.
- Papirnata vrečka za servirni sladkor z logotipom *Slovenija moja dežela* / Ljubljana / 1. desetletje 21. stol. / razstavno ponazorilo.
- Zgoščenska z kulinaricnimi posebnostmi Slovenije *Slovenska potica*, promocijsko gradivo vladnega urada / Ljubljana / 1. desetletje 21. stol. / razstavno ponazorilo.
- Priponke in kemična svinčnika s promocijskimi slogani za Slovenijo / Ljubljana / 1. desetletje 21. stol. / razstavno ponazorilo.
- Turistična razglednica Julijskih Alp / med 1. in 2. sv. v.
- Lutki moške in ženske slovenske »narodne« noše, turistični spominek / Ljubljana / zadnja četrtina 20. stol.
- Lutka ribniškega suhorobarja s krošnjo, turistični spominek / Ljubljana / zadnja četrtina 20. stol.
- Ribniški pušeljc suhorobaskih izdelkov, turistični spominek / Ljubljana / zadnja četrtina 20. stol.
- Miniaturna poslikana skrinjica, turistični spominek / Ljubljana / zadnja četrtina 20. stol.
- Lesen poslikan krožnik z »narodnimi motivi«, turistični spominek / Ljubljana / zadnja četrtina 20. stol.
- Slamnati cekar, turistični spominek / Ljubljana / zadnja četrtina 20. stol.

Kdo ureja in nadzira družbeno zgradbo?

- Frak, simbol posvetne aristokracije / Ljubljana / 1. pol. 20. stol.
- Cilindrer, simbol posvetne aristokracije / 2010 / razstavno ponazorilo.
- Uradni list R Slovenije / Ljubljana / 2008 in 2009 / razstavno ponazorilo.
- Stojalo s štirimi štampiljkami, simbol uradne potrditve in moči / Idrija / 1. pol. 20. stol.
- *Breviarium Romanum* / Vatikan / 1931, 1949.
- Duhovniško oblačilo – talar in biret, simbol cerkvene aristokracije / Nova Gorica / med 1. in 2. sv. v.
- Bronasta skulptura kralja ali poglavarja, posebljeni simbol moči in oblasti / Benin / sreda 20. stol.

6. Moja ali tuja drugačnost — širni svet

- Trije kipi ženske, ki predstavljajo simbol plodnosti, materinstva in osrednje vloge žene v afriški družbi / Zahodna Afrika / 20. stol.

V imenu edinega boga

- Friderik Baraga in Ignacij Knoblehar – mavčna modela kiparja Ivana Zajca / 20. stol.
- Baragova slovnica očipvejskega jezika / 19. stol. / Muzej krščanstva na Slovenskem.

- Okras iz daritvenega oltarja. Bronasti podstavek za izrezljane slonove okle prikazuje kraljevo glavo, ki je bila okrašena s koralnim nakitom / Benin, Nigerija / 20. stol.

- Antropomorfní fetiš z žebli, magičnimi priveski in amuleti prekriva simbol križa – nova vera je nadvladala tradicionalno verovanje domačinov / DR Kongo / 19. stol.

Ustvarjam in puščam sled v deželi tuji ...

- Bronaste figure iz daritvenega oltarja / Benin, Nigerija / 20. stol.

Po svetu naokrog in še malo čez

- Pisalni stroj *Erika*, kakršnega je uporabljala tudi Alma Karlin pri opisovanju svojih popotnih doživetij / 20. stol. / razstavno ponazorilo.

Čarobna privlačnost Orienta

- »Značilnosti Orienta«, kot jih ponuja sodobni Egipt v obliki turističnih spominkov (vodni pipi, tobak, odišavljen z aromo jabolka, kadilo, bakren vrč, kozarec za čaj, ženska ruta z obeski) / 21. stol. / razstavna ponazorila.
- Okrasni svečnik v stilu egiptomanije in najbolj prepoznaven egiptčanski simbol »ank« / 19. stol. / Muzej krščanstva na Slovenskem.
- Za sodobnega turista predelane sestavine pretekle egiptčanske kulture (kipec faraona, amuleti, okrasna piramida, steklenički za eterično olje, škatli z egiptčanskimi motivi, skarabej, »hamsa« – amulet v obliki roke, okrasni magnet kot simbol »ank«, pločevinasta škatlica v obliki mumije, trije miniaturni krožniki z egiptčanskimi motivi kot okraski z magnetom, pisalo v obliki mumije, papirus) / 21. stol. / razstavna ponazorila.

Materialna dediščina izseljencev

- Arabski šolski učbenik hčere aleksandrinke / Aleksandrija, Egipt / 50. leta 20. stol. / zasebna last.
- Francoski šolski učbenik – slovar hčere aleksandrinke / Aleksandrija, Egipt / 50. leta 20. stol. / zasebna last.
- Velikonočna voščilnica kot spomin na življenje rudarske družine v tujini / Francija / 1940.
- Ura iz zapuščine rudarja izseljenca / Minnesota, ZDA / 1920.
- Božična voščilnica slovenske izseljenke / Montreal, Kanada / 1999.
- Otroška dopisnica / Francija / 1940.
- Pismo in kuverta v arabskem jeziku iz korespondence sina aleksandrinke s prijatelji / Kairo, Egipt / 1986.
- Osebni dokument slovenske izseljenke v arabskem jeziku / Kairo, Egipt / 1961.
- Oljčnik iz zapuščine aleksandrinke / Kairo, Egipt / pred 1. sv. v. / zasebna last.

- Kuharska knjiga ženske izseljenske skupnosti / Illinois, ZDA / 1998.

7. Jaz — moj osebni svet

Drugačnost in posebnost v službi turizma

- Kopija majevskega reliefa / Mehika / 2. pol. 20. stol.
- Vezena čepica, spominek s potovanja / Buhara, Uzbekistan / 2002.
- Dišavni stožci in palčke, spominek s potovanja / Indija / 2009 / zasebna last.
- Kazalke za knjige iz poslikanega papirusa, spominek s potovanja / Egipt / začetek 21. stol. / zasebna last.
- Zgoščenka s slikami in glasbo, razglednica, obeski, vulkanski kamni / spominki s potovanja / Santorini, Grčija / 2009 / zasebna last.

Sodobna potrošniška izmenjava

- Kitajske jedilne paličice iz restavracije s kitajsko hrano / Ljubljana / 2009 / razstavno ponazorilo.
- Koruzni storži, zrnje in začimbe / Južna Amerika / 2. pol. 20. stol.

Spomin, ujet v predmete

- Žalni album s pogrebnimi fotografijami / 1936.
- Spominska fotografija vojaka / Šiška pri Ljubljani / konec 19., začetek 20. stol.
- Spominska fotografija meščanske družine v narodnih kostumih / Ljubljana / konec 20. let 20. stol.
- Spominska fotografija prvošolcev / Cezanjevci / 1911.
- Album in fotografije kot družinski spomin / konec 19., 1. pol. 20. stol.
- Cigaretnica s cigaretami, spomin na pokojnega očeta / Ptuj / 2. pol. 20. stol.
- Parfumska posodica, spomin na pokojno ženo / Ptuj / 2. pol. 20. stol.
- Pisma sorodnikom iz nove domovine Amerike, hranjena v spomin / Pivka / med 1. in 2. sv. v.
- Stenski okras s poslikavo Bleda / Ljubljana / začetek 60. let 20. stol. / zasebna last.
- Priponka s prireditve narodnih noš / razstavno ponazorilo.
- Spominska medalja ob 60-letnici mature (strojniki, generacija 1945–1949) / Ljubljana / 2009.
- Spominski poročni robček / Ljubljana / 1909.
- Spominski prstan iz družinske zapuščine z napisom *SIBIR 1916–1917* / Ljubljana / po 1. sv. v.
- Žepna ura, spomin na pokojnega sorodnika / Ljubljana / med 1. in 2. sv. v. in kasneje / zasebna last.
- Okrasna zaponka iz družinske zapuščine / med l. 1890–1930.

- Prvi koder las, spomin na otroštvo / Ljubljana / sreda 90. let 20. stol. / zasebna last.
- Poročna prstana, spomin na družinsko zgodbo o poroki, ki je ni bilo / Dunaj / pred 1. sv. v.
- Poročni šopek s spominskim trakom / Mengeš / 1909.

Spomin, ujet v prostor

- Bivalna kuhinja (*kredenca*, miza, stola) / Logatec / 30. leta 20. stol.
- Skleda in krožnika / Mojstrana / 2. pol. 20. stol.
- Škornji kot spomin na očeta / Hočevje pri Krki / 40. leta 20. stol.
- Litoželezni štedilnik / 50. leta 20. stol.
- Lonec / Bistrica ob Sotli / do 70. let 20. stol.

Veščine in znanje, ujete v spomin

- Miniatura pletenega gnojnega voza / Gorenjci pri Adlešičih / 1922.
- *Kmetijski koledar za leto 1927* / Ljubljana / 1927.
- *Stoletna pratika devetnajstiga stol.* / Ljubljana / 1847.
- *Umni kmetovalec I*, priročnik z nasveti za boljše in naprednejše kmetovanje / Celovec / 1875.
- *Poljedelstvo*, priročnik z nasveti / Celovec / 1897.
- *Pesemske bukuze*, rokopisna zbirka pesmi / 1822.
- Rokopisna zbirka nabožnih pesmi, ki se pojejo ob krščanskih praznikih / 1. pol. 19. stol.
- Spominska palica / z letnico 1892.
- Spominska palica z vrezanimi imeni članov 2. legijona Narodne garde / z letnicami 1848, 1862, 1870, 1871, 1875, 1876.
- Glinaste jaslice / Dolenja vas pri Ribnici / pred 2. sv. v.
- Lectovo srce kot sodobni spominek in darilo / Izola / začetek 21. stol.

Izrazi predstav in verovanj

- Steklenični hišni oltarček z orodji Kristusovega mučenja / Ljubljana / 1933.
- Guanyin, budistična bodisatva sočutja / Kitajska / v rabi do 1913.
- Ganeš, hindujsko božanstvo uspeha, patron umetnosti in znanosti, razuma in modrosti / Indija.
- Prenosni oltarček z upodobitvijo svetnika / Etiopija / 2. pol. 20. stol.
- Rokopisni zvezek svetih tekstov / Etiopija / 20. stol.
- Molek s simboli Kristusovega trpljenja / 2. pol. 18. stol.
- Amulet z motivom Marije z detetom / 19. stol.
- Boj z zmajem, motiv na panjski končnici / Pungert pri Škofji Loki / konec 19. ali začetek 20. stol.

- Podobice z različnimi motivi / Brezje na Gorenjskem, Ljubljana / zadnja tretjina 19. stol. in 1. pol. 20. stol.
- Fetiš za dolgo življenje / Slonokoščena obala / 2. pol. 19. stol.
- Molek iz rastlinskih in steklenih jagod / Indija / 19. stol.
- *Ta srečna inu nesrečna večnost*, verski priročnik / Ljubljana / 1803.
- Križec s Križanim / Ljubljana / 20. stol.
- Pravoslavna ikona / Grčija / 1876.

Izrazi predstav in verovanj

- Sedeči Kristus iz hišnega znamenja / Drenovec na Bizeljškem / zadnja tretjina 19. stol.
- Marija, lesena plastika / Dolenjska / 19. stol.
- Sv. Urban, lesena plastika / 19. stol.
- Buda / Kitajska / v rabi do začetka 20. stol.
- Guanyin, budistična bodisatva sočutja, na lotosovem cvetu / Kitajska / domnevno 16. stol.
- Okrasna plastika, upodobitev prizora iz epa Ramajana (mitološki ptič Garuda, demon Ravana in princesa Sita, žena boga Rame) / Bali / 2. pol. 20. stol.
- Maska hudobnega gozdnega duha / Mozambik / 2. pol. 20. stol.
- Krilati bik Nandi, služabnik hindujskega boga Šive / Bali / 2. pol. 20. stol.
- Obredna posoda z upodobitvami božanskih prednikov / Mali / 20. stol.
- Kip boginje plodnosti / Mali / 20. stol.

Je še kdo tam zunaj?

- Modeli planetov našega osončja, učno ponazorilo in igrača / Ljubljana / začetek 21. stol. / zasebna last.
- Pokrivalo otroškega pustnega kostuma »Marsovčka« / Kamnik / 2006.
- *Vid Pečjak, Drečček in trije Marsovčki* / Ljubljana / 1965 / zasebna last.
- Vesoljček, otroška igračka z besedilom o vesolju / Kamnik / začetek 21. stol. / zasebna last.
- Rokopisni zvezek z geografskimi podatki o Zemlji in njenih delih / Višnja Gora / 1862.
- *Prvi človek na Luni, Nova celina Zemljanov*, Delo, julij 1969 / Ljubljana / 1969 / zasebna last.

Tehnologija v vsakdanji rabi

- Polavtomatski pralni stroj / Ljubljana / začetek 60. let 20. stol.
- Hladilnik / Idrija / 50. in 60. leta 20. stol.
- Sesalec za prah / Beograd / sreda 50. let, v rabi do 1963.
- Likalnik / Poljane nad Škofjo Loko / 50. in 60. leta 20. stol.
- Mlinček za kavo / Ljubljana / 60. leta 20. stol.
- Kuhalnik na eno ploščo / Ljubljana / 60. leta 20. stol.
- Sušilec za lase / Ljubljana / konec 50., začetek 60. let 20. stol.
- Stoječa luč za dnevno sobo / Ptuj / od 60. let do konca 20. stol.

Kaj vse se zdi vredno zbiranja?

- Primer zasebne kolekcije: modeli avtomobilov množične rabe iz 60. let 20. stol. (*hrošč, fičko, katra, spaček, reno*), miniaturre v razmerju 1:18 / Ljubljana / 2009 / zasebna last.

Ponudba in izbira — ponotranjenje zunanjega sveta

- Iz družinske zbirke malih vinilnih plošč / Ljubljana / 60. in 70. leta 20. stol.
- Prvi družinski gramofon / Ljubljana / 60. leta 20. stol.

Razstavna rdeča nit

Pot Enega

Janja Žagar, Andrej Dular

Naslovnica romana, na katerem temelji razstavna rdeča nit *Pot enega*.

Fotografije in dokumenti pisateljeve rodovine so pomemben historični vir za literarno pripoved o Štularjevi rodovini mlinarjev iz Vavtovca ob Krki, zasebna last (foto A. Dular).

Pisateljevi terenski zapisi in izpiski o družinskih, lokalnih in širših družbenih razmerah, ki so dali pripovedi zgodovinski okvir, zasebna last (foto A. Dular).

Razstavna poglavja smo želeli povezati v smiselno celoto in ji dati za obiskovalce lažjo predstavljivo podobo, zato smo si zamislili rdečo nit in ji dali naslov *Pot Enega*. Gre za življenjsko zgodbo, pa vendarle ne biografsko pripoved od rojstva do smrti, ampak pripoved kot niz izbranih doživljanj in izkušenj, odnosov in vlog posameznika, ki se odvijajo skozi krogotoke dnevnih in letnih ritmov. Nakazuje posameznikovo vseživljenjsko umeščanje v generacijsko linijo družine in skupno zgodovino širše družbe in prostora. Sledi torej ideji fragmentarnosti vsake osebne zgodbe ter oblikovanja spomina kot (subjektivnih) selekcij preteklosti.

Navdih in vir obenem nam je ponudil roman slovenskega pisatelja Jožeta Dularja *Krka pa teče naprej* (1983). To je imenitna leposlovna

zgodba (po svoji naravi je nadaljevanje slovenske realistične proze), ki je pravzaprav mnogo več. V veliki meri namreč temelji na stvarnih osebah, dokumentih in dogodkih iz pisateljeve družinske, lokalne in širše družbene zgodovine in je tako deloma avtobiografska. Fragmenti stvarnosti, povezani z domišljjsko ustvarjalnostjo literata v navidezno celoto.

»Ob glavnih osebah: prapradedu, pradedu, dedu in očetu Štularjeve rodovine¹, nam je Dular z veliko spretnostjo in psihološko pronicavostjo očrtal še celo vrsto njihovih družinskih članov, pa tudi drugih oseb, katerih življenjska pot se tako ali drugače križa s potjo Štularjev, teh trdoživih, podjetnih in vztrajnih mlinarjev, ki se s svojo iznajdljivostjo povzpno med prve vaške veljake. Pa ne samo veljake; zadnji med njimi si pridobi celo fakultetno izobrazbo ter si izbere nevesto v družini visokega dunajskega oficirja.

Dejanje se torej godi v več ravneh: v kmečkem, meščanskem in aristokratskem okolju, v domačih krajih in tujini. Vendar je treba reči, da je Dularjeva moč predvsem v upodabljanju kmečkega življa. Na tem področju mu je uspelo ustvariti vrsto polnokrvnih človeških likov. Zaradi psihološke globine in plastike, s katero so ti liki podani z vsemi svojimi vrlinami in slabostmi, ostanejo bralcu resnično v nepozabnem spominu ...

Z enako skrbjo in skoraj znanstveno vestnostjo pa je na ozadju glavnega dogajanja podana vrsta oseb in dogodkov iz dolenskega javnega in kulturnega življenja, ki so vdiral iz zunanjega sveta v vavtovško okolje. Vrh tega je Dular mimo kmečkih opravil nenavadno lepo podal opise ribolova, čebelarjenja, kmečkih porok, smrti ... Vsi ti opisi so nevsiljivo vraščeni v glavno pripoved in pripomorejo, da je Dularjev roman prava kronika življenja na Dolenjskem v prejšnjem in našem stoletju (v 19. in 20. stoletju, op. a.). Naj še poudarimo, da je ves roman napisan v gladko tekočem in skrbnem jeziku, polnem sočnih metafor, lokalizmov in ljudskih rečenic. Zlasti lepi so opisi narave.« (iz spremne besede, Karel Bačar)

Pot Enega smo sestavili – podobno kot razstavo iz predmetnih in slikovnih virov – iz kratkih fragmentarnih zgodb, ki smo jim dodali napoved oz. naslov, letnico dogajanja in imena nosilnih junakov. Ker gre za več generacij Štularjev, smo za lažjo razumljivost časovnega in vsebinskega konteksta nosilcu dodali še rojstno letnico. Besedila sledijo zgodovinskemu toku in družbenemu dogajanju 19. in 20. stoletja; zgodbe literarnih junakov pa ilustrirajo razstavne teme o družini, lokalni skupnosti, povezavah kraja z bližnjo in daljnjo okolico, domovini in zgodovinskih prelomnicah, o tujini, o spominu na minule in viziji prihodnjih časov. Tako zgrajena zgodba naj bi tudi obiskovalca spodbudila k refleksiji o prepletanju lastne življenjske zgodbe z zgodbami drugih ljudi in s tistim, kar pojmuje kot skupno zgodovino.

Materializirana podoba *Poti Enega*: beli platneni pano z razpoznavno trojico simbolnih slik, izsekom literarne zgodbe in nizom letnic (foto J. Žagar).

¹ Op. a.: Matija Štular (1779–1840), Franc Štular (1820–1881), Jože Štular (1859–1921), Jože – Josip Štular (1885–1958). V pripovedi o povezani družinski liniji se pridružijo še naslednje generacije: glavnemu pripovedovalcu Jožku Štularju, roj. 1915 (ki je pravzaprav pisatelj sam), se na koncu zgodbe pridruži vnuk – predstavnik zadnje, najmlajše živeče generacije Štularjev.

Jaz — posameznik: Potovanje se začne ...

Nekje teče reka ...

... teče, raste in usiha. Kot človeško življenje. Kot ljudje, ki so nekoč tod živeli, ki so rasli, se ljubili, delali, odhajali in se spet vračali, dokler se niso nazadnje za zmerom umirili v rodovitni, rjavni zemlji ... Z bregov te reke je prelep pogled na številne hrame in zidanice, ki leže raztresene po strmih vinogradih. Še lepši pa je razgled od tam doli na reko, ki se vsa svetla vijuga proti Novemu mestu, pa na Rumanjo vas, Stražo in Vavtovec in še na druga naselja in vasi ... To je svet ob reki, ki je pred dolgimi tisočletji privabila ljudi ... Potem so ljudje živeli in umirali. Rod za rodom. Dolga stoletja.

(Dular 1983: 7, 8)

Fotografija stvarnega Dularjevega mlina v Vavti vasi ob Krki iz 30. let 20. stoletja, zasebna last.

Moja družina — moj dom: Rod málinarjev na Krki

Štularjeva domačija, Trdinov opis, 1870 – Franc Štular (*1820), Jože Štular (*1859)

... Štular, izvrsten gospodar! ... ravno málin mu je pomogel in v málinu zopet največ oljarija. Málin zdaj sam nosi v letu po 1000 forintov, oljarija še več sama zase, obenem pa pospešuje živinarstvo in to zopet kmetijo. Málin je na pet koles in goni pet parov kamnov; zdaj ga bo še zdaljšal, da bo gonil sedem parov. Melje lahko v veliki ali majhni vodi, ker se kolesa dajo vzdigniti ... Povesod ima mož srečo in božji blagoslov. Málin je krasno urejen, ima štiri lepe magacine. Hišo izdelal bo zdaj prav po gosposko, po grajsko ... Otrok ima pet: dve puncici in tri fantje. Vsakemu, ki pojde od hiše, dal bo mož štiri tisočake. Pravi, da ne mara za to, da pridejo otroci na bogato, ampak na tako, da bodo mogli živeti ...

(Dular 1983: 164)

Novi rod, 1884 – Jože Štular (*1859), Jože-Josip Štular (*1885)

Tako sta se Štular in Radljeva v predpustu 1884. leta vzela. V Vavtovcu. Jasno, da se je Francka preselila sem ... Tako sta mlada začela. Na svoje, sama! Pač: pri hiši je ostal še brat Janez, ki mu je oče zapisal pol málina, žage in oljarije ...

Glavno, da je bilo doma, v Vavtovcu, vse v redu. Zlasti z otroki. Za Jožetom je prišel Francelj, za njima mala Francka. Janezek je umrl po enem letu. Nazadnje, ko so mislili, da se je družinski krog že zdavnaj sklenil, se je rodila še Marija. Pravzaprav Mici! ... sama stara, preizkušena imena. Da bo v njih živel spomin na očeta in mater, na starega očeta in strica.

(Dular 1983: 230, 237)

Moja skupnost — moj domači kraj: Vavtovec in okolica

Pomoč sosedov, 1895 – Jože Štular (*1859), Jože-Josip Štular (*1885)

Takrat so se v veži zaslišali nagli koraki in mladi Uzman je brez trkanja butnil v sobo. »Gori!« je skoraj zakričal. »Vaša žaga!« ... Pri farni cerkvi je tolklo plat zvona ... Moški so bili že pri málinu, ki pa ga ogenj še ni načel. Stekli so po grabljicah na žago, da rešijo, kar se da rešiti ... Vtem se je od Krke že raztegnila vrsta ljudi, ki so v škafih podajali vodo, jo na kraju naglo prelili v vedra in dvigovali na streho. Tam pa so že stali drugi, ki so polivali razgret málinski krov ... Po polnoči se je streha na žagi zrušila vase in ogenj se je pričel umirjati ...

(Dular 1983: 257)

Odrpta pot v svet, 1894

Dopoldan 31. maja 1894! Prvi vlak v Novem mestu, prva redna vožnja! Ljudje so nestrpni ... Čakajo, prestopajo, dokler se na ovinku z dolgim piskom ne naznani parni stroj. Vrsto okrašenih železniških voz vleče za sabo ... In že je tu zadnja postaja: Straža! Nad njo vaške hiše in cerkev svetega Tomaža, še višje pa Straška gora z nogradi in zelenim Srobotnikom. Na levi strani Vavtovec. Krka in Štularjev málin. Tam zadaj njive in hoste in nekje daleč Ljuben, Poljanski hribi in Rog ... Vlak se ustavlja in obstane. Sto in sto glasov pozdravlja, s klobuki in robci mahajo. Kmetje in tisti, ki so pomagali graditi nasipe in vseke, pa šolski otroci in učitelj in gospod župnik ... Zdaj je končno Stražanom, Vavtovcem in drugim prav izpred praga odrpta pot v svet. Vse do Dunaja in še dlje!

(Dular 1983: 248)

Moja odhajanja — čez meje domačega kraja: Na Dunaj in nazaj

Pismo z Dunaja, 1905 – Jože-Josip Štular (*1885)

»... Zame pa nič ne skrbite,« bere spet v njegovem pismu. »Sem dobil prav lepo, dobro stanovanje pri neki stari dunajski gospe. Pravzaprav smo trije: neki Hrvat in dva Slovence ... Gospa je bila z menoj zadovoljna, zlasti, ko je zvedela, da bom prejemal študentsko stipendijo. Nekateri študentje namreč težko spravijo skupaj denar za stanovanje in hrano ... Na eksportni sem se že za silo vpeljal. Vse je novo in prav nič ne diši po gimnazijskem študiju ... Kaj pa pri vas doma? Upam, da dobro meljete in žagate in da je tudi vse drugo v redu. Škoda, da so cene žita tako nizke. Je Lukovec šel v Ameriko? Pa Drejc, je menda prejel mojo razglednico s pozdravom iz Pratra? Svoj Reisenrad! Zdaj pa vse domače lepo pozdravim, zlasti vas, mama, pa očeta in malo Micico! Vaš Jože«

(Dular 1983: 292)

Poroka pri Štularjevih, 1913 – Jože-Josip Štular (*1885)

Seveda, vsi so pomagali. Zlasti zadnje dni. Vsak po svoje. Hlapec, dekla, svinjarica, pastir ... Tudi Mici, ki je prišla iz nunske šole. Pele so metle in krtače. Zaklati je bilo treba prašiča, ovco, kup kokoši, priskrbeti divjačine in rib, napeči maslenega kruha, pogač, potic ... Če že bodo vlekli Štularjeve skozi zobe, naj vlečejo kaj pametnega. Potem sta prišla Jože in Fani. Bilo je pozdravljanje, čudenja ... In bila je poroka, v nedeljo ob pol dvanajstih, ko je župnik Zakrajšek zvezal Jožeta in Fani v zakonski par in se je tako nevesta za zmerom zapisala v Štularjevo družino.

(Dular 1983: 355)

Moj narod — moja država: V imenu cesarja

Potem se je sredi poletja zgodilo ... , 1914 – Jože-Josip Štular (*1885)

Avstrija je napovedala Srbiji vojno ... Župnik je oznanjal s prižnice, občinski sluga s kamna pod kostanjem ... Sicer pa je vse jasno. Prihajajo listi s pozivi. Na vojsko morajo fantje in moške, na vojsko zoper preklemanega Srba, ki kar tako pobija člane visoke cesarske družine.

Ženske in otroci jočejo, joče Fani, ko spravlja v kovček najnujnejše perilo za Jožeta. V Pulj ga kličejo ... Že naslednje dni in tedne se je namreč pričelo vse čudno zapletati. Vojna napoved Nemčije carski Rusiji, francoska in angleška napoved Nemčiji, avstrijska Rusiji in Črni gori, črnogorska Avstriji ...

Zapokalo je na vseh straneh, zagrmelo, zagorelo ... Tekla je kri. Ne morda mesec, dva. Raztegnilo se je. V leta! ...

(Dular 1983: 364)

Med vojsko in domom, 1915 – Jože-Josip Štular (*1885)

Sedel je pri mizi, v domači obleki, razoglav in z odpeto srajco. Vesel, da je mogel za nekaj dni vreči s sebe vojaško suktnjo in življenje ... Jože se je sklonil k mali Fančiki, ki se mu je vzpenjala po kolenu in si jo dvignil v naročje.

»Nič ne bo hudega, Fani,« se je obrnil k ženi, ki je dojila malega. »V Pulju smo kot na orožnih vajah. Do poletja, do jeseni pa se bo prav gotovo nekje v svetu odločilo. Na tej ali oni fronti. Potem bo mir ...«

Čez teden dni je odšel. Spet v poročniški uniformi. Miren, odločen ...

Vse je bilo zmedeno in čas se je potegnil visoko v vroče poletje. Ob Soči pri Plavah, na Doberdobi, pri Kobaridu in drugod pa so se razbesnele srdite italijanske ofenzive ... Štular je ostal v Pulju, jeseni pa so vojake po vrsti cepili proti tifusu, koleri in drugim boleznim.

Moške in fantje so vedeli, kaj to pomeni.

Na fronto bo treba!

(Dular 1983: 367)

Moja ali tuja drugačnost — širni svet: Med tujino in domom

Konec vojne, 1918 – Jože-Josip Štular (*1885)

Vojaki mečejo proč orožje. Mogočna šeststoletna Avstrija se seseda in razpada.

V novembru se cesar odpove prestolu. Nove države rastejo. Med njimi Jugoslavija ...

Jože pa je še vedno v Italiji; vojni ujetnik je in nič ne kaže, da bi ga kaj kmalu izpustili.

Ljuba Fani!

Bari, 6. januarja 1920

Tole pa tudi obe zadnji pismi je odnesel na pošto zaupni stražar. Skoraj sva se nekoliko spoprijateljila. Seveda brez dobre napitnine ne gre. Ne veš, kako sem že sit te italijanske dežele! Včasih sem rad občudoval stare palače in cerkve, rimske in etrusščanske spomenike, posodje in druge izkopanine. Zdaj pa se mi vse upira ... Kot kaže, se še zlepa ne bomo izvlekli iz ujetništva. Nekaj sicer govore, da bi nas utegnili izpustiti, vendar sem to upanje potisnil čisto na dno. Nočem biti razočaran, kot sem bil že nekajkrat. Oprosti, da sem tako malodušen.

V mislih sem vedno pri tebi!

Tvoj Josip

(Dular 1983: 404 in 413)

Vavtovški malin in žaga (med 1. in 2. svetovno vojno in potem) –

Jože-Josip Štular (*1885)

»Ampak to, da je stari Štular zapustil málin in žago obema sinovoma, pa res ni bilo dobro,« je dejal Zorin. »Kaj ni imel zadosti izkušenj z bratom Janezom? V Španoviji, pravijo, še pes crka ... Seveda sta si brata na novo postavila žago in málin, hkrati pa zlezla v dolgove, da Bog pomagaj. Ko pa je bilo treba vračati, je pa nas in ves svet zajela kriza, ki je ljudi čisto pritisnila ob tla ...«

Po vojni sta si brata skupno lastnino razdelila: Francelj si je izbral žago, málin pa je pripadel Jožetu. Vendar je kmalu potem oblast celo vrsto žag zaprla in tudi žagi v Vavtovcu so bili šteti dnevi. Málin pa je Fani po moževi smrti prodala. V tuje roke je prišel.

(Dular 1983: 433)

Razglednica stvarne Vavte vasi pri Straži, okoli leta 1915, zasebna last.

Jaz — moj osebni svet: Krka pa teče naprej ...

Jožek Štular (*1915)

Takole mi je obstalo oko na pegasto porumenelih papirjih, ob robovih rahlo zapognjenih, tu in tam načetih od knjižnih moljev, potem ko so dolga desetletja ležali na dnu težke skrinje. Bili so hladni, povezani s črno-žolto vrvico, s kakršno so v tistih časih povezovali sodnijske in druge cesarske papirje ... Zdaj razvijam, prebiram sešitke in orumenele papirje ... Čutim okorno roko prapradede Matije pa roko njegovega sina Franca in pa Francovih otrok iz drugega zakona, Jožeta, Janeza in Neže, pa do rok njihovih otrok vse do roke mojega očeta.

... Da, da, vse mine! Krka pa teče naprej. Ko da je večna.

(Dular 1983: 9; 435)

Predstavljena besedila niso edina sestavina razstavne rdeče niti. Da bi *Pot Enega* postala bolj razpoznavna kot povezovalni, ponavljajoči se element, smo vsakega od belih platnenih panojev z besedili (v vsakem razstavnem prostoru je umeščen po eden) dodatno opremili z isto trojico slik: obraza, listnatega drevesa in sonca nad obzorjem. Podobe se od panoja do panoja spreminjajo, a vsak od nizov istovrstnih slik simbolizira enega od ritmov časa, ki usmerjajo človeško bivanje: v slike zajeti položaji sonca nad obzorjem (od sončnega vzhoda do večernega zatonā) nakazujejo dnevno, podobe istega drevesa v različnih letnih časih pa letno kroženje. Podobe obrazov orišejo univerzalni življenjski potek od rojstva do smrti – otroškemu obrazu sledijo obrazi mladostnika, odraslega in starostnika. Niz obrazov smo zajeli iz pisateljve družinske fotografske zapuščine, kar močno okrepi sporočila razstave o povezanosti stvarnega in simbolnega, dokumentarnega in ilustrativnega.

Začetni in zaključni pano *Poti Enega* sta drugačna, njuna naloga sledi nalogam uvodnega in zaključnega poglavja: izpostaviti tēmo kot univerzalno, zgolj navidezno brezčasnost dosedanega (preteklega) in jo povzeti kot predstavno izhodišče sedanjega in prihodnjega. Zato grafično in besedilno ne vključujeta prej omenjenih ritmov, v katerih se odvija življenje slehernika. Namesto tega smo uporabili dokumentarno fotografijo »večno« tekoče Krke in

Liki iz romana v stvarnem življenju: pisatelj s sestrama in bratom v čolnu na Krki, v ozadju vaški zvonik, okoli leta 1940, zasebna last.

Obrazi na panojih in v grafični najavi *Poti Enega* v uvodnem prostoru so obrazi resničnih oseb; za potrebe razstave so bile z dovoljenjem pisateljevih sinov uporabljene pisateljve družinske fotografije.

Vavtovca (Vavte vasi) ob njej, vključno s prav tistim mlinom in žago, kjer so se dopolnjevala in izmenjavala življenja Štularjevih (Dularjevih) generacij. Stalni tok vsake reke vsebuje hkrati njeno spremenljivost oz. nestalnost, kar je mogoče razumeti kot dinamični princip življenja ali kot tok časa. Podobo in pomen reke dopolnjuje na uvodnem panoju simbolna slika vodne kaplje, odbite od vodne površine oziroma tik preden pade v tok reke in se zlije z njim (življenje posameznika v razmerju z dolgo skupno zgodovino ljudi). Na zaključnem panoju se podobi reke in kraja ob njej pridruži obris pripovedovalca (pisatelja Jožeta Dularja), ki obuja pretekle zgodbe in iz njih snuje novo – svojo.

Dular, Jože (Vavta vas, 1915 – Metlika, 2000), književnik in muzealec. Diplomiral je iz slavistike, romanistike in primerjalne književnosti. Deloval je v založništvu in kot profesor, bil je ravnatelj Belokranjskega muzeja v Metliki (1951–1981) in ravnatelj Slovenskega gasilskega muzeja v Metliki (1969–1981). Belo krajino je raziskovalno obdeloval z etnografskega in historičnega vidika, pisal je tudi o nekaterih pomembnih Belokranjcih. Njegova literarna sla pa je bila posvečena Dolenjski in njenim ljudem, katerim je med drugim namenil zbirko črtic in novel »Ljudje ob Krki« in romana »Krka umira« in »Krka pa teče naprej«.

Vesna, mozaični video portret

Nadja Valentinčič Furlan

Razstava *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta* ponuja možnost celostnega prikaza človekovega bivanja, delovanja, čutenja in razmišljanja. S predmeti in besedili, fotografijami, zvočnimi in avdiovizualnimi sporočili obiskovalcem prikazuje različne načine, kako ljudje živimo svoje identitete, obenem pa z vprašanji v prvi osebi ednine radovedne obiskovalce vabi k intimnemu razmisleku in iskanju odgovorov nanje. Nazadnje jih izzove, da opažanja o sebi na različne načine delijo z drugimi obiskovalci muzeja. Tudi avdiovizualni medij zaobjema ta dvojni princip razstave.

Avdiovizualna sporočila, ki so vključena v posamezne razstavne sklope, prinašajo posnetke vsakdanjih in prazničnih trenutkov družinskega življenja, različnih letnih šeg in delovnih krogotokov nekaterih poklicev v preteklosti ter namensko posnete pripovedi, kot so življenjske zgodbe aleksandrink in njihovih potomcev, pravljice in življenjska spoznanja. Zaključena avdiovizualna sporočila prikazujemo na navadnih ekranih, medtem ko pripovedi in utrinke iz družinskega življenja skladno z mozaičnim principom razstave ponujamo na izbiro na dotikalnih ekranih.

Po zgledu besedilne rdeče niti *Pot Enega* smo pripravili še avdiovizualno rdečo nit – video portret *Vesna*, s katerim zasledujemo dva cilja: prikazati, kako lahko sedem razstavnih poglavij razpoznamo v življenju mlajše sodobnice, obenem pa povabiti obiskovalce k povratnim odzivom v istem mediju. Projekt podpira sodobna načela muzeologije, predvsem družbeno vključevanje obiskovalcev – muzej jih vabi k aktivnemu sodelovanju in sooblikovanju svojega programa. Odraža tudi prizadevanje muzejev, da povezujejo znanja, ustanove, medije, družbene skupine in posameznike, da bi s tem dosegli največji pretok znanja, obenem pa spodbujali razumevanje in toleranco med pripadniki različnih družbenih, poklicnih, starostnih, verskih, nacionalnih in drugih skupin.

Umeščenost mozaičnega portreta *Vesna* v izteku razstave *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta* (foto A. Kofol).

Vsebinski okvir video portreta *Vesna* v splošnem temelji na konceptu razstave, ki pa je seveda prilagojen mediju in življenjskim okoliščinam izbrane osebe. Osnovni nabor vprašanj se spogleduje z vprašanji, ki obiskovalca nagovarjajo tudi na razstavi: *Kdo si? Kaj je zate družina? Kaj ti pomeni dom? Kje si doma? Kateri ljudje so ti blizu? S kom preživljaš delavnik in s kom deliš praznik? Kako občutiš državo, ki ji pripadaš? Kateri narod čutiš kot svoj narod? Kaj te vleče v tuje dežele med druge ljudi? Kdo si torej? Za vsakega od sedmih razstavnih poglavij smo iskali tudi tipične situacije, ki razkrivajo Vesnino vlogo v družini, skupnosti, na nivoju regije, naroda in države, tudi vsega sveta.*

Uvodna stran interaktivne vsebine *Vesna* (zamisel Nadja Valentinčič Furlan, realizacija Peter Gruden).

Vesno smo posneli v vsakdanjih in prazničnih situacijah, v družinskem, vaškem in mestnem okolju Ljubljane, kjer je študirala. Pridobili smo posnetke z obiska Rutarjev in Grantarjev v pobratenem mestu Innichen (San Candido, Južna Tirolska, Italija), kamor segajo korenine prebivalcev zgornjega dela Baške grape. Vesna je pripovedovala o sebi in svojem odnosu do doma, družine, vaške skupnosti, države, naroda, jezika in vere, kako je doživela Egipt, katere so njene vrednote in kako si zamišlja svojo prihodnost. Pri snemanju smo upoštevali Vesnine želje in želje članov njene družine, kaj naj ostane zasebno.

Dogovorili smo se, da bodo Vesnine identitete ponujene podobno kot pripovedi¹ in utrinki iz družinskega življenja², torej kot mozaični portret z množico kratkih video prikazov. Dotikalni ekran z interaktivnim dostopom smo umestili v iztek razstave, v prostore za druženje ali dnevno sobo.

Mozaični video portret sestavlja šestnajst kratkih video pripovedi: *Vesna, Izgled, Družina, Priimek, Dom, Grant, Odhajanja, V Innichen, V Ljubljano, Narod, Država, Jezik, Egipt, Vrednote, Vera* in *Prelomnice*, ki v sliki prinašajo tudi precej utrinkov iz Vesninega življenja. Pet video prikazov temelji na posnetkih dogajanja: *Žaganje drv, V Rut, Skupna akcija, Prodaja ovc* in *Obiranje jabolk*; Vesno, njeno izvorno družino in skupnost prikazujejo pretežno pri delu, ki ga Vesna izpostavi kot eno od svojih vrednot. Večina prikazov je zelo konkretnih, pri vsakem pa lahko razbiramo še odnosne in simbolne ravni. Video prikaz *V Rut* nakazuje

¹ *Aleksandrinke in njihovi potomci*. Pripovedujejo Alberta Gregorič, Franc Faganel, Marija Černe, raziskava in pogovor *Daša Koprivec*, kamera in montaža *Nadja Valentinčič Furlan*, interaktivna aplikacija *Peter Gruden*, produkcija SEM, 2009, skupno trajanje 9 minut.

Moj svet skozi pravljice in spoznanja. Pripovedujejo Fanči Vidmar, Marija Cvetek, Lioba Jenče, Marijan Česnik, Ana Zablatnik, Ashike Biakeddy, strokovna sodelavka Janja Žagar, pogovor, kamera in montaža *Nadja Valentinčič Furlan*, interaktivna aplikacija *Peter Gruden*, produkcija SEM, 2008, skupno trajanje 19 minut.

² *Raubarjevi*. Kamera *Hanzi Reichman*, izbor *Polona Sketelj*, montaža *Hanzi Reichman*, *Nadja Valentinčič Furlan*, interaktivna aplikacija *Peter Gruden*, produkcija SEM, 2008, skupno trajanje 11 minut.

povezanost obeh vasi, Vesnin obisk rodbinskega groba po materini strani tudi povezanost s predniki. Zadnji, *Obiranje jabolk*, je povsem konkreten, simbolično pa je umeščen na konec, saj zaobjame Vesnino povezanost z domom in naravo, ki je tudi njena vrednota.

Vstop v Vesnin svet in identitete omogoča dotik ene od enaindvajsetih sličic, ki so na računalniškem zaslonu razporejene v obliki drevesa. V ozadju ikon je fotografija – pogled skozi okno Vesninega doma v Grantu. Cvetoča njiva in razgibana zelena pokrajina je podoba njenega sveta. Vstopna stran mozaičnega portreta obiskovalce vabi, da z dotikom izberejo kratek video prikaz, po koncu predvajanja pa se interaktivna

Spletno mesto z napovedniki obeh stalnih razstav SEM prinaša tudi dvominutni zgoščeni video prikaz *Vesna*.

vsebina samodejno vrne na izhodišče. Gledalci lahko ogled kratkih video prikazov na zahtevo prekinejo in se vrnejo po novo izbiro, torej je ogled povsem prilagojen željam posameznika ali manjše skupine.

Barvna skala na levem robu vstopne strani mozaičnega portreta *Vesna* nakazuje povezavo s sedmimi razstavnimi poglavji. Spodaj sta umeščeni funkciji Kolofon s podatki o avtorjih in Vabilo, zgoraj desno je gumb za preklon med slovensko in angleško različico. Večja ikona *Bistvo v dveh minutah* prinaša povzetek vsebine in vabilo za snemanje portretov. Ta zgoščeni prikaz smo pripravili v upanju, da si bodo obiskovalci po ogledu razstave, morda že nasičeni zvokov, podob in besedil, vendarle vzeli še dve minuti časa.

Odperta forma mozaičnega portreta *Vesna* prispeva k razumevanju posameznikovih mnogoterih identitet, ki so dostopne v poljubnem vrstnem redu, ni pa praktična za prikazovanje zunaj razstavnega konteksta. Zato smo leta 2010 izdelali še linearni film *Vesna iz Granta / Vesna from Grant*. Prvič smo ga javno predstavili marca 2011 na Dnevih etnografskega filma v Kinodvoru v Ljubljani, na razstavi pa je dostopen v Galeriji portretov na interaktivni enoti Odzivi obiskovalcev.

Linearni portret je bolj zgoščen kot mozaični: osredotoča se na Vesnine najbolj izrazite identitete, ki so fizično vezane na Grant, Rut in Innichen, medtem ko izpusti tiste, ki so povezane z Ljubljano in Egiptom. Linearni portret se tudi manj navezuje na razstavo. Terenske posnetke in oba avdiovizualna izdelka hranimo v Kustodiatu za etnografski film v SEM.

O drugem cilju mozaičnega portreta, namreč povabilu, da obiskovalci tudi sami dejavno prispevajo avdiovizualne zapise, poročamo v poglavju *Galerija portretov in Galerija pripovedovalcev*.

Filmografija

Vesna. Raziskava in pogovor Nadja Valentinčič Furlan, kamera Nadja Valentinčič Furlan, Peter Paul Crepez, Jaka Kleč, montaža Nadja Valentinčič Furlan, interaktivna aplikacija Peter Gruden, produkcija Slovenski etnografski muzej, 2009, skupno trajanje 35 minut.

Vesna iz Granta / Vesna from Grant. Raziskava in pogovor Nadja Valentinčič Furlan, snemanje Nadja Valentinčič Furlan, Jaka Kleč, Peter Paul Crepez, montaža Nadja Valentinčič Furlan, Urh Vrenjak, produkcija Slovenski etnografski muzej, 2010, 19 minut.

Izbrana literatura

VALENTINČIČ FURLAN, Nadja: Vesna: mozaični portret kot del razstave. V: *Dnevi etnografskega filma = Days of ethnographic film*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2010. Str. 11–12.

VALENTINČIČ FURLAN, Nadja: Avdiovizualne vsebine na drugi stalni razstavi Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta. *Etnolog* 20, 2010, str. 213–238.

VALENTINČIČ FURLAN, Nadja: Vesna iz Granta = Vesna from Grant. V: *Dnevi etnografskega filma = Days of Ethnographic Film*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2011. Str. 40–41.

VALENTINČIČ FURLAN, Nadja: Dvosmerna avdiovizualna komunikacija na drugi stalni razstavi Slovenskega etnografskega muzeja. *Etnolog* 23, 2013.

Refleksije obiskovalcev

Moje življenje, moj svet

Janja Žagar

Muzejska dnevna soba je namenjena oddihu po razstavi, branju, pisanju, pogovoru in podobno. Prostor, ki spominja na varno domače okolje, nudi možnosti za tiste oblike muzejskega dela, ki temeljijo na osebnem pristopu, interakciji in vključevanju (foto J. Žagar).

Stalna razstava *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta* ima že v osnovi vgrajeno idejo o svojem vsebinskem in programskem dopolnjevanju. Dopolnitve naj bi prispevali na eni strani muzejski strokovnjaki s tematskimi občasnimi razstavami in obrazstavnimi dejavnostmi, na drugi strani pa bi lahko aktivno vključili tudi zainteresirane posameznike in skupine zunaj muzeja. A tudi dopolnitve, take in drugačne, naj bi spodbujale razumevanje in občutenje Nas/našega kot vira samozavesti, hkrati pa utemeljevale sprejemanje in sobivanje z Drugimi/drugačnimi kot negovane vrednote.

Snovalci razstave smo iskali načine, kako preseči klasične načine komunikacije z obiskovalci. Nismo želeli zgolj poučevati, zabavati ali ponujati priložnost za druženje in izrabo prostega časa. Želeli smo izzvati

– poleg razumskega – tudi čustveni odziv obiskovalcev. Osmisliti njihovo samoraziskovanje in aktivno vključevanje v muzejski program. Dati jim priložnost in motivacijo za to, da bi spregovorili sami o sebi in tako sodelovali pri izpostavljanju pomembnih vprašanj. A kako?

Naša začetna prizadevanja so bila najprej usmerjena v nagovarjanje skupin pred ogledom razstave in po njem, deloma tudi v pogovor s posameznimi obiskovalci med ogledom in po njem. Kmalu smo nagovore te vrste nadgradili z vabilom k snemanju pogovorov in jih poimenovali *Galerija pripovedovalcev*. Tematske pogovore z obiskovalci smo ponudili tudi pod naslovom *Druženje ob klepetu*: odgovore na ključna razstavna vprašanja smo iskali skupaj z naključnimi udeleženci pogovornega omizja. Sledilo je delo s trajnejšo in zaključeno skupino, kar naj bi povečalo sproščenost in medsebojno zaupnost, obenem pa poglobilo rezultate. Obrazstavní program ima svoj stalni prostor, ki je umeščén kot povezava med začetkom in koncem razstave. Poimenovali smo ga kar *muzejska dnevna soba*, ker ima mnoge elemente sproščujočega zasebnega prostora.

Obrazstavní program smo obogatili še s t. i. osebnimi razstavami obiskovalcev, povezanimi s skupnim naslovom *Moje življenje, moj svet*. Po zgledu literarne rdeče niti razstave *Pot Enega* in filmskega mozaika z

naslovom *Vesna* vabimo obiskovalce k pripravi razstav o njih samih in njihovem življenju; te naj temeljijo na njihovih zasebnih predmetih, fotografijah iz osebnih ali družinskih albumov, shranjenih dokumentih, domačih posnetkih, skupinah takih ali drugačnih predmetov, ki jih zbirajo in po svoje urejajo, ipd.

Osebné razstave so muzejska oblika avtoportretnih zgodb – s tistimi avtorskimi poudarki, poglobitvami in žlahtnimi posebnostmi, zaradi katerih življenja posameznikov niso statistična ali drugače posplošena (ne)stvarnost, ampak oblika samoopredelitve in identitete. Tudi takrat, ko avtor vključuje druge ljudi, spregovori o njih skozi svoje spomine, s tem pa hote ali nehote govori tudi o sebi. Med pripravo osebnih razstav avtorji notranje podoživljajo dogodke iz različnih obdobij svojega življenja. Zaznavajo občutja »urejanja« in »čiščenja« preteklosti, ki vključuje njihove pripadnosti mnogim svojim vlogam, svojim ljudem, institucijam, krajem. Okrepijo zavest o povezanosti lastne zgodbe s skupno preteklostjo, osebne dediščine s skupno in tudi muzejsko dediščino. In ne nazadnje, čutijo zadoščenje, da lahko svojo zgodbo delijo z drugimi.

Z osebnimi razstavami se poleg avtorjev učimo tudi muzealci, pa čeprav je naša vloga pri tem povsem drugačna kot pri pripravi strokovnih razstav. To pomeni mentorsko delo in spodbujanje posameznikov, da spregovorijo o sebi in o aktualnih vprašanih najrazličnejših družbenih skupin, ki jim pripadajo – na način, kot ga doživljajo in si ga razlagajo sami. Tako je družbena problematika zajeta in predstavljena v njeni konkretni, čeprav subjektivno doživeti obliki skupnega. Družbe in rele-

vanjnih družbenih vprašanj ni mogoče ustrezno obravnavati le z vidika strokovne distance. V tem smislu smo se morali naučiti, kako pomembno je zadržati strokovno in osebno presojo o tem, katero družbeno identiteto posameznika ali skupine bi bilo najbolj zanimivo izpostaviti. Kaj izmed osebnih in družinskih stvari bi veljalo izbrati. Katero zgodbo ovrednotiti kot »pomembno«, »ugledno«, »izjemno«... Prav tako prepustiti avtorjem, kaj velja zamolčati in kaj prirediti. Navsezadnje naj bi bila vsaka osebna razstava odraz njihovih lastnih izbir in poudarkov, saj ti izvirajo iz raznolikosti osebnosti, individualnih življenjskih poti in subjektivnih pogledov na svet. Del tega so tudi subjektivne presoje o tem, kje je meja med javnim, zasebnim in intimnim.

Zavestno smo se torej odrekli usmerjanju v togo predpisano ogrodje po zgledu naše razstave. Zagovarjamo mehko prožnost modela, ker

Prostor za izmenjavo spominov, izkušenj in mnenj: članice študijske skupine med pripovedovanjem in ogledovanju osebnih predmetov in fotografij; marec 2012 (foto J. Žagar).

Osebné razstave obiskovalcev so način pripovedovanja o sebi in svojem življenju s pomočjo zasebnih predmetov in fotografij. Uspešne so lahko tudi predstavitve skupin, kjer se izrazijo osebne izkušnje in vidiki skupnega (foto J. Žagar).

Osebné razstave obiskovalcev so način pripovedovanja o sebi in svojem življenju s pomočjo zasebnih predmetov in fotografij. Uspešne so lahko tudi predstavitve skupin, kjer se izrazijo osebne izkušnje in vidiki skupnega (foto J. Žagar).

tak najbolje stimulira samoraziskovalne procese. Avtorske razstave obiskovalcev imajo lahko vitrinsko in panojsko obliko, dopolnjujejo pa jih brošure z razširjenimi spomini in razmisleki avtorjev o njihovih življenjih, pomembnih dogodkih in izkušnjah, občutih in spoznanjih, ljudeh in krajih, predmetih in vanje vtisnjenih spominih. Brošure so tudi trajnejša oblika osebnih prispevkov obiskovalcev, ki ostanejo dostopne tudi potem, ko vitrinsko razstavo nadomestijo razstave drugih avtorjev. Dobijo lahko trajno spletno obliko na muzejskih spletnih straneh (www.etno-muzej.si/spletne-razstave-obiskovalcev-ob-stalni-razstavi-jaz-mi-in-drugi-podobe-mojega-sveta).

Ob postavitvi osebnih vitrinskih razstav so organizirani različni muzejski dogodki: otvoritve (javne ali v krogu avtorjevih znancev, sorodnikov

Različni dogodki ob postavljenih osebnih razstavah – skupine vabljenih prijateljev, glasbene in likovne delavnice, tematske delavnice kot vpogled v specifične svetove družbenih skupin ... (Dokumentacija SEM).

Pomemben del evidentiranja osebnih spominov in zbirk je tudi dokumentiranje načinov umeščanja predmetov v domače okolje: zbirka okrasnih krožnikov Vilme Kavšček (foto J. Žagar).

in prijateljev) spremljajo skupini prilagojena vodstva po stalni razstavi, ki osmislijo povezavo med institucionalno in osebno razstavo. Iz sodelovanja z enim avtorjem se rojeva sodelovanje z drugimi, nastajajo nove razstave in dogodki. To in nove skupine obiskovalcev vnašajo večjo raznolikost in živost muzejskega dogajanja in močno vplivajo na zainteresiranost obiskovalcev za muzej.

Skozi poosebljene muzejske izkušnje pojasnujemo načine, kako nastaja in kako raznolike pomene lahko tvori osebna in skupna dediščina, pa naj gre za družinsko, lokalno, regionalno, etnično, nacionalno, globalno dediščino, za muzejske kolekcije ali zasebne predmete. Tudi najbolj osebne zgodbe, predmeti in pomeni vsebujejo mnoge nivoje skupnega. Za muzejsko strokovno delo pomenijo osebne razstave in delo z obiskovalci neusahljiv vir za evidentiranje predmetov in z njimi povezanih zgodb. Nudijo tudi priložnost za opazovanje mnogovrstnih vsebin, ki jih različni deli družbe razpoznavajo kot oblike dediščine.

Nabor dosedanjih osebnih razstav označuje velika raznolikost avtorskih pristopov, kar vsekakor razumemo kot »dodano vrednost«. Program osebnih razstav je v svoji spremenljivosti, prilagodljivosti in vključevalnosti že postal samosvoj, sprotno aktualizirajoči se del stalne razstave. V njem je mogoče slutiti potencial prihodnjih kreativnih oblik, ki si jih danes ne znamo in zaradi družbene dinamike niti ne moremo zamisliti.

Galerija portretov in Galerija pripovedovalcev

Nadja Valentinčič Furlan

V poglavju *Vesna, mozaični video portret* smo predstavili identitete izbrane osebe, tukaj pa se bomo posvetili še drugemu cilju mozaičnega portreta¹. Načrtovali smo ga kot sprožilec dvosmerne komunikacije, z vabilom obiskovalcem, da posnamejo portret svojih prijateljev, sorodnikov, znancev, lahko pa tudi avtoportret in ga pošljejo muzeju. Vabilo je objavljeno na interaktivni enoti Vesna, na panoju, kjer je enota umeščena, in na kratkem prikazu *Vesna* na spletni strani SEM www.etno-muzej.si/sl/sem-v-gibanju-ogled. Ponujamo tudi možnost, da obiskovalci razstave pripovedi o sebi in svojem umeščanju v svet zaupajo muzejski snemalni ekipi. Prispevke obiskovalcev objavljamo v *Galeriji portretov* in *Galeriji pripovedovalcev* na interaktivni enoti *Odzivi obiskovalcev* v izteku razstave *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta*.

Galerija portretov

Galerija portretov se polni počasi; prvi je bil linearni film *Vesna iz Granta*², ki naj bi pritegnil še več drugih. Na portrete, ki bi jih obiskovalci razstave posneli namensko, še čakamo, pozorni pa smo tudi na video portrete in video zgodbe, ki nastajajo neodvisno od naše pobude. V muzej lahko pridejo kot del osebnih razstav ob razstavi *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta*³ ali pa zanje izvemo v medijih in na filmskih festivalih⁴. Z dovoljenjem avtorjev in portretirancev jih vključujemo v *Galerijo portretov*, saj omogočajo izreden vpogled v življenje, čutenje, razmišljanje

Prostovoljna kulturna mediatorja Brigita Rupnik in Janez Doler snemata Olgo Pivk – Vidmar (na levi), april 2011 (foto A. Kofol).

¹ *Vesna*. Raziskava in pogovor Nadja Valentinčič Furlan, kamera Nadja Valentinčič Furlan, Peter Paul Crepez, Jaka Kleč, montaža Nadja Valentinčič Furlan, interaktivna aplikacija Peter Gruden, produkcija Slovenski etnografski muzej, 2009, skupno trajanje 35 minut.

² *Vesna iz Granta*. Raziskava in pogovor Nadja Valentinčič Furlan, snemanje Nadja Valentinčič Furlan, Jaka Kleč, Peter Paul Crepez, montaža Nadja Valentinčič Furlan, Urh Vrenjak, produkcija Slovenski etnografski muzej, 2010, 19 minut.

³ *Alojzij Vončina, za osebno asistenco*. Zamisel, pogovor in kamera Elena Pečarič, produkcija YHD – Društvo za teorijo in kulturo hendikepa, 2012, 5 minut, www.youtube.com/watch?v=H_zlv8RVdF8.

⁴ *Odnesel te bom na morje*. Raziskava in snemanje Manca Filak, montaža Manca Filak, Žiga Gorišek, produkcija Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 2012, 35 minut.

in specifične življenjske situacije posameznikov in različnih družbenih skupin, katerih del so.

Galerija pripovedovalcev

Galerija pripovedovalcev medtem vztrajno raste, saj se za sodelovanje vsako leto odloči nekaj oseb. Snemanje pripovedi poteka po ogledu razstave *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta* v muzejski dnevni sobi. Pripovedovalcem vzame le nekaj minut, nekaterim dobro uro.

Pripovedi so dolge od 5 do 70 minut, za objavo jih skrajšamo na tri do pet, največ sedem minut. V montaži izluščimo bistvene dele pripovedi in jih z vmesnimi napisi uredimo v pripovedni lok. Pred objavo jih pokažemo pripovedovalcem. Posneto gradivo hranimo v Kustodiatu za etnografski film, urejene in skrajšane pripovedi pa so objavljene na interaktivni enoti *Odzivi obiskovalcev* v sobi za druženje na drugi stalni razstavi in v *Galeriji pripovedovalcev* na spletni strani SEM.

Načeloma vsak intervju začnemo z vprašanjem *Kdo si, kdo ste?*, da vidimo, kako se oseba opredeli. Opažamo, da se nekateri predstavijo z osebnim imenom, drugi mu dodajo še priimek, tretji začnejo s krajevno oznako (npr. »Sem Ljubljanka ...«), četrti z nacionalno opredelitvijo (npr. »Sem Slovenec ...«), nekateri pa navedejo celo vrsto identitetnih oznak. Odgovor je pogojen s trenutnim občutenjem in pogosto tudi s predhodnim ogledom razstave. Za objavo izbiramo tiste dele pripovedi, ki se nanašajo na pripovedovalca in odražajo njegovo osebno

doživljanje in vrednotenje, izogibamo pa se posplošenim mnenjem ali kritiki drugih. Kadar pripovedovalci govorijo o sebi in iz sebe, je pripoved polna energije in čustev, in taka gledalce najbolj pritegne. Dragoceni so tudi posnetki notranjih miselnih procesov, ko pripovedovalec pred našimi očmi odkriva nova spoznanja o svojem življenju.

Izbranih delov skušamo sestaviti zaključeno celoto, ki čim bolj odraža pripovedovalčevo osebnost. Razumljivo je, da ne gre za celovit portret ali popolno biografijo, to tudi ni namen našega dela. Pripoved razkriva trenutne vpoglede sodelujočega v svoje bitje, bivanje in razmišljanje, obenem pa tudi njegovo

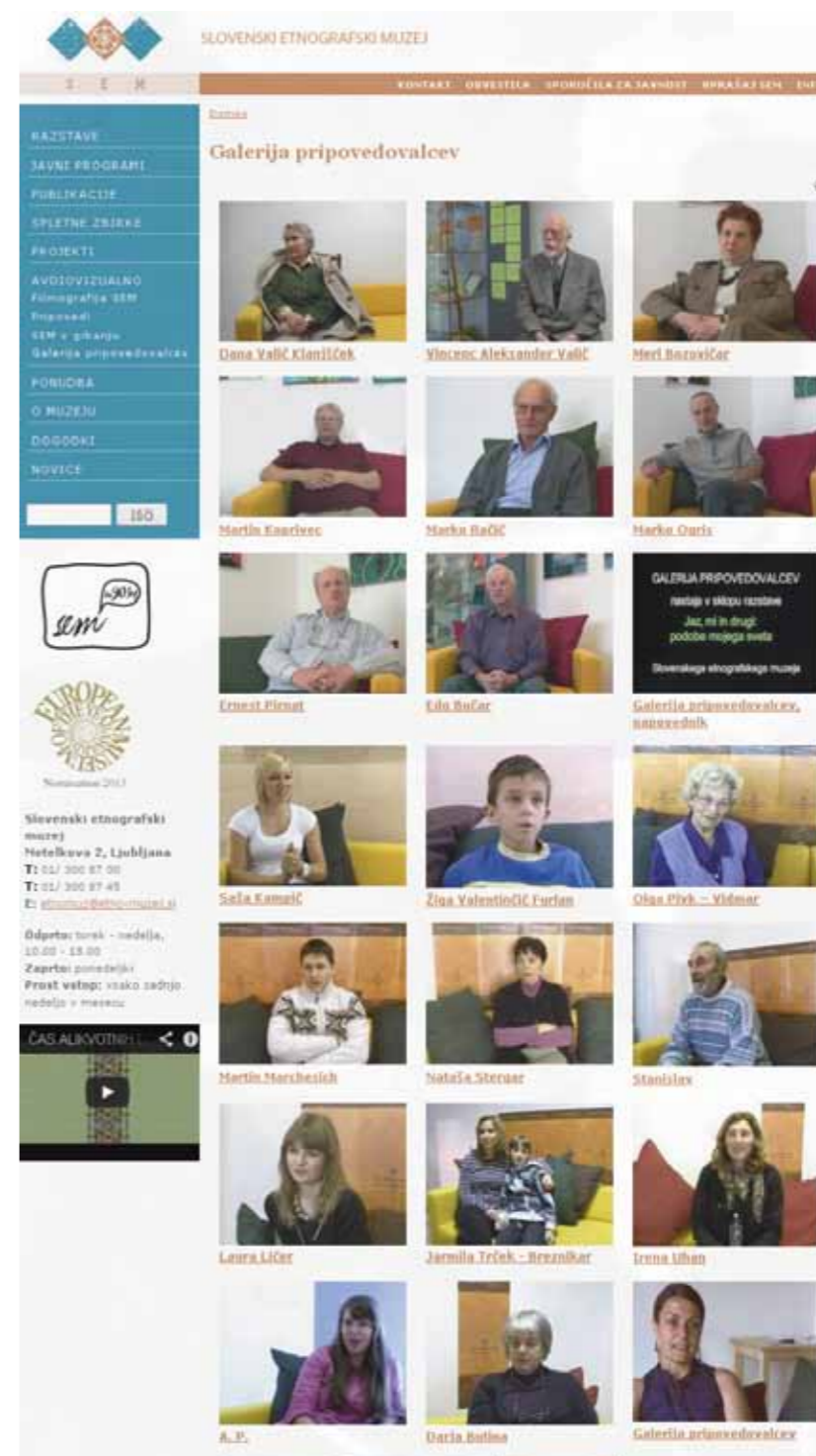
zavedanje, da je pripoved namenjena javnosti. Vsak pripovedovalec sam določi, koliko osebnega bo delil z ekipo in kasneje z gledalci, in s tem postavi mejo med javnim in zasebnim. V nekaterih pripovedih se začuti, da je bilo kaj zamolčano, kar pa je navsezadnje pogosta situacija tudi v življenju.

Naše izkušnje kažejo, da se obiskovalci ne bojijo kamere, da zaupajo snemalni ekipi. Večinoma se ravna po trenutnem navdihu, ko po ogledu razstave naletijo na snemalno ekipo, nekateri pa se dogovorijo za časovni zamik in se na snemanje temeljito pripravijo. Pripovedi po navdihu so relativno kratke, pripovedi po premisleku pa pogosto dajejo

vtis nekakšne življenjske inventure. Mnogi pripovedovalci so izrazito ponosni, da prispevajo k mozaiku pripovedi na naši razstavi in tako sooblikujejo razstavno zgodbo in obrazstavni program Slovenskega etnografskega muzeja.

Galerija pripovedovalcev je rastoča zbirka osebnih pripovedi, ki obiskovalcem razstave in naše spletne strani omogoča vpogled v razmišljanje drugih ljudi o sebi, svojem okolju in svojih bližnjih, o narodu, državi, veri in jeziku, o svoji in naši dediščini, o svoji ali tuji drugačnosti, o vrednotah, o pogledih na življenje in smrt, torej o temeljnih identitetnih vprašanjih. Veseli smo vsakega pripovedovalca in želimo čim bolj pe-

Galerija pripovedovalcev na spletni strani SEM, julij 2013.

Pripovedi na interaktivni enoti *Odzivi obiskovalcev* v zaključku razstave *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta* (foto M. Habič).

ster izbor glede na spol, starost, poklic, narodnost, izkušnje, vrednote in način pripovedovanja, odprti smo tudi za predstavnike nepriviligiranih skupin in manjšin vseh vrst.

Galerija portretov in *Galerija pripovedovalcev* razširjata slovenski medijski prostor, saj dajeta glas in sliko tudi ljudem, ki jih medijski svet pogosto spregleda ali pa jih predstavlja izrazito enodimenzionalno. V obeh *Galerijah* so glasovi in podobe vseh naših svetov enakovredni. Takšni naj spodbujajo razmislek in širijo razumevanje med ljudmi.

Filmografija

Galerija pripovedovalcev 2010-13. Zamisel in uredništvo Nadja Valentinčič Furlan, sprašuje Brigita Rupnik, pripovedujejo Bernarda Potočnik, Janez Doler, Brigita Rupnik, Darja Butina, Irena Uhan, A. P., Jarmila Trček – Breznikar, Laura Ličer, Stanislav, Nataša Stergar, Martin Marchesich, Olga Pivk–Vidmar, Žiga Valentinčič Furlan, Saša Kampič, Meri Bozovičar, Edo Bučar, Martin Koprivec, Marko Ogris, Ernest Pirnat, Marko Račič, Vincenc Aleksander Valič in Dana Valič Klanjšček, kamera Janez Doler, montaža Nadja Valentinčič Furlan, Boštjan Abram, produkcija SEM 2010/13, 145 minut. www.etno-muzej.si/sl/galerija-pripovedovalcev

Izbrana literatura

VALENTINČIČ FURLAN, Nadja: Avdiovizualne vsebine na drugi stalni razstavi Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta. *Etnolog* 20, 2010, str. 213–238.

VALENTINČIČ FURLAN, Nadja: Galerija pripovedovalcev = Gallery of Narrators. V: *Dnevi etnografskega filma = Days of Ethnographic Film*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2011. Str. 14.

VALENTINČIČ FURLAN, Nadja: Dvosmerna avdiovizualna komunikacija na drugi stalni razstavi Slovenskega etnografskega muzeja. *Etnolog* 23 2013.

O avtorjih

Mag. **Andrej Dular**, muzejski svetnik, Slovenski etnografski muzej, Kustodiat za obrt in trgovino

Dr. **Marko Frelih**, muzejski svetovalec, Slovenski etnografski muzej, Kustodiat za Afriko in Ameriko

Dr. **Daša Koprivec**, muzejska svetovalka, Slovenski etnografski muzej, Kustodiat za zamejce, izseljence, pripadnike narodnih manjšin in drugih etnij v Sloveniji

Mag. **Polona Sketelj**, muzejska svetovalka, Slovenski etnografski muzej, Kustodiat za bivalno kulturo

Mag. **Inja Smerdelj**, muzejska svetnica, Slovenski etnografski muzej, Kustodiat za kulturo gospodarskih načinov in prometa

Nadja Valentinčič Furlan, muzejska svetovalka, Slovenski etnografski muzej, Kustodiat za etnografski film

Tjaša Zidarič, kustodinja, Slovenski etnografski muzej, Kustodiat za zamejce, izseljence, pripadnike narodnih manjšin in drugih etnij v Sloveniji

Dr. **Janja Žagar**, muzejska svetnica, Slovenski etnografski muzej, Kustodiat za oblačilno kulturo in tekstil

Dr. **Nena Židov**, muzejska svetnica, Slovenski etnografski muzej, Kustodiat za družbeno kulturo

Fotografije

Dokumentacija Slovenskega etnografskega muzeja; Shutterstock; NASA; zasebni arhiv družine Dular; Andrej Dular, Marko Frelih, Marko Habič, Andreja Kofol, Polona Sketelj, Miha Špiček, Boštjan Zupančič, Janja Žagar, Nena Židov.

Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta

Kolofon razstave

Konceptualna ideja razstave: Janja Žagar

Razstavna poglavja

Jaz – posameznik: Janja Žagar

Moja družina – moj dom: Polona Sketelj

Moja skupnost – moj domači kraj: Nena Židov

Čez meje domačega kraja – moja odhajanja: Inja Smerdel

Moj narod – moja država: Andrej Dular

Moja ali tuja drugačnost – širni svet: Marko Frelih, Daša Koprivec

Jaz – moj osebni svet: Janja Žagar

Pot Enega: po romanu Jožeta Dularja Krka pa teče naprej (1983)

Vesna – filmski mozaik posameznika: Nadja Valentinčič Furlan

Organizacija in koordinacija projekta: Bojana Rogelj Škafar

Oblikovanje in zasnova postavitve razstave, projekt opreme in izvedba:

INKLA plus d.o.o., Aleš Bratina

Oblikovanje in grafično oblikovanje: Eda Pavletič, Boštjan Pavletič
(logotip)

Osrednji scenski elementi: INKLA plus d.o.o., Julij Borštnik,
Katja Oblak, Jožef Vrščaj – v sodelovanju z avtorji razstave

Avdiovizualne vsebine: Nadja Valentinčič Furlan – v sodelovanju
z avtorji razstave

Avdiovizualno gradivo: Kustodiat za etnografski film SEM, Viba film,
Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije, Inštitut za
znanstveni film Göttingen / Institut für den Wissenschaftlichen Film
Göttingen, Hanzi Reichmann, Peter Paul Crepaz, Jaka Kleč

Animacije, interaktivne aplikacije in prostorske zvočne podobe:
Peter Gruden – v sodelovanju z avtorji razstave

Zvočno gradivo: Peter Gruden, Kustodiat za etnografski film SEM,
Saša Roškar

Fotografsko gradivo: Arhiv tednika Družina, Dokumentacija
Slovenskega etnografskega muzeja, Dokumentacija Društva
za ohranjanje kulturne dediščine aleksandrink Prvačina,
Fotodokumentacija Dela d. d., Fototeka Goriškega muzeja Nova
Gorica, Fototeka Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo FF
v Ljubljani, Mestni muzej Karlovec, Mladinska knjiga, Muzej brusačev
iz Solbice, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Narodna galerija,
Narodna in študijska knjižnica v Trstu, NASA, Slovenska izseljenska
matica, Slovenski šolski muzej, Shutterstock; *zasebni arhivi:* Dragan
Božič, Neda R. Bric, Igor Cvetko, Breda Čebulj Sajko, Marija Černe,
Sonja Gabrijelčič, Sue Kijurina, Ana Motnikar, Franka Podberšič, Nadja
Rijavec, Violetka Stubelj, Vera Sulič; *zasebni arhivi družin:* Dular
(Metlika, Ljubljana), Furlan (Ljubljana), Kmet (Zgoša), Langerholc (Ptuj),
Ribič (Ljubljana), Sketelj (Ljubljana), Smrečnik (Globasnica), Valentinčič
(Podbrdo), Valentinitš (Bilčovs), Voglar (Celje), Žagar (Ljubljana);
avtorji drugih fotografij: Boris Čerin, Andrej Dular, Marko Frelih,
Marjan Garbajs, Zoran Grgič, Marko Habič, Špela Habič, Jože Hanc,
Anja Jerin, Dušan Jež, Vlado Klobas, Lea Kužnik, Milan Murovec,
Anka Novak, Eda Pavletič, Jože Pojbič, Janez Pongrac, Polona Sketelj,
Nives Sulič, Edi Šelhaus, Smiljan Šiška, Miha Špiček, Cveto Zgaga,
Janja Žagar, Nena Židov

Drugo slikovno gradivo: Tomaž Lavrič, Pavle Medvešček

Predmetno gradivo iz zasebnih zbirk: Ralf Čeplak Mencin, Andrej
Dular, Marko Frelih, Janez Furlan, Sonja Gabrijelčič, Zoran Grgič,
Anton Krušič, Uroš Langerholc, Vekoslava Ribič, Nadja Rijavec,
Aleš in Slavica Sketelj, Simona Voglar, Dragotin Volk, Janez Žagar,
Prostovoljno gasilsko društvo Ponikve pri Trebnjem

Postavljanje razstave: INKLA plus d. o. o., Slovenski etnografski muzej

Slovenski etnografski muzej je za razstavo *Jaz, mi in drugi: podobe
mojega sveta* leta 2010 prejel Murkovo priznanje, ki ga podeljuje
Slovensko etnološko društvo.

Kaj sem jaz? Kdo sem jaz?
Kaj je zame družina? Kaj je zame dom?
Kakšne vloge v družini imam?
Od kod sem doma? Kateri ljudje so mi blizu?
S kom preživljam delavnik in s kom delim praznik?
Zdoma – kam in zakaj? Kdo (p)ostajam?
Kako občutim državo, ki ji pripadam?
Kateri narod čutim kot svoj narod?
Kaj me vleče v tuje dežele med druge ljudi?
Po čem presojam drugačnost? V čem vidim enakost?
Kdo sem torej jaz? Od kod prihajam in kam grem?

